

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 8

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

(до 1030-річчя Хрещення Київської Русі)

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР
(до 1030-річчя Хрещення Київської Русі)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 8

Хмельницький, 2018

УДК 94 (477.43/44) + 281.96 (477.43/44) + 003.3=16

ББК 63.3 (4УКР) 6-7я43 і-90

3 73

З 73 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2018. – Вип. 8. – 216 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір» (до 1030-річчя Хрещення Київської Русі). Авторами статей розкрито такі питання: освіта в Україні: проблеми та перспективи; вищі навчальні заклади в ході реформування освітньої галузі; державотворчі процеси в юридичній та економічній сферах: сучасне осмислення; першоджерела в дослідженні історії України; просвітителі та сповідники Подільської землі; патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; педагогіка духовності.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.,** кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Гуменюк А.Ф.,** кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.,** кандидат богослов'я; **Коцюк В.Д.,** кандидат історичних наук; **Олійник В.В.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.,** кандидат історичних наук; **Савчук Л.О.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.,** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Циганюк Ю.В.,** кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.,** кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

о. Олексій Добош, доктор богослов'я, професор (м. Київ).

Синицін В.М., кандидат мистецтвознавства, доцент (м. Вінниця).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 4 від 23 квітня 2018 р.)

**Звернення
Митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського
АНТОНІЯ**

до організаторів та учасників

**ХІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції
ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР,
присвяченої 1030-річчю Хрещення Київської Русі**

Христос Воскрес!

Шановні організатори та учасники конференції!

1030 років тому відбулося Хрещення Київської Русі, і ми сьогодні маємо гарну нагоду замислитись над тим, яке значення має християнство в історії нашого українського народу, внісши у життя людей новий дух і допомагаючи кожному зазирнути усередину себе та замислитись про своє призначення у вічності.

Влившись у культуру нашого народу, 1030 років тому християнство суттєво змінило течію суспільних процесів, внісши до культури Київської Русі нові духовні цінності, суттєво відмінні від тих, які мав до того наш народ.

Святий князь Володимир Великий у 988-му році заклав наріжний камінь у фундамент, на якому 1030 років тому було зведено величний храм українського Православ'я, виросла та укріпилася національна самосвідомість народу, його державність та самобутня культура. Ми отримали Православну віру, під глибоким впливом якої в усі наступні історичні періоди формувався духовний і моральний потенціал нашого народу. Сонм святих, який просіяв протягом християнської історії нашої землі, засвідчує великі успіхи проповіді християнської віри.

Назавжди зразком морального перевтілення під впливом християнської віри для українців став сам хреститель Русі – святий рівноапостольний Великий Князь Володимир. Після прийняття

християнства, князь перетворюється на лагідного і милостивого. Хрещення Київської Русі сприяло прийняттю нових державних законів та моральних цінностей, які виховували доброзичливі і братерські стосунки між людьми, прагненню до виконання і втілення у життя Божих заповідей, а також визнанню керівної ролі християнства не лише у справі особистого спасіння кожної людини, але й у всіх проявах життя Держави і народу в цілому.

Хрещення Русі зробило Київську Русь одним із центрів європейської цивілізації. Християнський світогляд сприяв повноцінному розвитку усіх видів народної творчості, культури й освіти, зміцнив родини та удосконалив законодавство. Хрещення Русі принесло нашому народові істину, яка розкрила очі суспільству на справжній сенс людського життя – життя за Законами Духу, а не за примхами «світу цього». Аналізуючи вплив християнської віри на український народ, особливо хочу наголосити, що дух християнства – це дух любові! Тож, саме у любові полягає першоджерело нашої національної культури, прогресу і духовного відродження, адже дією любові люди оновлюються і преображаються.

Сприяючи формуванню національної самосвідомості народу, християнська віра дозволила втілити у самотутній культурі українців Дари Духа Святого, приносячи на службу Богу історію, працю та мистецтво. Православ'я сформувало українську душу, совість, менталітет та спосіб життя.

Тисяча тридцять років Православ'я на Київській Русі – це тисяча тридцять років дії Промислу Божого серед нашого побожного народу з метою створення твердого підґрунтя нашого спасіння.

Отже, враховуючи, що будь-яка творчість без духовного наповнювача є руйнівною, а знання небезпечними, ми повинні консолідувати зусилля та спрямувати їх на порятунок від повного духовного й морального зубожіння.

Тож, не дивлячись на труднощі, докладемо максимум зусиль для відродження духовних цінностей, які принесло нашому народові Хрещення Русі!

Закликаючи Боже благословення на роботу конференції, бажаю усім учасникам вченого зібрання у плідному діалозі наполегливо осягати Божу Істину та людську премудрість.

Нехай Все милостивий Господь допомагає кожному з нас через вчення, працю і прагнення до Істини відчувати Його благодать та любов і плідно служити Йому, нашому народові і нашій Українській Державі!

Бажаю усім учасникам конференції плідної роботи, успіхів та натхнення!

Христос Воскрес!

З повагою

Керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ

**АНТОНІЙ,
МИТРОПОЛИТ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ**

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Запровадження християнства на Русі Володимиром Великим було підготовлене попереднім історичним розвитком східнослов'янських земель. Візантійські джерела повідомляють, що власне Київська земля була хрещена князем Аскольдом у 860 р. Християнкою була бабка Володимира – Ольга. Серед дружинників його діда Ігоря також були християни. Реформа язичницьких культів – проголошення Перуна верховним богом Київської Русі – не сприяла державному будівництву, усталенню привілеїв панівної верстви суспільства, розвитку писемності й культури, налагодженню зв'язків з іншими, в абсолютній більшості християнськими країнами. Тому в середині 80-х рр. X ст. київський князь помалу схиляється до думки щодо прийняття іншої, якісно нової релігії – християнства. Проте він виявляв інтерес і до інших релігій – ісламу, іудаїзму.

Незадовго до прийняття нової віри відбулась низка важливих політичних подій. У 987 р. у Візантії розпочалося повстання проти Василя II. Імператор попросив допомоги в київського князя Володимира. Той погодився, але за умови: імператор віддасть за нього свою сестру Анну. Василь II не мав вибору, тож погодився на вимогу. Володимир, у свою чергу, зобов'язався прийняти християнство. Коли минула небезпека, імператор не поспішав виконувати обіцянку. Тоді Володимир оголосив війну Візантії, рушив на Херсонес і захопив його. Імператор змушений був відправити до Херсонесу сестру. Як свідчить літопис, Володимир прийняв хрещення в соборі Святого Василя й обвінчався із царівною. Християнство прийняло також його найближче оточення.

Після офіційного хрещення киян у 988 р. християнство стає державною релігією Київської Русі. Християнізація Русі йшла поступово за водними шляхами, спершу її прийняли більші осередки, пізніше провінція. Не всюди цей процес відбувався без опору, як у

Києві. Головний опір чинили служителі язичницького культу – «волхви», вплив яких на південних землях Русі був незначний. Натомість на півночі у Новгороді, Суздалі, Білоозер'ї вони підбурювали населення до відкритих виступів проти християнських священиків. Ще довго співіснували між собою деякі елементи поганської віри, переважно обрядів, із християнством.

Для унормування церковного життя у своїй державі Володимир видав Устав, призначивши десятину на утримання церкви, та визначив права духовенства. Таким чином Володимир намагався дати структурне оформлення нової релігії, подібне до візантійського. На чолі церкви стояв київський митрополит. У великих містах перебували єпископи, які вирішували всі церковні справи своїх єпархій. Митрополити та єпископи володіли землями, селами й містами. Церква мала власні військо, суд і законодавство. Першим митрополитом, про якого існує згадка в писаних джерелах, був грек Теотемпт.

З прийняттям християнства на Русі поширилася писемність. Володимир закладав школи, будував церкви спершу в Києві, а згодом і в інших містах.

Запровадження християнства на Русі сприяло зміцненню державності, поширенню писемності, створенню визначних пам'яток літератури. Під його впливом розвивалися живопис, кам'яна архітектура, музичне мистецтво, розширювалися і зміцнювалися культурні зв'язки Русі з Візантією, Болгарією, країнами Західної Європи. Разом з християнством на східнослов'янських землях були запроваджені церковний візантійський календар, культ «чудотворних» ікон, культ святих.

Християнство внесло позитивні зміни у світогляд людей. Якщо в основі політеїстичних релігійних вірувань стародавніх слов'ян містився страх перед стихійними силами природи, ворожими і панівними, то християнство плекало надію на порятунок, почуття захоплення навколишнім світом.

У процесі поширення й утвердження християнство на Русі поступово втрачало візантійську форму, вбираючи в себе елементи місцевих слов'янських звичаїв, ритуалів, естетичних запитів східних слов'ян. Візантійські церковні канони поступово пристосовувалися до

особливостей давньоруського етносу. Водночас зазначимо, що у боротьбі з «поганством» християни знищили безцінні пам'ятки стародавнього язичницького світу, зокрема шедеври дерев'яної скульптури, забороняли старовинні танці, скомороші дійства тощо.

Християнство, однак, справило великий вплив на розвиток духовної культури Київської Русі. З його запровадженням літературною мовою на Русі стала церковнослов'янська мова, створена приблизно за 100 років до прийняття християнства болгарськими просвітителем Кирилом і Мефодієм. З нею поширювалась освіта також на Балканах і в Моравії.

Коли християнство стало державною релігією Київської Русі, виникла потреба ознайомити віруючих з Біблією, життям святих, проповідями, а також з історією християнства та його світоглядом. Першим кроком на шляху створення давньоруської літератури було перенесення з Візантії та Болгарії культової літератури.

Прийняття християнства як державної релігії відіграло величезну роль і в консолідації держави, неабияк сприяло зміцненню авторитету Київської Русі. Велика роль у поширенні християнства належала монастирям, головним з яких був Києво-Печерський. Поступово християнство охопило всі сфери життя людини. Вже у часи князювання Ярослава Мудрого митрополит Іларіон трактував божественну благодать як суспільну норму, закон. Поширювалися ідеали любові до ближнього, упокорювання і всепрощення, які орієнтували людину на послух. Попри деякі протиріччя, християнство зблизило Русь із Візантією – найбільш розвиненою на той час державою, що не могло не позначитися на духовному житті суспільства.

В. Р. Адамський,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЧАСОПИС «ВЕСТНИК КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОГО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПОДІЛЛЯ (БЕРЕЗЕНЬ – ТРАВЕНЬ 1917 Р.)

У статті охарактеризовано інформаційні матеріали, які публікувалися на сторінках газети «Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета», що була заснована громадськими організаціями губернського центру Поділля після Лютневої революції 1917 р.

Ключові слова: часопис, видання, громадські організації, Кам'янець-Подільський, визвольні змагання, революційні події.

Доба Української революції 1917–1921 рр. у національній історії посідає особливе місце. Відтак її події є об'єктом підвищеної уваги науковців. У цьому зв'язку набуває актуальності питання про періодичні видання знакового періоду як важливої джерелознавчої бази для вивчення багатьох аспектів вітчизняного державотворення. Це зрозуміло, адже саме часописи зберігають для нас літопис тогочасних подій, гостроту їх сприйняття сучасниками, полемічний пафос в обговоренні суспільно значимих проблем.

На час Лютневої революції 1917 р. у Кам'янці-Подільському на регулярній основі виходило лише три газети: офіційний орган губернської влади «Подольские губернские ведомости», який за своїм основним призначенням був покликаний інформувати державних службовців та земські інституції про зміни у нормативно-правовому забезпеченні усіх сфер життя, «Подольнин» – щоденна, політична, громадська і сільськогосподарська газета ради Подільського союзу російських націоналістів та видання суспільно-політичного напрямку «Подольский край», яке, втім, на час революції у світ тимчасово не виходило. Крім того, зі зміною пріоритетів у свідомості тогочасного суспільства, певної трансформації зазнали й клерикальні часописи. Зокрема тижневик «Православная Подолия» за редакторства В.

Соколовського та Ю. Сіцінського розпочав значно більше уваги приділяти питанням сучасного політичного життя [1, с. 28].

Першою газетою, що з'явилася у Кам'янці-Подільському після падіння самодержавства був «Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета», яку редагував М. Альтер. Видання друкувалося в друкарні Подільського губернського правління [2, с. 58]. Усього вийшло вісім номерів газети. Перше число датоване 21 березня 1917 р., а останнє – 16 травня цього ж року. На жаль, у бібліотечних фондах України на сьогодні нам вдалося віднайти лише п'ять номерів газети. Ці примірники й лягли в основу нашого аналізу.

Найвірогідніше, що основна причина започаткування нового видання удетерміновувалася фактом зміни системи влади та формування нових структур. Ця посутня обставина зумовлювала необхідність власної репрезентації в інформаційному просторі Поділля. Принаймні, у зверненні до громадян, опублікованому у першому числі газети, наголошувалося саме на цьому: «В заседании представителей общественных организаций г. Каменца, состоявшемся 15 марта с. г. избран Исполнительный Комитет и Совет.

Оповещая Вас об открытии действий Исполнительного Комитета, мы призываем Вас к спокойствию и продолжению Вашего труда, в полном доверии к Государственной Думе, Временному Правительству и местному органу временного правительства – Исполнительному Комитету.

В тяжелые дни, когда враг угрожает нашей Родине, мы должны направить все свои усилия к Ее спасению и возрождению.

Будьте крепки в вере своей в свободную отныне Россию, которая несет свободу всем населяющим ее национальностям.

Отнеситесь с доверием к Исполнительному Комитету, который в полном сознании принятой на себя ответственности, приступил к выполнению возложенных на него задач.

Не верьте тем, кто хочет внести смуту в нашу среду, кто хочет посеять рознь, кто мечтает о возврате к прошлому.

Помните, что сейчас перед нами великая задача: спасти Родину от врага.

В напряжении всех наших сил залог Ее спасения» [3].

Редакція газети зуміла виокремити основні тематичні аспекти

відображення тогочасного суспільно-політичного життя регіону і на основі цього виробити власні форми висвітлення подій і явищ, втілюючи їх у відповідних газетно-публіцистичних жанрах. Зокрема, з метою подачі важливої інформації, що мала загальне значення, редакція вдавалась до передруків матеріалів з газети «Подільнин». Так, у висвітленні останньої було подано звіт про історичне засідання громадських організацій Кам'янця-Подільського, яке відбулося 15 березня 1917 р. На ньому завершилася дискусія з погодження підходів, за якими мала формуватися міська рада громадських організацій та її виконавчий комітет [4].

Засадничо уповноваженими від українців, росіян, євреїв та поляків було домовлено про рівне представництво у раді та виконавчому комітеті, незалежно від пропорційності етнічних груп щодо кількості мешканців міста. До складу ради увійшло по п'ятнадцять осіб від кожної національної спільноти, а також дев'ять представників від ради робітничих депутатів та три – від зборів військових депутатів від частин штабу армій Південно-Західного фронту [5]. Персональний склад виконавчого комітету становив 19 осіб, з яких троє представляли міське самоврядування [6].

Однак, на що варто звернути увагу. На відміну від матеріалу, поданого в «Подільнині», «Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета» досить оперативно зреагував на зміни, що відбулися у наступні дні як в складі ради, так і виконавчого комітету. Зокрема, в українській групі замість К. В. Туровича, який раптово помер, до ради увійшов Ф. П. Велико-Шапко. Також значно було збільшено представництво від ради робітничих депутатів. Крім В. А. Анатолієва та Ф. М. Жучкова склад ради поповнився Львовим, Сиротою, Деновизером, Фіксом, Костем, Зав'яловим та Літнером. Крім того, до ради увійшли три представники від військових депутатів частин штабу Південно-Західного фронту і гарнізону Кам'янця-Подільського. Ними були поручик Белозеров та солдати Шломчак і Павлов [7].

Також кількісно збільшився склад виконавчого комітету з чотирнадцяти до дев'ятнадцяти осіб. Персональні зміни торкнулися російської групи, де замість К. Блавдзевича до виконкому увійшов В. Ємельянов. З української групи вибули К. Турович та протоієрей

Якубович. Натомість виконком поповнився Ф. Велико-Шапко, І. Вайсловичем, які були уведені по квоті від міського самоврядування, а також Сиротою, Н. Костем, прапорщиком Бондаренко, солдатами Загнибородою і Рубінштейном [8].

Часопис повідомив читачів про ухвалені зібранням телеграми, які надіслали на адресу голови Державної Думи М. Родзянко, голови Ради міністрів князю Г. Львову, генералу Алексєєву, Раді робітничих депутатів та головнокомандувачу арміями Південно-Західного фронту генералу О. Брусилову. Їхній зміст був практично ідентичним. У пафосних текстах виражалася цілковита підтримка новим владним структурам та декларувалася готовність боронити від ворога оновлену Росію [9].

Природно, що найбільше уваги часопис приділяв питанням місцевого політичного життя. Зокрема у центрі уваги «Вестника Каменец-Подольского исполнительного комитета» перебували процеси, які відбувалися в стінах міської думи. Так, газета досить детально подала інформацію про засідання, яке відбулося 16 березня 1917 р. і на якому розглядалося питання про міського голову, позаяк К. Туровичу та О. Шульмінському було висловлено недовір'я. У результаті дискусії і з огляду на те, що обидва подали у відставку, тимчасово опікуватися справами міста доручили члену виконкому громадських організацій І. Ястребцову [10].

Обговорення питання продовжилося на засіданні думи 19 березня 1917 р., звіт про яке редакція газети знову подала у передруці з «Подольнина» [11].

Однак найбільш повно часопис намагався відобразити діяльність ради та виконавчого комітету громадських організацій, принаймні у висвітленні доленосних для функціонування міста проблем. Із опублікованого протоколу засідання виконавчого комітету від 16 березня 1917 р. ми дізнаємося про вирішення декількох принципових питань. Зокрема, на наслідками обговорення доповіді губернського комісара Поділля було ухвалено відрядити до Балтського повіту Гриневича та Анатолієва з метою припинення агітації проти Тимчасового Уряду. Рада робітничих депутатів, зі свого боку, з таким же завданням відправила члена ради Кантора. Отже, як бачимо, від самого початку своєї діяльності виконавчий комітет був

покликаний допомагати вирішувати питання, що відносилися не суто терену міста, але й усієї губернії. З іншого боку, означена проблема демонструє єдність дій виконавчого комітету громадських організацій та ради робітничих депутатів.

На вечірньому засіданні комітет обрав тимчасову президію у складі голови Т. В. Заленського, його заступника М. А. Альтера та скарбника Ястребцова. Також ухвалено важливе питання про опломбування усіх справ губернського жандармського управління та розшукового відділу. З метою оперативного вирішення цього завдання обрали спеціальну комісію, яка відразу ж приступила до розгляду справ [12].

Достатньо ґрунтовно на шпальтах часопису було висвітлено питання про спільне засідання ради та виконавчого комітету, яке відбулося 18 березня 1917 р. Головою зібрання був обраний член Окружного суду Собічевський. Після цього на пропозицію одного з членів ради вирішили зосередитися на обранні постійного складу президії. За пів години, які відвели на консультації для національних груп, учасники зібрання оперативно сформували постійну президію. До останньої увійшли від росіян Собічевський, від українців – Злотчанський, від поляків – Котович, від євреїв – Шлейфер та від робітників – Зав'ялов. Услід за цим загальним голосуванням Собічевського обрали головою президії, а його товаришів доручили обрати самій президії.

Заслухавши доповідь М. Альтера про діяльність виконавчого комітету, учасники зібрання схвалили її. Досить активно розглядалося питання про формування нової міліції. З відповідним повідомленням перед присутніми виступив тимчасовий начальник міліції присяжний повірений Виржиківський. Він означив велику проблему, з якою зіткнувся на новій посаді. Її сутність полягала в тому, що місто практично залишалося без охорони. З огляду на об'єктивні перепони в питанні створення міліції з нових громадян, він змушений був запросити до праці колишніх городових. Однак останні завдяки ініціативі жителів міста та солдат відразу знімалися з посади. Відтак питання про охорону вирізнялося надмірною гостротою. Після жвавої дискусії присутні ухвалили рішення, згідно з яким дозволялося запрошувати до міліції тих колишніх поліцейських, які вступили на

службу із армії внаслідок отримання поранень і неможливості продовжувати строкову службу. Крім цього, передбачалося максимально залучити до справи жителів міста та звернутися за допомогою до головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала О. Брусилова [13].

Концентрація на вирішенні насправді важливих для життєзабезпечення Кам'янця-Подільського питань та ступінь впливу на суспільно-політичні процеси дуже швидко перетворили раду та виконком на органи, які викликали довіру та надію на захист. Приклад останнього ми бачимо із тексту звернення тюремних наглядачів губернської тюрми, які писали, звертаючись до виконкому: «Не по убеждению ... или любви к тюремному делу заняли мы это место. Суровая бедность и куча детей, нуждающихся в хлебе и образовании заставили нас стать на наши тяжелые посты. Надзирая за арестантами, не имея права высказать сочувствия тем, кого мы считали невинно преследуемыми прежним правительством, мы наравне с ними невольно сами живем их жизнью, не зная ни отдыха, ни праздников, подвергаясь обыскам и другим ограничениям, унижающим человеческое достоинство» [14]. Далі, зазначивши своє важке матеріальне становище і наголосивши на усвідомленні значення державного перевороту, наглядачі просили виконавчий комітет відрядити до губернської тюрми комісара, який би роз'яснив їхні нові права та обов'язки і прийняв би від них присягу на вірність новому уряду.

Заслухавши цю заяву, виконавчий комітет призначив комісарами при губернській тюрмі, виправному і арештантському відділенні та арештантському будинку присяжного повіреного М. Альтера і мирового суддю Владимирцева, при першій поліцейській частині Мамроцького та при третій – Шилькрота [15].

Відразу ж після призначення комісари отримали від виконавчого комітету важливе доручення: розслідувати діяльність колонії для неповнолітніх злочинців [16].

Досить важливу ухвалу виконавчий комітет оприлюднив на початку квітня 1917 р. Згідно її припису начальник Кам'янець-Подільської губернської тюрми Василевський звільнявся з посади та наразі відсторонялися від виконання своїх обов'язків наглядачі тюрми

Налигач та Юзвак. З метою розслідування їхньої діяльності призначалася спеціальна комісія [17].

На засіданні 22 березня виконком розглянув питання щодо відповідності займаній посаді Кам'янецького повітового предводителя дворянства, голови повітової земської управи та повітового комісара В. М. Маркевича. Останнього звільнили зі всіх посад та передали це рішення на розгляд Подільському губернському комісару [18].

Природно, що «Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета» досить ґрунтовно висвітлював на своїх шпальтах відвідини міста відомими політичними та державними діячами. Так, 21 березня 1917 р. у Кам'янці-Подільському перебували депутати Державної Думи Росії князь Шаховський, Макогон та Кузьмин, військовий комісар Києва Оберучев та делегати офіцерських, солдатських, робітничих та студентських організацій. На залізничному вокзалі делегацію зустрічали чини штабу армії Південно-Західного фронту на чолі з генералом О. Брусиловим, виконавчий комітет громадських організацій у повному складі, рада робітничих депутатів, війська місцевого гарнізону та жителі міста. Лунали вітальні промови як від державних, військових та самоврядних інституцій, так і від громадських структур. Зокрема, від української групи виступив В. К. Приходько.

Почесні гості міста відвідали штаб армії, де були запрошені генералом О. Брусиловим на сніданок, засідання військових депутатів Південно-Західного фронту та, врешті, засідання ради громадських організацій Кам'янця-Подільського, де було розглянуто низку важливих питань [19].

Достатньо повно газета висвітлила перебування у місті військового міністра О. І. Гучкова. 7 квітня 1917 р. він відвідав Штаб головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту, а також зустрівся з радою громадських організацій міста [20].

Вагоме місце на шпальтах часопису відводилося оприлюдненню нормативно-правових документів з регламентації найбільш важливих сфер життя міста. Зокрема, на сторінках газети друкувалися роз'яснення посадових осіб з окремих питань та постанови виконавчого комітету. У цьому контексті значна увага приділялася санітарному стану міста. Наприкінці квітня 1917 р. до

жителів Кам'янця-Подільського звернувся голова та члени санітарної комісії з проханням долучитися до проблеми прибирання міста. «Улицы, площади, дворы и усадьбы нашего города завалены навозом и нечистотами. Всем нам, от мала до велика, от бедного до богатого, – это грозит опасностью развития заразных болезней.

Нечистоты загрязняют воздух, которым мы дышим, загрязняют воду, которую мы пьем, проникают в наши жилища и делают их нездоровыми.

Эти нечистоты пропитывают всю землю, а в такой занавоженной земле очень хорошо растут миллионы разных насекомых, из которых многие, как доказывает современная наука, являются распространителями заразных болезней.

Поэтому, граждане, просим всех Вас, приложить все Ваши силы к скорейшей очистке города.

Санитарная комиссия доводит до сведения граждан, что она принимает всяческие меры к немедленному упорядочению городского санитарного обоза; приступает к устройству в городе шести районных санитарных попечительств, где сами граждане могли бы участвовать в работах по охране своего здоровья.

Помните, что только при Вашем деятельном участии по немедленной очистке города, можно предотвратить распространение заразы и сохранить самую большую нашу ценность – наше здоровье» [21].

В іншому зверненні Кам'янець-Подільського виконавчого комітету йшлося про дотримання законності у місті. «В последнее время в некоторых уездах Подольской губернии были случаи возмутительного насилия.

Никем не уполномоченные лица, без всяких законных оснований подвергали задержанию женщин, якобы за занятия проституцией и препровождали их под конвоем солдат в распоряжение городской милиции.

Насколько неосновательны были поводы к задержанию, можно судить по тому, что одна из задержанных, будучи, по ее личному ходатайству, подвергнута медицинскому освидетельствованию, оказалась девушкой.

Каменец-Подольский Исполнительный Комитет всемерно

будет бороться со всеми видами незаконного лишения свободы вплоть до возбуждения против виновных уголовного преследования.

Только законные органы власти имеют право бороться с проституцией. Самозванные защитники общества будут строго караться. Научитесь бережно относиться к женской чести и предоставьте надзор за проституцией, доколе не будут выработаны меры к ее полному уничтожению, тем кто имеет на это право» [22].

В обов'язковій постанові від 13 травня 1917 р. виконавчий комітет застеріг усіх власників та розпорядників майна у місті приймати у свої помешкання на проживання хоча б на одну ніч військовослужбовців, які не нададуть належно оформлених документів про свою особистість. Усіх порушників цієї постанови органам міліції дозволялося притягати до відповідальності згідно з статтею 29 Уставу про покарання [23].

Надто важливий акт був уведений в дію з 26 квітня 1917 р. У ньому врегульовувалося питання щодо функціонування у місті закладів торгівлі. Зокрема, постановою виконавчого комітету передбачалося, що усі торгові заклади Кам'янця-Подільського повинні відкриватися не раніше 9 години та працювати до 7 години вечора за умови, що службовці цих закладів повинні користуватися двогодинною перервою, яка мала бути встановлена за їхньою домовленістю з власниками. Як виняток, цей нормативний документ не розповсюджувався на буфети, ресторани, торгівлю на базарах, фруктові та кондитерські лавки, булочні, ковбасні та аптекарські кіоски [24].

Редакція також оприлюднила дві постанови, які були ухвалені спільно виконавчим комітетом та Подільським губернським комісаром. У першій з них від 9 травня 1917 р. йшлося про забезпечення нормального відпочинку у закладах торгівлі, а відтак регулювався порядок їх функціонування [25]. У другій від 11 травня 1917 р. наголошувалося на забезпеченні нормального відпочинку службовців у торгових закладах, складах та конторах, які розміщені у Кам'янці-Подільському та його передмісті [26].

Чимало цікавого матеріалу редакція подавала у рубриці «Хроніка». Почасти вона містила унікальну інформацію. Зокрема, 21 березня 1917 р. часопис оприлюднив важливе оголошення, в якому

зазначалося: «Исполнительный Комитет, предполагая в будущем издать книгу «Каменец-Подольск в дни революции», просит о всяких митингах, собраниях, заседаниях сообщать Комитету подробные отчеты с изложением принятых резолюций.

Материал просят направлять в Исполнительный Комитет (редакционный отдел). Туда же просят направлять всевозможные воззвания, объявления, справки, копии отправленных приветственных телеграмм, телеграфные ответы, приказы, документы и пр.

С подлинных документов будут сняты копии, а документы будут возвращены» [27].

Дослідники розвитку вищої освіти у губернському центрі Поділля неодноразово наголошували, що генезу цієї ідеї слід віднести до весни 1917 р. Завдяки «Вестнику Каменец-Подольского исполнительного комитета» ми можемо достеменно констатувати, що біля витоків цього процесу стояв виконавчий комітет громадських організацій. Це видно із наступного повідомлення: «Каменец-Подольский Исполнительный Комитет, предполагая в недалеком будущем открыть в Каменец-Подольске народный Университет просит всех граждан желающих помочь великому делу просвещения народа – сделать соответствующие заявления Исполнительному Комитету» [28].

Певну уяву про напрями діяльності прокурора Кам'янець-Подільського Окружного суду можна скласти з наступного офіційного повідомлення: «Вследствие запроса Чрезвычайной Следственной Комиссии для расследования противозаконных по должности действий бывших министров и прочих высших должностных лиц, прошу Исполнительный Комитет сообщить мне возможно полные сведения за период 1905–1917 гг. возбуждавших общественное недовольство случаях прекращения или отказа в возбуждении уголовного преследования должностных лиц по обвинению их в преступлениях должности, с указанием сущности обвинения и того, где находятся подлинные производства по этим делам» [29]. Доводячи до відома громадян дану інформацію, виконавчий комітет прохав про зазначенні у відношенні відомості обов'язково повідомити виконавчий комітет.

Водночас, редакція часопису умістила лист попечителя

Київського навчального округу М. П. Василенка, в якому останній, відзначивши факт надходження на його адресу великої кількості скарг на учнів та вчителів з вимогами термінового їх звільнення, наразі роз'яснив, що у більшості випадків ці звернення були без підписів. У зв'язку з цим він зазначав: «Считая подобную борьбу из-за угла со стороны свободных граждан недопустимой и заслуживающей презрения, я довожу до сведения авторов анонимных доносов и безответственных шептунов, что заявления их будут оставаться без всякого внимания. Граждане свободной страны, если они действительно убеждены, что делается несправедливость или наносится вред, должны иметь мужество заявить об этом открыто, за своей подписью, с указанием адреса и с сознанием своей полной ответственности за содержание и последствия своего заявления.

Лиц, присылающих мне заявления с несколькими подписями, прошу обязательно указать точные адреса тех из подписавшихся, к которым я мог бы обращаться за разъяснениями. В противном случае заявления будут оставаться без рассмотрения» [30].

Низка матеріалів, оприлюднена на сторінка часопису, висвітлювала діяльність Кам'янецького повітового виконавчого комітету. Зокрема, в газеті були надруковані телеграми, які за дорученням організаційного зібрання сільських та містечкових комітетів і громадських організацій виконавчий комітет спрямував на адресу головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала О. Брусилова та голові Тимчасового уряду князю Г. Львову. У них виражалася підтримка нових державних структур та висловлювалася готовність підтримати усіма засобами усі починання, спрямованих на захист «Вільної Росії» [31].

Врешті, необхідно наголосити, що за час виходу газети, редакція успіла надрукувати для загального ознайомлення сім списків співробітників, тайних агентів, сищиків та провокаторів, котрі перебували на службі в колишньому Жандармському управлінні і які працювали у містах Подільської губернії [32].

Таким чином, можемо констатувати, що внаслідок Лютневої революції 1917 р. на Поділлі склалися сприятливі умови для започаткування нових періодичних видань. Першим часописом у Кам'янці-Подільському, що репрезентував позицію ради та

виконавчого комітету громадських організацій став «Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета». На його шпальтах висвітлювалася діяльність міської думи, засідання ради та виконкому, відвідини міста державними та політичними діячами. Вагоме місце у редакційній політиці займало оприлюднення офіційних документів, що ухвалювалися новими органами влади. Досить насиченою змістовним матеріалом була рубрика «Хроніка» та «Повідомлення». Усе це в своїй сукупності надає можливість використовувати газету як важливе джерело з дослідження суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх процесів, що мали місце у Кам'янці-Подільському навесні 1917 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Періодичні видання Подільської губернії (1838–1917 рр.): Показчик / уклад.: Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, В. В. Фінклер, О. Д. Школьна. – Львів; К., 1999. – 70 с.
2. Білінський М. Часописи Поділля: Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні та 10-ліття існування УРСР / М. Білінський, Н. Співачевська, І. Кревецький. – Вінниця, 1927–1928. – 156 с.
3. Граждане // Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета. – 1917. – 21 марта.
4. В собрании делегатов общественных организаций г. Каменец-Подольска. – Там само.
5. Список членов совета общественных организаций г. Каменца-Подольского. – Там само.
6. Список членов исполнительного комитета г. Каменца-Под. – Там само.
7. Список членов совета общественных организаций г. Каменца-Подольского. – Там само.
8. Список членов исполнительного комитета г. Каменца-Под. – Там само.
9. Приветственные телеграммы делегатов собрания общественных организаций г. Каменца-Подольска. – Там само.
10. В Городской Думе. – Там само.
11. Городская Дума. – Там само. – 24 марта.

12. Выписка из протокола заседания Исполнительного Комитета 16 марта с. г. – Там само. – 21 марта.
13. Собрание Совета и Исполнительного Комитета. – Там само. – 24 марта.
14. Голос тюремных надзирателей. – Там само.
15. Назначение комиссаров. – Там само.
16. Поручение тюремным комиссарам. – Там само. – 13 апреля.
17. Устранение от должностей. – Там само.
18. Отрешение от должностей. – Там само. – 24 марта.
19. Депутаты в Каменец-Подольске. – Там само.
20. Военный министр в Штабе армии Юго-Западного фронта. – Там само. – 13 апреля.
21. Граждане города Каменца! – Там само. – 29 апреля.
22. Граждане! – Там само. – 16 мая.
23. Обязательное постановление. – Там само.
24. Обязательное постановление. – Там само. – 29 апреля.
25. Обязательное постановление Каменец-Подольского Городского Исполнительного Комитета, изданное по соглашению с Подольским Губернским Комиссаром. – Там само. – 16 мая.
26. Обязательное постановление Каменец-Подольского Городского Исполнительного Комитета, изданное по соглашению с Подольским Губернским Комиссаром. – Там само.
27. Объявление. – Там само. – 21 марта.
28. Открытие Народного Университета в Каменец-Подольске. – Там само. – 24 марта.
29. Хроника. – Там само. – 16 мая.
30. Письмо в редакцію. – Там само. – 29 апреля.
31. Приветственные телеграммы Каменецкого уездного Исполнительного Комитета. – Там само. – 13 апреля.
32. Шестой и седьмой список сотрудников, тайных агентов, сыщиков и провокаторов, служивших в б. Жандармском Управлении и работавших в городах Подольской губернии. – Там само. – 16 мая.

УДК 2-78 (477.44) «312»

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук, доцент,
Почесний краєзнавець України
(м. Хмельницький)

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ КОНФЕСІЙ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ

У статті на основі документальних та фотодляграфічних матеріалів, інтернетресурсів проаналізовано і висвітлено основні тенденції соціальної та міжнародної діяльності релігійних конфесій Хмельниччини на сучасному етапі. В основному проаналізовано таку діяльність протягом 2017 року.

Ключові слова: *Хмельниччина, релігійні конфесії, соціально значуща діяльність, благодійність, міжнародні аспекти.*

Актуальність проблеми та стан її дослідження. За роки незалежності надзвичайно актуалізувалося дослідження духовно-релігійної сфери сучасного українського суспільства вітчизняними науковцями і краєзнавцями. Спираючись на значну церковно-історичну спадщину XIX–XX ст., вони, а це насамперед В. Бондаренко, А. Колодний, О. Крижанівський, О. Саган, Н. Стоколос, В. Ульяновський, П. Яроцький та багато інших, вивели на новий рівень релігієзнавчі дослідження, визначили нові напрямки аналізу і вивчення зазначених проблем на перспективу.

Вагомий внесок у висвітлення діяльності релігійних конфесій Хмельниччини протягом нової та новітньої доби України внесли і вносять подільські вчені і краєзнавці нашого краю Л. Баженов, О. Дацюк, О. Завальнюк, А. Зінченко, Е. Зваричук, Ю. Земський, С. Єсюнін, А. Опря, І. Опря, Б. Опря, С. Причишин-Кліновський, П. Слободянюк, А. Трембіцький, А. Філінюк, автор цієї статті та ін. [1, с. 197-214].

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в діяльності релігійних конфесій Хмельниччини пройшли значні зміни, різко

зменшилась кількість міжцерковних відкритих конфліктів і суперечок канонічного і неканонічного аспектів, з'явилися нові форми взаємовідносин між церковними спільнотами (різноманітні соціально значущі проекти, допомога бійцям зони АТО, капеланство, духовні ради, спільні молитовні сніданки, благодійна допомога багатодітним сім'ям, дітям-сиротам, ветеранам, людям з інвалідністю тощо). Водночас в деяких містах і населених пунктах регіону все ще відчувається напруженість між різними гілками православ'я, між різними конфесіями, а деякі управлінські структури, не враховуючи основних засад Конституції України, Закону України «Про свободу совісті та релігійно організації» щодо рівності прав, обов'язків і свобод релігійних спільнот незалежно від їх канонічної приналежності, часто порушують ці положення і цим провокують нові конфліктні ситуації.

Однак, незважаючи на таку ситуацію упродовж 2017 року релігійна ситуація в області все таки залишилася стабільною і прогнозованою. Враховуючи, що православних конфесій на Хмельниччині нараховується 1345 (68,8% від загальної кількості, бачимо, що цей напрямок, представлений в основному Українською Православною Церквою та Українською Православною Церквою Київського Патріархату, а отже, і тенденції між православного діалогу зумовлені саме цими інституціями.

Як свідчить аналіз, на теренах Хмельницької області розташовані три єпархії **Української православної церкви** – Хмельницька, Кам'янець-Подільська та Шепетівська.

Найчисельнішою серед них є **Хмельницька єпархія УПЦ**, яку з 1993 року очолює митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський Антоній (Фіалко).

Єпархія налічує в своєму складі 10 благочинь (охоплює Вінковецький, Волочиський, Деражнянський, Красилівський, Летичівський, Старокостянтинівський, Старосинявський, Хмельницький, Ярмолинецький райони та м. Хмельницький), до складу яких входить 436 релігійних організацій, з яких 429 релігійних громад, які обслуговує 207 священнослужителів, 4 монастирі та 1 скит, в яких перебуває 65 ченців, 1 братство, діє 67 бібліотек, 50 недільних шкіл. Продовжується будівництво духовного центру при

Свято-Георгіївському храмі УПЦ м. Хмельницького. Довідково: в рамках проекту «Відродження духовності в Хмельницькій єпархії», будівництво духовного центру відбувається за безпосереднього сприяння митрополита Антонія. У центрі планується розмістити недільну школу, бібліотеку, трапезну, конференц-зал, аудиторії для проведення бесід із віруючими. Клір та віруючі Хмельницької єпархії беруть активну участь у представницьких, державних і громадських заходах [2, с. 7].

Другою за чисельністю релігійних громад є **Кам'янець-Подільська єпархія УПЦ**, яку очолює митрополит Кам'янець-Подільський і Городоцький Феодор (Гаюн). У сан митрополита Феодор (Гаюн) возведений новим предстоятелем УПЦ Онуфрієм (Березовським) 28 серпня 2014 р. А 16 вересня 2014 р. рішенням Священного синоду УПЦ призначений головою Церковного суду УПЦ і постійним членом Священного синоду УПЦ. Єпархія охоплює Городоцький, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Новоушицький, Чемеровецький райони, до складу яких входить 291 релігійна організація, з них 289 релігійних громад, які обслуговують 132 священнослужителів, 1 монастир, 187 недільних шкіл. Політика єпархії характеризується уникненням висвітлення у ЗМІ внутрішнього життя спільноти, проте займається активною благодійницькою та пастирською діяльністю, організовує паломницькі поїздки до Почаївської Лаври УПЦ (Тернопільська область) та до монастирів гори Афон (Греція), продовжує нарощувати зусилля щодо відбудови та реставрації уже існуючих і будівництва нових храмів [2, с. 7-8].

Шепетівська єпархія УПЦ охоплює Білогірський, Ізяславський, Полонський, Славутський, Теофіпольський, Шепетівський райони, 3 29.01.2016 року керуючим єпархією є єпископ Шепетівський і Славутський Євсей (Дудка). Єпархія нараховує 272 релігійні організації, з яких 268 релігійних громад, які обслуговує 150 священнослужителів, 3 монастирі (36 ченців).

Діяльність Шепетівської єпархії, як і Кам'янець-Подільської, є обмежено публічною. Разом з тим, за ініціативи кліру Шепетівської єпархії проводяться спортивні змагання між вихованцями недільних шкіл різних благочинь, постійно організовуються поїздки молоді до Свято-Успенської Почаївської Лаври (Тернопільська область) та

монастирів Рівненщини, молоддю організовуються вже традиційні фестивалі колядок та щедрівок, благодійні концерти для людей з обмеженими можливостями та соціально неспроможних сімей.

Аналіз розвитку внутрішньоконфесійних, міжконфесійних та державно-церковних відносин в області протягом 2017 року свідчить про те, що Українська Православна Церква в цілому зайняла пасивно-вичікувальну позицію як в релігійному, так і світському житті області, маючи головну мету – по максимуму зберегти вже існуючу мережу релігійних громад та культових споруд [2, с. 8].

Хмельницька спархія Української Православної Церкви Київського Патріархату, яку очолює митрополит Хмельницький і Кам'янець-Подільський Антоній (Махота), у 2016 році продовжувала нарощувати свою присутність в регіоні (zareєстровано 6 релігійних громад), крім цього, у канонічне підпорядкування УПЦ КП перейшла 1 громада УПЦ (с. Зоряне Віньковецького району) та 3 громади УАПЦ (Волочиський район). Водночас 69 громад, статuti яких zareєстровані встановленим порядком, залишаються недіючими, що становить 25,7% від загальної кількості громад.

Протягом року митрополит Антоній (Махота) продовжує займати активну позицію в суспільно-політичних процесах, що відбуваються на Хмельниччині, постійно підкреслює особливість Церкви на сучасному етапі розвитку держави, яка об'єднує всіх патріотично налаштованих православних вірних у боротьбі із ворогами української державності. Безпосередньо виступає ініціатором різноманітних проєктів та молебнів «За Україну», «За Мир», «За загиблими під час подій на Майдані», «За невинно убієнними під час голоду 1932–1933 рр.» тощо. Митрополит Антоній в черговий раз був переобраний головою Духовної Ради християнських Церков і релігійних організацій м. Хмельницького, до складу якої входять представники 18-ти церков та релігійних організацій міста. Був одним із активних організаторів уже традиційних так званих «молитовних сніданків» за участю керівників органів виконавчої влади, місцевого самоврядування області та духовенства в м. м. Хмельницький та Кам'янець-Подільський.

Також, Антоній (Махота) намагається підтримувати рівні стосунки із керівниками інших конфесій, християнських Церков та релігійних організацій області, зокрема й УПЦ. У 2018 році у регіоні можна прогнозувати подальшу активну діяльність функціонерів УПЦ КП щодо створення і реєстрації нових релігійних громад, в тому числі в результаті зміни конфесійної приналежності громад УПЦ та УАПЦ. З іншої сторони, керівництво Хмельницькою єпархією УПЦ КП також може розпочати процедури ліквідації недіючих громад з метою уникнення перспективи поділу єпархії на дві самостійні у випадку її збільшення до 300 [2, с. 8-9].

Хмельницька єпархія УАПЦ перебуває у безпосередньому підпорядкуванні Предстоятеля УАПЦ митрополита Київського та усієї України Макарія. Із зареєстрованих в Хмельницькій єпархії УАПЦ 74 релігійних громад, реально діючими залишилось лише близько 20, переважна більшість яких, хоча і знаходяться в межах адміністративної території єпархії, фактично підпорядковані митрополиту Вінницькому і Брацлавському Роману (Блашук).

Враховуючи зростання присутності інших православних громад в області, нестачу культових споруд УАПЦ, гостру потребу церкви в кваліфікованих кадрах і коштах на будівництво нових храмів, намагання Хмельницької єпархії УПЦ КП розширити свій вплив за рахунок УАПЦ, можна прогнозувати ще більше поглиблення кризи та маргінального стану представництва УАПЦ в області [2, с. 9].

Водночас існуючий розкол у православ'ї та деякі інші чинники певною мірою сприяють діяльності католицьких та протестантських церков.

У минулому році **Українська греко-католицька церква** в межах Хмельницької області офіційно утворила (прийняла статут) Кам'янець-Подільську єпархію УГКЦ, якою продовжує керувати архієпископ і митрополит Тернопільсько-Зборівський Василій (Семенюк). В цілому УГКЦ протягом року не працювала у напрямі створення нових громад, проте залишалась доволі активною у релігійному та суспільному житті області, в першу чергу розвитку капеланства, волонтерства, благодійності.

Зусилля місцевих греко-католиків в основному спрямовані на посилення позицій УГКЦ в тих містах і районах, де церква вже

присутня, а також створення відповідних умов для реєстрації своїх громад в інших районах. При цьому, клір УГКЦ, поки-що, досить толерантно і обережно відноситься до інших конфесій, особливо православних, намагається не порушувати чинне законодавство.

Зважаючи на відносно нейтральне сприйняття населенням області діяльності УГКЦ, можна прогнозувати її подальшу активність щодо нарощування своєї присутності в регіоні [2, с. 9-10].

Кам'янець-Подільська Дієцезія **Римсько-католицької церкви**, в підпорядкуванні якої знаходяться релігійні організації Хмельницької та Вінницької областей, за кількісними показниками є найбільшою в Україні (єпископ Леон Дубровський).

Керівництвом і кліром Кам'янець-Подільської дієцезії РКЦ підтримуються толерантні стосунки з представниками усіх інших конфесій, діючих у регіоні. Діяльність РКЦ в основному спрямована на популяризацію католицизму шляхом організації різноманітних релігійних, культурно-просвітницьких заходів, активній участі на обласному рівні та на місцях у заходах, організованих з нагоди державних свят та пам'ятних дат, капеланства тощо.

У РКЦ в ході навернення до віри, в першу чергу молоді, застосовувалися такі форми роботи, як дискусійні клуби, табори відпочинку, безкоштовні обіди, масові процесії, спортивні змагання тощо. Значну роль у цьому напрямку відіграла ефективна діяльність місій РКЦ «Карітас-Спес».

На території Хмельницької області окрім дієцезіального управління у м. Кам'янець-Подільському можна виділити ще три основні центри проведення заходів РКЦ: м. Хмельницький (парафія «Христа Царя Всесвіту»), м. Городок, смт. Летичів (Санктуарій «Летичівської Божої Матері»). Також, у зв'язку із тим, що переважна більшість віруючих Кам'янець-Подільської Дієцезії є етнічними поляками, з їх боку відзначаються спроби здійснити вплив на різні процеси, які відбуваються в області, зокрема. й церковні.

Активною залишається взаємодія духовенства УГКЦ з духовенством РКЦ. На всіх заходах, що проводились за ініціативи однієї із зазначених церков, відмічалась обов'язкова присутність духовенства іншої церкви. Загалом, за рівнем впливовості на населення, РКЦ посідає друге місце в області після православ'я.

На перспективу, варто прогнозувати активізацію роботи з молоддю як дієцезіяльними священиками, так і представниками орденів РКЦ, посилення роботи місцевих представників РКЦ щодо навернення у свою віру мешканців області, а також подальшого розширення зони впливу церкви [2, с. 10].

Серед протестантських церков організаційно, кількісно і якісно виділяється обласне об'єднання **церкви євангельських християн-баптистів**.

Протягом 2017 року церква продовжувала проводити активну просвітницько-пропагандистську роботу з молоддю. Для цього, використовувались різні форми: молодіжні програми, табори відпочинку тощо. Крім того, молодіжними групами церков ЄХБ м. Хмельницького проводились різноманітні тематичні флеш-моби у місцях постійного скупчення людей (ринки, торгівельні центри, центральні вулиці міста). Цьому сприяло й відзначення 500-річчя Реформації.

Однією з форм євангелізаційної роботи ЄХБ в обласному центрі є місіонерська діяльність проповідників через заходи, які за своєю формою не є релігійними. В цілому, обласне об'єднання церков ЄХБ відзначається виваженістю у стосунках з іншими конфесіями, дотриманням чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації, завжди активною участю в урочистостях з нагоди відзначення державних свят, пам'ятних подій, інших святкових дат, різноманітних благодійних заходах, особливо акціях «Милосердя» [3, с. 18-19].

Українська церква християн віри євангельської, як і у попередніх роках, значну увагу приділяла питанням поширення своєї віри у сільській місцевості. З цією метою церквою широко практикувалось проведення публічних богослужінь у тих населених пунктах, де вже є хоч би декілька віруючих, але ще відсутня релігійна громада. Як і інші церкви, УЦХВС намагалась активно залучати до себе молодь через різноманітні молодіжні програми, табори відпочинку, євангелізаційні заходи, гуманітарну допомогу.

Загалом, представники обласного об'єднання церков УЦХВС виважені у стосунках з іншими релігійними конфесіями, дотримуються чинного законодавства про свободу совісті та релігійні

організації, беруть активну участь у різноманітних заходах, організованих з ініціативи облдержадміністрації, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Активно продовжували діяти в області інші релігійні організації християн віри євангельської, зокрема місії Хмельницького обласного центру об'єднаної церкви християн віри євангельської [3, с. 20].

Церква адвентистів сьомого дня протягом 2017 року особливою активністю та публічністю не вирізнялася. Релігійними громадами області з 2016 року опікувався перший заступник голови Регіонального об'єднання громад Подільської конференції української уніонної конференції ЦАСД єпископ Кумчак М.С.

Найбільш чисельні протестантські деномінації (ЄХБ, ХВС та ЦАСД) протягом року в основному проявляли активність в організації та проведенні різноманітних заходів в рамках відзначення в Україні 500-річчя Реформації. Так, наприклад, одним із важливих заходів до цієї дати стало проведення всеукраїнської науково-практичної конференції «Релігія і Церква як чинник історичних та суспільних процесів Східної Європи», яка відбулася на базі Меджибізького державного історико-культурного заповідника «Межибіж» [3, с. 32].

Практично припинило свою діяльність Хмельницьке обласне управління **Української християнської євангельської церкви**, яке очолював керівник Християнської церкви «Зоря Життя» Кудін Р.В. ХЦ «Зоря Життя» в основному і представляло УХЄЦ в області, проте керівництво цієї Церкви прийняло рішення вийти зі складу УХЄЦ та повернути установчі документи на обласне управління та інші утворені ним організації релігійному центру.

Водночас ХЦ «Зоря Життя» продовжує свою активну релігійну та громадську діяльність у вигляді: бізнес-служінь, зборів домашніх груп, служіння милосердя, вечорів для сімейних пар, семінарів для жінок, членських зборів, молодіжних служінь, загальних зборів церкви, інших молитв тощо. ХЦ «Зоря Життя» охоче йде на контакт з віруючими і кліром інших конфесій, на їх запрошення бере активну участь у різноманітних заходах. Лідер ХЦ «Зоря Життя» Кудін Р.В. є секретарем Духовної Ради християнських Церков і релігійних організацій м. Хмельницького. Свої основні заходи

ХЦ «Зоря Життя» не рідко проводить за участю іноземних проповідників і місіонерів [3, с. 34].

Не дивлячись на те, що протягом року припинили діяльність 11 громад **Свідків Єгови** шляхом приєднання до юридичної особи в м. Хмельницькому, фактично кількісний склад віруючих не змінився. Церква, яка не має єдиного керівництва в області та підпорядковуються центру в смт. Брюховичі (Львівська область), продовжує активно працювати, регулярно (двічі на рік) проводить з'їзди. Окрім тотального проповідування, представники цього напрямку використовують інші методи роботи, зокрема, проведення конгресів, постійне розповсюдження літератури, тактику дій «від квартири до квартири, із сім'ї у сім'ю» тощо.

Загалом протягом року майже всі протестантські церкви проявили зростання активності та згуртованості, що проявлялася в організації та активній участі у проведенні спільних релігійно-проповідницьких заходів, в першу чергу під брендом Духовної Ради християнських Церков і релігійних організацій м. Хмельницького, в якій вони утворили більшість та зайняли лідируючі позиції [3, с. 37].

Не вирізнялись активністю у звітному періоді **іудейські релігійні громади**. При проведенні своїх заходів вони толерантно поводити себе по відношенню до інших конфесій, співпрацюючи з національними меншинами, які проживають на території області. Так, наприклад, обласна єврейська община, Хмельницький благодійний фонд «Хесед Бешт» постійно проводять в області Дні єврейської культури, ювілеї єврейських митців, надають різносторонню соціальну допомогу і підтримку малозабезпеченим членам єврейської громади, інвалідам і членам їх сімей, колишнім в'язням гетто і концтаборів, праведникам народів світу.

На базі обласної єврейської общини у м. Хмельницькому працює відреставрований єврейський общинний центр «Тхія», діяльність якого включає культурологічні, краєзнавчі, просвітницькі програми та різноманітні проекти для людей різних вікових груп. В окремих містах і районах області активно діють єврейські національно-культурні товариства (Хмельницький та Кам'янець-Подільський райони, м.м. Летичів, Шепетівка, Дунаївці, Ізяслав,

Нетішин, Полонне, Славута), діяльність яких включає різноманітні науково-просвітницькі, духовно-культурологічні, соціальні й благодійні заходи.

Протягом останніх років на території області, за сприяння обласної і місцевої влади, облаштовуються єврейські кладовища, реставруються синагоги, впорядковуються пам'ятники розстріляним євреям у роки Великої Вітчизняної війни.

В селищі Меджибіж знаходиться пам'ятка національного значення – єврейський некрополь, де похований засновник хасидизму Ісраель Баал-Шем-Тов. Його могила – це місце паломництва хасидів з усього світу. Протягом вересня 2017 року з нагоди святкування іудейського Нового року, некрополь Баал-Шем-Това відвідало близько 2500 паломників-хасидів [2, с. 12-13].

Релігійна громада **Свідомості Крішні** м. Хмельницького намагалась активізувати роботу проведенням пропагандистських заходів (організація ходи вулицями міста, співи, танці, роздача літератури) серед місцевого населення. До цих заходів активно залучались члени релігійних організацій Одещини.

Також активності не проявляли релігійні організації **Рідної української національної віри та Духовного центру родового вогнища Рідної православної віри**. При цьому, в 2016 році саме до Хмельницької області було перенесено духовний центр «Об'єднання синів і дочок України рідної української національної віри».

Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони) представлена в області лише однією громадою, яка залишається одним із лідерів по залученню до проповідницької та місіонерської діяльності іноземних громадян, в першу чергу США. Проте, діяльність церкви публічності не набула.

В області зареєстровано 2 релігійні громади **мусульман**, проте фактично діє лише 1 – Духовного управління мусульман України. В цілому діяльність громади поширювалася на мусульманське середовище, за виключенням декількох випадків проведення публічних заходів присвячених до великих мусульманських свят, на які запрошувалися представники влади та громадських організацій.

Крім цього, мусульманська громада, в першу чергу її лідер, час від часу піднімає питання про виділення громаді земельної ділянки

для будівництва мечеті, що безумовно викликає невдоволення у християнської спільноти. З цією метою ведуться перемовини з іншими церквами, є намагання довести позитив мусульманства через ЗМІ, поширення мусульманської літератури в бібліотеках області, проведення лекцій та бесід з учнями шкіл та студентами вишів.

Протягом року в області зареєстровані статuti 5-ти релігійних громад **Всеукраїнського духовного центру «Відродження»**, які активно, проте приховано, займалися прозелітичною діяльністю, в першу чергу в середовищі віруючих інших харизматичних церков. Прогнозується, що в подальшому релігійні громади Духовного центру «Відродження» активізують свою діяльність, зроблять її публічною та розширять свою офіційну присутність в області, в першу чергу в найбільших містах [2, с. 13].

Вагому роль у висвітленні релігійного життя та впливу на населення області відігравали засоби масової інформації релігійних конфесій (всього 17).

Серед них:

– УПЦ: газета «Джерела виховання» (м. Кам'янець-Подільський, 500-1000 прим.), газета «Дзвін» (м. Кам'янець-Подільський, 3000 прим.), стінгазета «Русь Православна» (м. Кам'янець-Подільський, 250 прим.), газета «Благовіст Хмельниччини» (м. Хмельницький), газета «Благодатний дзвін» (сmt Антоніни Красилівського району), газета «Православна Вінковеччина» (сmt Вінківці), газета «Духовна Світлиця» (м. Деражня), газета «Православний дзвіночок» (м. Хмельницький); газета «Ковчег Православія» (м. Хмельницький), газета «Архангельський голос» (м. Шепетівка, 1000 прим.), газета «Православна Полонщина» (м. Полонне, 1000 прим.) газета «Істина» (м. Славути, 5000 прим.);

– РКЦ: газета «Голос семінарії» (м. Городок, 900 прим.);

– іудеї – газета «Шолом Алейхем» (м. Хмельницький);

– ЄХБ – Християнський журнал «Погляд Хмельниччини» (м. Хмельницький, 500 прим.);

– ХЦ «Зоря життя» – газета «Велике доручення любові» (м. Хмельницький);

– рідновіри – газета «Віра предків» (с. Ражківці Гусятинського району Тернопільської області).

У звітному періоді місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяли проведенню релігійними організаціями області благодійних акцій, фестивалів, інших інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на запобігання і профілактику серед населення, особливо молоді, наркоманії, алкоголізму, вчинення тяжких злочинів. Завдяки спільним зусиллям облдержадміністрації, органів влади на місцях і правоохоронних органів в області було створено оптимальні умови для належного, без будь-яких протистоянь і конфліктів, відзначення усіх релігійних свят. У 2017 р. з нагоди відзначення Нового Року, Різдва Христового, Великодня, а також днів народжень, днів ангела і хіротонії церковних ієрархів, керівництво області вітало керівників обласних спархіальних управлінь й об'єднань.

Протягом січня у населених пунктах регіону організовано новорічно-різдвяні фестивалі та святкові вертепи за участю представників різних конфесій. Також, впродовж місяця у всіх районах області відбулись різдвяні фестивалі колядок за участю керівництва райдержадміністрацій, райрад, духовенства, молоді, ЗМІ.

Керівники релігійних конфесій регіону постійно залучались до участі в урочистих заходах з нагоди відзначення державних свят, пам'ятних подій, інших святкових дат, мітингах-реквіємах, конференціях і «круглих столах» з актуальних питань державно-церковних відносин, захисту суспільної моралі тощо. Зокрема, у минулому році керівники різних конфесій взяли участь в заходах під час відзначення Дня Соборності України, 30-ї річниці Чорнобильської трагедії, Дня Перемоги, 21-ї річниці Конституції України, 26-ї річниці Незалежності України тощо. На честь цих свят в усіх храмах регіону відправлено молитви за Україну.

Усі ці заходи, а також здобутки і проблеми у релігійній сфері області всебічно висвітлювались місцевими ЗМІ на шпальтах періодичних видань, у телерадіопередачах («Поділля-центр», ПЦ «Ексклюзив», ТК «33 канал» та інші) [3, с. 68-79].

Необхідно також зазначити, що в області створено сприятливі умови для розвитку міжнародних зв'язків з одновірцями за кордоном.

Найпоширенішими формами міжнародної співпраці релігійних організацій області залишається священнослужіння, проповідництво та місіонерство. Певна частина іноземців не контролюється, оскільки їх приїзд погоджується безпосередньо у м. Києві або здійснюється, як приватний візит. Проте, на виконання вимог ст. 24 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» працівниками місцевих органів влади різних рівнів робилося все можливе, щоб діяльність представників закордонних релігійних організацій в області спрямовувати у законодавче поле.

У звітному періоді представники 7 конфесій (РПСЦ, РКЦ, ЄХБ, ХВС, ХЦ, ЦІХСОД, іудеї) активно підтримували міжнародні контакти з одновітряними інших держав. Для **РКЦ** характерними є міжнародні контакти з Польщею, Словаччиною, Хорватією, країнами Прибалтики. За запрошеннями релігійних громад Кам'янець-Подільської Дієцезії РКЦ протягом 2017 року в області релігійну діяльність здійснювали 55 іноземців (33 священнослужителі), з них: 55 осіб з Республіки Польща. У «Вищій духовній семінарії Святого Духа» РКЦ (м. Городок) 2 іноземці входять до постійного викладацького складу, 6-7 викладачів з числа іноземців приїжджають до семінарії на короткі терміни. Відповідно, частина священників і віруючих РКЦ виїжджає для реколекцій, відпочинку, отримання гуманітарної допомоги на свою Батьківщину [2, с. 16].

Наступними за активністю міжнародної співпраці є релігійні громади **євангелістських християн-баптистів**, на запрошення яких в області протягом року короткостроково перебували 39 іноземців (США, Великобританія, скандинавські країни, РФ). Євангелістські християни-баптисти використовували міжнародні зв'язки як для місіонерської та проповідницької діяльності, так і для надання гуманітарної допомоги.

Протягом звітного періоду проповідницьку діяльність в **Церкві Ісуса Христа святих останніх днів (мормони)** здійснювали 12 місіонерів, в основному із США.

Міжнародну співпрацю в 2017 році продовжили релігійні організації **Української церкви християн віри євангелістської**, на запрошення яких в області короткостроково перебували для проповідницької діяльності 4 іноземці. Також, на запрошення місії

«Давид» **обласного об'єднання об'єднаної церкви християн віри євангельської** в області продовжують працювати 2 громадянки РФ, одна з яких займається викладацькою діяльністю в духовному навчальному закладі [4].

ХВС продовжують підтримувати широкі контакти з одновітряними з Норвегії, США, Ісландії, Прибалтики та інших країн. Контакти з країнами Скандинавії, особливо Норвегією, окрім одержання гуманітарної допомоги, використовуються віруючими ХВС, як місце заробітку, частина якого йде на потреби церкви.

На запрошення **іудейської релігійної громади** селища Меджибіж Летичівського району, продовжував працювати громадянин Франції Габай Ісраель Меір.

УГКЦ використовує свої міжнародні зв'язки через обласний благодійний фонд «Карітас» (заснований в 2002 р.) для організації і реалізації 4 програм гуманітарної допомоги, що фінансуються країнами Західної Європи, в першу чергу Німеччиною і Францією.

У 2017 р. працівники управління культури, національностей та релігій облдержадміністрації видавали погодження на перебування і діяльність у регіоні іноземних священнослужителів, проповідників, місіонерів і викладачів, проводили роз'яснювальні бесіди щодо дотримання ними Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [4].

Поряд із церковною, канонічною діяльністю, роботою щодо зміцнення міжнародної співпраці, релігійні організації області, за сприяння облдержадміністрації та органів влади на місцях, протягом року провели низку благодійних та доброчинних заходів.

Як вже зазначалось, активно продовжили працювати місії РКЦ «Карітас-Спес», ЄХБ «Дім Євангелія», благодійні фонди «Карітас» (УГКЦ), «Хесед-Бешт» (іудеї).

Ці церкви, крім надання допомоги одягом, взуттям, продуктами харчування, надавали також гуманітарну допомогу лікарням, школам-інтернатам, будинкам людей похилого віку, засновували будинки милосердя тощо.

Священнослужителі регулярно відвідували виправно-трудові заклади області і СІЗО м. Хмельницького, де виконували не лише богослужіння, але й посильними внесками сприяли створенню

бібліотек духовної літератури, неодноразово передавали засудженим продукти харчування та предмети щоденного вжитку.

Вони брали участь у святкових мітингах з нагоди прийняття присяг у різних військових частинах області, а також благословляли військовослужбовців та працівників правоохоронних органів на несення служби у зоні проведення АТО, роздаючи іконки, хрестики, духовну літературу, молитовники тощо. Крім цього, священнослужителі різних релігійних конфесій відвідували зону проведення АТО в якості військових капеланів.

Як і раніше, священнослужителі опікувались мешканцями будинку людей похилого віку м. Хмельницького, будинку для тимчасового проживання молодих інвалідів «Родинний затишок».

Продовжувалося благодійну роботу Хмельницьке православне братство преподобних Антонія і Феодосія Києво-Печерських (УПЦ).

Так, єпархіальним управлінням УПЦ і братством регулярно надавалася благодійна допомога продуктами харчування:

- Хмельницькому міському фонду жінок з інвалідністю;
- обласній психлікарні № 1;
- приватним особам (на лікування, операції, поховання рідних тощо);
- міському громадському фонду «Доброта»;
- міській і обласній спілкам інвалідів воєн;
- центру реабілітації молодих інвалідів «Родинний затишок» [4].

Кам'янець-Подільська і Шепетівська єпархії УПЦ більше уваги приділяли благодійності в школах-інтернатах, будинках людей похилого віку, організації благодійних обідів для малозабезпечених верств населення. Крім того вищезазначеними єпархіальними управліннями проводилось збір продуктів харчування, одягу та предметів домашнього вжитку для жителів Луганської і Донецької областей.

Хмельницьке єпархіальне управління УПЦ КП продовжило практику організації благодійних обідів для малозабезпечених громадян області.

Значну добродійну допомогу соціально незахищеним і малозабезпеченим громадянам області надавала благодійна місія «Карітас-Спес» РКЦ.

Так, Хмельницька місія «Карітас-Спес» традиційно надавала гуманітарну допомогу: УТОС м. Старокостянтинів, Хмельницькому міському фонду інвалідів «Доброта», Дунаєвському районному товариству інвалідів ВОІ УТОС, УТОС м. Хмельницького, центру реабілітації «Школа життя» м. Хмельницького, Хмельницькій міській жіночій раді – за майбутнє інвалідів «Благовість», лікарням та іншим організаціям області у вигляді медобладнання, одягу, взуття, обладнання і предметів побуту. Релігійна громада «Христа Царя Всесвіту» РКЦ м. Хмельницького опікується 7 дітьми-сиротами віком до 7 років.

Також, на постійній основі місія «Карітас-Спес-Городок» утримує у м. Городку будинок милосердя для інвалідів, сиріт, одиноких громадян похилого віку різних віросповідань і національностей. Водночас, місія турбувалась про дітей школи-інтернату с. Голенищеве Чемеровецького району, регулярно надаючи їм одяг, взуття, продукти харчування й іграшки.

Кам'янець-Подільською і Краси́лівською місіями «Карітас-Спес» реалізовувалися благодійні проекти з опіки на дому одиноких громадян похилого віку.

Обласний благодійний фонд «Карітас» УГКЦ продовжував працювати за такими проектами: «Домашня опіка», «Допомога дітям вулиці», «Знай свої права», «Консультативний центр по запобіганню торгівлі людьми», «Розвиток волонтерства в Україні» [2, с. 18-19].

Обласним об'єднанням УЦХВС надавалась допомога школам-інтернатам, лікарням, будинкам престарілих, багатодітним сім'ям і малозабезпеченим категоріям громадян. Щорічним таборуванням та оздоровленням було охоплено понад 500 дітей.

Хмельницький благодійний фонд «Хесед-Бешт» працював на території усієї області та постійно надавав різносторонню допомогу громадянам. Під опікою фонду знаходяться не лише євреї і члени їх сімей, колишні в'язні гетто й концтаборів, а й інваліди та соціально незахищені верстви населення різних національностей. Основна мета діяльності фонду – надання всебічної допомоги за програмами «Від

серця до серця», «Злагода» та інші. Також слід відзначити благодійну діяльність місій «Рука допомоги», «Допомога», «Сіон».

У звітному періоді на теренах області відчутно діяв волонтерський рух, що, в першу чергу, поширений у Хмельницькому благодійному фонді «Хесед-Бешт», релігійній місії РКЦ «Карітас-Спес», ХЦ «Зоря життя», «Емануїл». Також, досить розповсюдженим було співробітництво релігійних організацій області з волонтерами вищих навчальних закладів [4].

Певна благодійна діяльність проводилась у регіоні і малочисельними релігійними громадами інших конфесій.

Висновки. Як бачимо, протягом 2017–2018 років релігійні конфесії нашого краю нарощували соціальну та благодійну роботу, допомагати малоімущим верствам населення, займалися волонтерством, співпрацю у міжконфесійних відносинах, апробовували нові форми діяльності, активно використовували можливості зарубіжних партнерів, постійно взаємодіяли з місцевими органами влади та засобами масової інформації.

Маєріали статті можна використовувати в курсах релігієзнавства, історії української культури, історії України, краєзнавства, народознавства, у виховних заходах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Блажевич Ю. І. Церковно-історичне (релігійне) краєзнавство на Поділлі: витоки, становлення, церковні історики та діячі [XIX – перша третина XX ст.] / Ю.І. Блажевич // Нариси історії православ'я Поділля – Хмельниччини: науково-популярне монографічне видання. – Хмельницький: ФОП Сікорська С.В., 2017. – С. 197-214.

2. Поточний архів сектору національностей і релігій управління культури, національностей, релігії та туризму Хмельницької ОДА. Інформаційний звіт за 2017 рік «Про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації, державно-церковних відносин у Хмельницькій області». – 34 с.

3. Особистий архів автора статті. Папка «Релігійні конфесії Хмельниччини». – 162 с.

4. Сайти християнських конфесій Хмельниччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.wikipedia.org.wiki>.

Г. В. Бондаренко,
*кандидат історичних наук, професор
(м. Луцьк)*

ВОЄННА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ І КРАЄЗНАВСТВО: АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНИ

Революції і війни часто стоять поруч у часі. Революція – явище, яке визначається спробами змін або докорінними змінами в суспільстві, зокрема, в ідеології, політиці, економіці, соціально-класовій структурі, управлінні суспільством (державою). Вона може бути завершеною або незавершеною, частковою, тобто охоплювати окремі сторони життя суспільства, а саме: економіку, політику, ідеологію, світогляд. Прикладом незавершеної революції є англійська XVII ст., російська – 1905–1907 рр. Прикладом революції світогляду є географічні відкриття XV–XVI ст., відкриття принципу історизму. Революцією політичною і соціальною була Помаранчева і Революція гідності в Україні XXI ст.

Сучасність вимагає з нових позицій подивитися на історію. Необхідно дати оцінку тим революціям XIX і XX століть, які торкалися українських земель та українців в різних державах, особливо в Австро-Угорській та Російській імперіях. Ці нові позиції – існування суверенної Української держави і української нації. У цій публікації виділено кілька питань, які на думку автора мають визначати погляд української історичної науки на революції, війни і воєнні дії, на їхні наслідки та вплив на окремі регіони і на долю людей революційних і воєнних лихоліть.

Перше питання, яке постає, це те, що історія має розглядатися з позицій існування Української держави. Кожного разу і по кожній революції або війні має бути доведено, чи є ці події українською історією, чи, можливо, українці були втягнуті в орбіту революційних і воєнних дій, особливо світових воєн на боці різних держав і коаліцій, а сьогодні мають вивчати цю історію як свою. Хоча, з позицій всесвітньої історії, «чужої історії» не буває.

Важливі з воєнно-історичної та воєнно-політичної точки зору окремі події, а саме: Луцький (Брусиловський) прорив, Брестський і

Ризький мир як наслідки Першої світової війни, у Другій світовій – перші дні війни, оборона Києва, Одеси, Севастополя, Битва за Дніпро, Луцько-Рівненська і Поліська операції, бої за Ковель, визволення Варшави, Берлінська операція та інші, а також воєнно-історичні наслідки мусять бути в українській історії. Але майбутні історики України їм ще дадуть належну оцінку.

Друге питання стосується наслідків і впливів революцій та воєн на життя людей, становище України й українців та їх місце і роль у геополітиці різних держав Європи і світу.

Третє питання визначає ставлення до революцій і воєн як до подій, що є одвічними супутниками людської історії. Але, варто зауважити, що людство не живе тільки ними і з політичною історією. Людство живе відтворенням і збереженням історичного досвіду поколінь, як власне і відтворенням наступних поколінь.

Четверте питання, є найбільш злободенним, актуальним і стосується висвітлення участі учасників подій, які важливу частину свого життя пов'язують з революційними і воєнними роками початку ХХ ст., воєнними Другої світової війни і повоєнними роками. Це питання відстрочене у майбутнє. Воно стосується ставлення до революцій і воєн майбутніх поколінь. Сьогодні, принаймні три покоління, знаходяться у конфліктній ситуації стосовно оцінок і стосовно морально-етичних принципів спілкування, і знайти примирення між ними надзвичайно складно й інколи майже неможливо.

По-п'яте, як би ми не починали розглядати революційну і воєнну історію будь-якого регіону, у підсумку постає питання впливів на його становище і розвиток та на життя людей. Ні у Литовській, ні у Польській, ні в Австро-Угорській, ні Російській чи Радянській державах не стояло питання забезпечення і врахування інтересів та потреб населення приєднаних або завойованих земель. Їх врахування мало місце лише коли співпадало з інтересами пануючих верств і держави. І сьогодні, скажімо, не коректним є твердження, що потрібно дякувати Сталіну і СРСР за ті землі, які має Україна і за існуючі кордони. Добре відомо, що СРСР зайняв території Західної України, Буковини, Придунав'я, зміцнюючи власні кордони і розширюючи власну територію. А це масові репресії, виселення, переселення і

депортації населення, які стверджують, що СРСР дбав лише про свої геополітичні інтереси. На сучасному етапі, коли у розпалі Третя світова війна, це війна з тероризмом та розпалюванням гібридних конфліктів, історія минулих воєн і воєнних конфліктів має розглядатися більше з тих позицій, щоб не було нових гарячих точок на планеті і щоб цінилося життя людини і життя цивілізації.

Війни постійно супроводжують людство. Але варто зауважити, що людство не живе за рахунок воєн. Людство живе за рахунок відтворення і збереження власного історичного досвіду. Ті народи, які жили за рахунок воєн і грабунків зникали в історичному часі, оскільки вони або асимілювалися із завойованими, або самі гинули, а держави завойовників – розпадалися, коли вже нічого було завойовувати. Після кожної війни необхідно відтворити себе, економіку, освіту, науку, культуру, традиції, які свідчать про історичний досвід поколінь. Цей досвід не може перериватися в часі, інакше етнос, народ, нація зникне з карти світу. Отже, якщо неможливо відвернути війну, то слід вийти з неї з найменшими втратами і з можливостями відтворення суспільства.

Як цінилося життя людини у попередніх війнах відомо. Тому сучасне політичне мислення має свідчити про те, що основні загальнолюдські цінності – життя людини і цивілізації мають бути основою будь-якої політики, в тому числі і, у першу чергу, різних силових структур. На землях України, зокрема, Волині та Полісся є багато поховань. Якби ті, хто у них лежать змогли заговорити, то вони б заговорили всіма мовами Європи і більшістю мов світу. А це тому, що по цій території пройшло і прошуміло багато воєнних подій від великого переселення народів 1500 років тому і, завершуючи світовими війнами ХХ ст.

XXI ст. поки що не очистилося від болячок минулого. Ще не настав «кінець історії», як його бачать Ф. Фукояма і С. Кримський. «Кінець історії» прогнозує не кінець світу, а позбавлення людства від воєн, тероризму, СНІДу, наркоманії тощо. «Кінець історії» старої і початок нової історії продовжують залишатися відкладеними у майбутнє.

Шосте, і теж важливе питання, це питання визнання і вшанування героїв. Крізь призму героїки проходять історичні оцінки

революційних і воєнних подій. Ідеологічна та політична строкатість суспільства викликає суперечливе ставлення до героїв. В сучасному розумінні це ставлення до Героїв Радянського Союзу і Героїв Соціалістичної Праці, до Героїв України.

На цьому тлі постає питання: Чи потрібний інститут героїв? Звичайно, що кожна політична сила своєю ідеологією та політикою буде творити або вирізняти «своїх» героїв. Серед героїв є: герої миротворчих контингентів з Угорщини, Чехословаччини, Афганістану, Сирії, герої Першої і Другої світових воєн з одного боку. З іншого, – це герої часів УНР, Гетьманату, Директорії, герої національно-визвольних змагань – Поліської Січі та УПА, дивізії «Галичина». Сьогодні це герої АТО. І це важлива проблема не лише історії, а й сучасної політики та моралі. Але героями є й ті, які здійснили відкриття у науці, освоєнні земних і космічних просторів, рятували людей під час різних катастроф, природних і штучних, на воді, при пожежах тощо.

Коли постає проблема воєн і героїв, то слід визначати, очевидно, героїзм людини за вчинками, а не виставляти ідеологічні та політичні штампи як критерії героїзму. Найчесніша і найсправедливіша історія, в тому числі й воєнна, є та, яка не дає ідеологічних і політичних оцінок, хоча без таких оцінок вона не обходиться. Українська воєнна історія захоплює чимало тем, які стосуються подій світового, міжнародного значення, але на які не мали вирішального впливу ні регіон, ні його мешканці.

У жодному обласному центрі України немає такого Меморіалу Вічної Слави як у Луцьку. Хоча сьогодні це місце можна назвати Меморіалом Слави і Скорботи, у пам'ятних знаках якого простежуються трагедії ХХ ст. Тут пошановані воїни, які захищали і визволяли край, воювали з нацистами, інтернаціоналісти від 1936 р. і до кінця 80-х років. Стіна плачу представляє спалені села, хоча замість 422, згадано було лише 107 спалених сіл, замордованих військовополонених і краян. Є також пам'ятні знаки тим, хто загинув від рук оунівців у повоєнний час і тим, хто загинув у саратовських таборах з останнього воєнного призову й так і не втрапив на фронт. Серед нових, пам'ятний знак тим, хто знайшов притулок на Волино-Поліській землі після виселення із Закерзоння. Встановлено ще один

пам'ятник – свідчення трагедії внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. І, нарешті, спочатку на меморіалі з'явилася могила, а тепер встановлено пам'ятник героям АТО вже у ХХІ ст.

Дуже важливо, щоб патріотичне виховання на воєнній історії не створювало протистояння і суперечливих думок, які його викликають. Виховна робота має бути вдумливою і відповідати потребам держави і армії, її доктрині. Вона має враховувати регіональну історію на основі історико-краєзнавчих досліджень.

З погляду на багато століть, у яких змінювалося становище українських земель та українців виникає думка про стереотипи мислення в оцінках щодо їхнього статусу і становища. Кожна держава, яка володіла українськими землями, намагалася обґрунтувати своє право на володіння. Такою була радянська держава, тому її стереотипи продовжують найбільше шкодити формуванню національного світогляду і політиці української державності. Частина політиків продовжує виражати ідеї та погляди вже не існуючої держави та ідеології, на жаль по всьому пострадянському просторі, окрім Російської Федерації, яка формує свою політику не лише як правонаступниця СРСР, але й як суверенна і незалежна держава – агресивна імперія нового типу.

Історичні оцінки минулого, у тому числі й воєнної історії, мають бути з урахуванням оцінок історії та політики сучасних держав, які багато у чому продовжують логіку «окупаційного мислення», хоча і не територіального але світоглядного. Звичайно, що найбільше це стосується тих держав-сусідів, у складі яких знаходилися або знаходяться українські землі і в арміях яких були представлені українці.

Якщо у минулому відбувалося втягнення України та українців у воєнні події, то сьогодні відбувається втягнення її у воєнно-політичну історію колись воюючих сторін на свій бік. Варто виробити власну національну концепцію воєнної історії, відсторонену від зверхності інших воєнно-політичних доктрин і намагання підпорядкувати її власним ідеологічним та політичним потребам. Конкретні краєзнавчі регіональні дослідження мають сприяти цьому. Достатньо того, що Україна втратила впродовж століть частину етнічних територій, а українці несли важкий тягар різних

асиміляторських тенденцій у політиці та культурі.

Більше 70 років пройшло від часу завершення Другої світової війни, але складається таке враження, що не всі уроки цієї планетарної трагедії були враховані. Навіть у періодизації є намагання протиставлення їй Великої Вітчизняної війни, яка була і є її складовою частиною.

Інколи постає питання: чи варто роз'єднувати Першу і Другу світові війни?, коли Друга світова була багато у чому продовженням Першої світової, багато учасників якої брали участь у наступній війні.

Мабуть настав час у всеукраїнському масштабі створити нову багатотомну історію України у Другій світовій війні.

Запропонована авторським колективом, який очолює Олександр Дем'янюк, «Воєнна історія Волині» у чотирьох томах має закрити прогалину у цих питаннях, розставити акценти стосовно сучасних оцінок доктрин воюючих сторін та геополітичних проблем різних часів, від давньої та середньовічної історії і до початку ХХІ ст. Видано уже три томи з чотирьох [1; 2; 3].

Втім, воєнна історія Волині вже захоплює ХХІ ст. Свідченням цьому є книги-мартирологи Почесних красзнавців України Олександра Дем'янюка і Геннадія Гулька «Волинський пантеон – Схід» [4; 5; 6: 7]. Вони стали пам'ятниками волинянам, котрі загинули в зоні АТО 2014–2016 років – у війні з російськими агресорами і сепаратистами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дем'янюк О. Й. Воєнна історія Волині. – Т. 1 : Давня доба – кінець ХVІІІ ст. / О. Й. Дем'янюк, І. М. Пасюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 236 с., іл.
2. Дем'янюк О. Й. Воєнна історія Волині. – Т. 2 : ХІХ ст. – початок ХХ ст. / О. Й. Дем'янюк, І. М. Пасюк, С. П. Яровенко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 288 с., іл.
3. Дем'янюк О. Й. Воєнна історія Волині. – Т. 3: 1914–1923 / О. Й. Дем'янюк, І. М. Пасюк. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. – 280 с., іл.
4. Дем'янюк Олександр. Волинський пантеон: Схід – 2014 / Дем'янюк Олександр, Гулько Геннадій. – Луцьк : ПП Іванюк В. П.,

2015. – 60 с.

5. Дем'янюк Олександр. Волинський пантеон: Схід – 2014 / Дем'янюк Олександр, Гулько Геннадій. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – Луцьк : Айс Принт, 2015. – 132 с.

6. Дем'янюк Олександр. Волинський пантеон: Схід – 2015 / Дем'янюк Олександр, Гулько Геннадій. – Луцьк : Айс Принт, 2016. – 90 с.

7. Дем'янюк Олександр. Волинський пантеон: Схід – 2016 / Дем'янюк Олександр, Гулько Геннадій. – Луцьк : Айс Принт, 2017. – 52 с.

Н. П. Варавкіна-Тарасова,
*кандидат мистецтвознавства, викладач-методист
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНІ СИМВОЛИ У ПРОСТОРІ МУЗИЧНОГО ТЕКСТУ («ГІМН УКРАЇНИ» М. ВЕРБИЦЬКОГО НА СЛОВА П. ЧУБИНСЬКОГО)

Актуальність проблеми. Досліджуючи Духовні символи, проявлені через мікроструктуру мелодики «Гімну України», створеної священиком-композитором Михайлом Вербицьким, свідомо прослухано гімни багатьох країн і народів світу. В перших тезах дослідження висловлюю до них повагу і вдячність.

Український гімн привертає увагу багатьох дослідників як у царині історії та культурології, так і в сфері музикознавства та мовознавства. Така широка увага до одного з провідних державних символів країни є зрозумілою, адже в переважній більшості європейських спільнот саме гімн уособлює національну єдність, виступаючи у ролі «гіпертексту», покладеного на «гіпермузику» (перефразовуючи Умберто Еко). На сьогодні музикознавче дослідження гімну існує переважно у вигляді жанрового та формального аналізу, що, на наше переконання, не є достатнім для такого важливого явища в сучасній українській культурі.

Музичний текст державного гімну надає можливість доторкнутися до системних, міждисциплінарних та міжфахових зв'язків. Одним із варіантів такого аналізу є запропонована нами у межах дисертаційного дослідження (у 2014 році **методика духовного аналізу музичного твору**, яка дозволяє синтезувати музикознавчу та культурологічну складові, включаючи до практики аналізу виконавський контекст твору, його музичну архітектуру та дослідження знаково-символьних структур. Методика духовного аналізу музики вперше запропонована, досліджена і надрукована В'ячеславом В'ячеславовичем Медушевським у 1988–1993 роках.

Історіографія проблеми лишається наразі зорієнтованою переважно в історичне та культурологічне річище. Історія написання Гімну України, його виконавська та громадсько-політична складові мають своє коло авторів. Серед найбільш помітних праць виокремимо низку фахових публікацій, які принаймні частково підіймають проблему знакової сутності або текстової частини гімну, або музичної. Першочергово слід згадати наукові праці професора **Любові Кияновської**, яка з початку 1990-х років досліджує стильові та жанрові особливості музичного спадку М. Вербицького. У сенсі знаковості тексту твору цікаві висновки запропоновані дослідницею-філологом **Світланою Гірянк** (2015 рік). У культурологічному напрямку крім питання символіки гімну підняті **Любов'ю Соловей** (2015 рік). Зрештою, етнографізм та громадський пафос творів Павла Чубинського проаналізовано у дослідженнях професора Галини Євсєєвої (2014 р.). Усі зазначені наукові роботи становлять на сьогодні достатній *історіографічний* базис для аналізу найбільш важливої, як нам здається, проблеми синтетичного дослідження *простору* інтерпретацій гімну. У цьому напрямку не можемо не згадати багаторічні методологічні та теоретичні пошуки професора Людмили Шаповалової у контексті музикознавчої рефлексології та інтерпретології, літургійної складової як «архетипу» творчості homo credens, духовної реальності музичного твору і методів її пізнання.

Виклад основного матеріалу. «Гімн України» М. Вербицького починається з повторення одного звуку мажору – III ступеня, який в енергетичному еквіваленті є сакральною точкою золотого перетину звучання мажору, його ладозвуковим центром-«серцем». Разом з

початковою репетицією III ступеня, рівнознаковий (на одному знаку-звуку) пунктирний ритм мелодики «Гімну» виконує функцію символу творення, яке цілісним ядром проникає у проявлений світ.

Відокремлена пунктирним ритмом початкова точка ладу є сакральним символом єдності часу і простору: вона зв'язана з основним світлом свідомості, існує у вищому вимірі, від неї – початок зародження творчості. В мікроструктурі тематичного ядра «Гімну», створеної М. Вербицьким, є точка та її енергійний «двигун», – пунктирний ритм, мікроелементна ямбічна стопа Єдиного Цілого, що слугують двома символічними параметрами сформованого тематичного ядра «Гімну». Вони виконують в енергійному прошарку «Гімну» засадничу мікрофункцію сердешного рівня, функцію вищої молитви до Духу, яка допомагає проявленню духовної свідомості в щільності музичного мовлення.

Групетоподібне оспівування (III-II-III-IV ступені мажору, т. 1) – це музичний знак математичної лемніскати – символу безкінцевого руху, галактичного об'єднання в Космосі, зв'язку вчителя Світу зі своїм учнем, знак довіри, рівноваги, внутрішньої краси і гармонічного спілкування. Символічне поетичне походження терміну – від швейцарського математика Якоба Бернуллі (1654–1705).

Тонічний пентахорд (V-IV-III-II-I мажору, тт. 2/3) – низхідний, заповнений, врівноважений, який теж відкривається від пунктирного ритму тематичного ядра в якості орієнтованого графу з вершини-джерела. Його символи: а) досконалість, впевненість, показний знак духовного витоку в проявлений світ, б) символ вітрувіанської людини (Леонардо да Вінчі), як емблеми пропорцій вищої гармонії з точок золотого перетину, вписаної в коло квінтової чистоти.

Дзвонні коливання (звукова «розкачка» III-V-II-V-I паралельного мінору – тт. 3/4) – потужний символ єдності, духовного зцілення, – навіть імітація подібних дзвонних коливань проявляє величезний вплив на людину та її оточення, на суспільство, лікує простір, оповідає про реалії духовного життя.

Прапори, що майорять (V-#IV-V-III-II-II в мажорі – тт. 17/18) – знак перемоги, натхнення, символ гідності, урочистого об'єднання людей; в музичному контексті «Гімну України» символ точно проявлений в центральній кульмінації (самий початок приспіву – т.

17), до якого веде ладоінтонаційне піднесення (в т. 16).

Чиста кварта (спочатку – II-III-IV-V в мажорі – тт. 1/2) – інтонація, що слугує формуванню тематичного ядра музики «Гімну України», інкрустується в її музичне поле у висхідному та низхідному русі, заповненою або відкритою, і в основному звучить на II-V ступенях, які зв'язані з другим, вищим поверхом ладових тяжінь, а саме – до «домінанти» (етимон терміну від «Доміне...» – «Господь»); інтонація перегукується із дзвонами та давніми психологічними відчуттями, які є закликком до переможної діяльності.

Паралельні тональності мажору та мінору (в авторському рукопису G-dur–e-moll). Музика «Гімну України» починається в ствердженій мужності мажору і завершується ніжною, жіночою м'якістю паралельного мінору, причому, в доказовому систематичному коливанні їх парної періодичності в мелодико-синтаксичних структурах. Наявна своєрідна ладова система виражальних символів образної драматургії українського фольклору.

Можна наголосити, що ця музично-ладова своєрідність є інтуїтивним втіленням символу, який ясно персоніфікує рівноправ'я чоловічого та жіночого, притаманного Україні в більший якості, ніж в багатьох країнах світу.

Трихордові поспівки в кварті та в квінті слугують виявленню найдавніших джерел української культури: 1) трихорд в кварті – V-III-II в мажорі («засіяний» на початку приспіву – тт. 17/18, 25/26); 2) трихорд в квінті в паралельному мінорі – II-V-I («засіяний» по усьому музичному полі «Гімну» – тт. 3/4, 7/8, 15/16, 23/24, 31/32). Крім того, є ще один його варіант в паралельному мінорі – III-V-I (тт. 9/10, 13/14).

Детальніше розглянемо поспівки. 1. Трихорд в кварті інкрустований в тематичне ядро приспіву в символі «знамен, які розвиваються» (тт. 17/18, 25/26).

Трихорд в квінті в початковому варіанті мелодики для голосу з гітарою звучав тільки в кадансі 1-го речення (тт. 3/4), де проявляється символ «дзвонів»; а в хоровому та сучасному виді він звучить в кадансах 1, 2, 4 речень заспіву та в обох кадансах 2-х речень приспіву, якими і завершується «Гімн». Символ ніби кожен раз програмує значення того, що відбувається в мріях людей, і переводить в

часопростір дії. Саме у такому варіанті дзвонна стилістика набуває героїчного, широко масштабного переможного сенсу.

Форма куплету – складна 2-частинна: заспів створений в простій 2частинній формі продовженого типу, приспів – точно повторений період. Області точок золотого перетину (т.з.п.): 1) центральна область (в прямому русі) пульсує в середині т. 20 (т. 19,64) на слові «свобода» (пункт 8);

2) в 1-му реченні на слові «слава» (т. 3);

3) в 1-му періоді на слові «браття» (т. 5);

4) в 1 реченні 2-го періоду на слові «роса» (т. 11);

5) в 2-ому періоді на слові «запануєм» (т. 13);

6) центральна область т.з.п., пульсує як «слід звукової пам'яті», у відгуку звучання – теж на слові «запануєм» (т. 13).

Відносно синхронії (К.-Г. Юнг) точок золотого перетину у їх прямому та оберненому напрямках розвитку архітектоніки «Гімну України» можлива метафора – обопільність золотисто-блакитних промінів-струн (образ кольорів прапору України, які розвиваються; «прапороносність» музичної символіки).

В першій кульмінації заспіву (на слова «як роса на сонці», т. 11) звучить «золотий хід валторни»: саме він «підіймає» перший етап кульмінаційного розвитку в «Гімні». Це – єдиний в заспіві урочисто-натхнений мажорний зворот в оточенні паралельного мінору, в якому звучить 2-й період заспіву (друга музична думка твору). До цього, в 1-му періоді заспіву, мажор і мінор звучали в парній періодичності (по 2 такти на протязі квадрату 8-митакту).

«Золотий хід валторни» повторюється в 1-му реченні приспіву, він – носій (!) кульмінаційної підтримки духовної енергії слів «за нашу свободу» (т. 19). Художній матеріал в центральній кульмінації «Гімну України» поділяється на рівні половини – 1-е та 2-е речення (4+4), між якими є зв'язок символів «лемніскати» та «пунктирного ритму». Якщо у першому реченні приспіву діє послідовне повторення «знамен, що майорять», «тонічного пентахорду», «золотого ходу валторни», то у другому – два перших символи ідентичні. Вони ще раз стверджуються, наповнюючи новою енергією поетичний зміст. На завершенні твору повертається символ «звукової розкачки» в

паралельному мінорі, що кожен раз при своїй появі в духовному полі «Гімну України» сигналізує окреслення чіткої симетрії у розгортанні формо-процесу, підсилюючи урочистість дії преображеного Життя...

У музичній архітектоніці «Гімну України» закладено внутрішню пульсацію висхідної спіралеподібної форми-процесу, що бере свої засади від парної періодичності ладо-тональних засобів у квадратній структурі композиції, та через перший кульмінаційний виток посилює енергійну складову. Надалі через центральне кульмінаційне поле раптово відкриває «заряд» такої сили, програмний потенціал якої спроможний призвести до преображення емоції – в чуття, думки – в дію, дію – в радість створеного Життя. Ніна Герасимова-Персидська в збірці «Музика. Час. Простір» висловлює актуальну тезу: «В своїй сильній інтуїтивності музика...випереджає наукове пізнання» [1, с. 273]. Музика «Гімну України», за нашим переконанням, це підтверджує.

Висновки. У «Гімні України» втілено (можливо інтуїтивно) так званий метод мікромініатюрного мистецтва, притаманного українським народним майстрам, що потребує високого рівня творчості. У мелодиці «Гімну України» М. Вербицький застосував симфонічний метод розвитку музичної інтонації (в межах мікромініатюрного спостереження), завдяки якому її наскрізне проведення з постійним оновленням набуває нової якості в центральній кульмінації на словах вікової клятви «Душу й тіло ми положим за нашу свободу».

Перспектива подальшого розвитку теми. Наголосимо на тому, що звичне для східноєвропейського розуміння поняття «теорія музики» має у західній професійній культурі інше означення – «музичний дизайн». У цьому аспекті нам здається перспективним подальше дослідження музичної тканини тексту, з'ясування особливостей побудови морфології музичного символу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Герасимова-Персидская Н. Музыка. Время. Пространство [ред. И. Тукова] / Н.Герасимова-Персидская. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 408 с.
2. Гірняк С.П. Тексти гімнів І. Гушалевича, П. Чубинського,

І. Франка як взірці соціолекту української інтелігенції другої половини XIX століття / Світлана Гірняк // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол.: М.Федурко (гол. ред.), П.Мацьків та ін. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – 234 с. – С. 16-27.

3. Гончаренко А. Пространство сердца как основа сверхсознания / А. Гончаренко // Сознание и физическая реальность. – 1997. – Т. 2. – № 3. – С. 25-35..

4. Дашак А. Божественна природа звуку: навч. посібник / А. Дашак. – Львів : Світ, 2003. – 108 с.

5. Євсєєва Г. П. «Ще не вмерла України ні слава, ні воля!» (До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського) / Г. П. Євсєєва // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – 2014. – № 1. – С. 52-56.

6. Іванов В. Духовне буття музичного звуку / В. Іванов. – Миколаїв : ТОВ Фірма «Іліон», 2009. – 480 с.

7. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст. : навч. посібник / Л.Кияновська. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 424 с.

8. Кияновська Л. Про Михайла Вербицького та релігійну ідею в українській професійній музиці // Михайло Вербицький і відродження української музичної культури. – Дрогобич, 1992. – С. 5-8.

9. Созанський Ю. Музична семіотика / Ю.Созанський [ред. упоряд.: Л.Й. Назар-Шевчук]. – Львів : Сполом, 2008. – 522 с.

10. Соловей Л. Отець Михайло Вербицький – композитор, громадський діяч, автор гімну України «Ще не вмерла України і слава, і воля» / Л. Соловей // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 14. – С. 101-110

11. Шаповалова Л. В. Рефлексивный художник. Проблемы рефлексии в музыкальном творчестве / Л. В. Шаповалова. – Харків: Скорпион, 2007. – 292 с.

12. Шаповалова Л. Духовная реальность музыкального произведения и методы её познания / Л. Шаповалова // Проблеми взаємодії мистецтвознавства, педагогіки та теорії і практики освіти. Когнітивне музикознавство : зб. наук. ст. Вип. 40. / Харк. нац. ун-т

мистецтв ім. І.П. Котляревського; ред-упоряд.: Л.В. Шаповалова. – Харків : Вид-во ТОВ «С.А.М.». – С. 11-32.

Список ілюстрацій

1. Рукопис М. Вербицького першої музично-поетичної версії «Гімну України» – для голосу в супроводі гітари. Зберігається у відділі рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника (фонд Якубовича, № 10, п. 1) – (Тональність G-dur-e-moll. – В.-Т.)

Гімн України

музика М. Вербицького
слова П. Чубинського

Maestoso

В F B F# Gm D Gm F

Ще не вмер - ла У - кра - ї - ни, і сла - ва, і во - ля,

5 B B Cm# D D Gm

ще знам, брат - та мо - ло - ді - і у - сміх - нить - ся до - ля!

9 D Gm D Gm F F# B

Зга - нуть на - ші во - рі - жень - зя, як ро - са на сон - ці,

13 D Gm D Gm D Gm

за - па - ну - ем і м, брат - та, у сво - їй сто - рон - ці,

17 B F F# Gm F B F#

ду - шу її - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

21 B F F# Gm D Gm

і по - ка - жем, що ми, брат - та, ко - знач - ко - го ро - ду.

2. «Гімн України» (сучасне нотне друкування – тональність B-dur-g-moll. – В.-Т.)

Лариса Винарчик

ФІЛОСОФІЯ СИЛИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Як кожна окрема людина, так і кожний народ приходить у цей світ з якимось «персональним» завданням, ідеальною, від Самого Бога сповщеною йому, програмою дій, яку впродовж всього свого існування він мав би виконати. Вона ніби написана йому «на роду» і є вмонтованою у глибинні структури єдиного тіла етносу, як його «генокод», своєрідний алгоритм, за яким він вибудовується і виформовується зсередини, обіймаючи своє «законне» місце під сонцем. Ця логіка сходження природи від біогеоценозу до певного етнічного утворення, і далі – через народ – до нації, власне й є національною ідеєю і розкриває сутність її як явища космічного. Будучи її внутрішньою формою, вона її розгортає у часі і просторі і крізь всі історичні перипетії інтуїтивно «веде» від витоків до «вічності». А щоби дати цьому відтинку часу відповідне наповнення, вона підкоряє життя і діяльність всіх, що себе з нею ідентифікують, єдиній волі – волі до життя і волі до влади. Ця остання тримає їх при купі і не дає їм можливості «атомізуватися», розпастися і перетворитися в просту механічну суму ізолюваних один від одного, а то й протиставлених один одному, індивідів.

Виходячи з самого поняття нації, яке зводиться до «народження», «народження мови» і поширення її на певній території [3, с. 90], сума ця мала б бути цілком іншою, не механічною, не арифметичною, а інтегральною. А це означає, що кожен з тих, що до неї належить, відчуває себе клітиною великого тіла етносу, а відтак – ставиться до «ближнього», як до «свого іншого» і розглядає його як своє пряме продовження в соціумі. «Тоді інший суб'єкт живе лише в мені, Так само як і я існую для себе лише у ньому. Тільки у такій наповненій єдності ми вперше й існуємо самі для себе, вкладаючи у цю тотожність всю свою душу і увесь свій світ» [2, с. 275].

Звісно, така «спорідненість душ», їх взаємопроникнення і

взаємозбагачення складається не завжди і пояснюється не одними лише суб'єктивними спонуками, якимись міжособистісними симпатіями чи усвідомленням переваг єдності, а «речами» більш прозаїчними і «приземленими» – потребами виживання і збереження життя у національній його формі. Все це стає можливим у цілком конкретних умовах підсоння, які охоплюються не надто науковим, а радше поетичним, поняттям «землі обітованої» Вона дається кожному народу як територія, на якій власне й розгортається «драма» його життя. Щоби воно не перетворилась на «трагедію», ті, що її населяють, повинні творити на ній культуру, у лоні якої, саме завдяки розумінню того, що, або вони виживуть разом, якщо будуть триматися купи, або «дружно» відбудуть у небуття, формується підсвідоме почуття «Ми». Тоді й починає «працювати» мова, як засіб спілкування, яка дає можливість, даруйте за тавтологію, домовитись про принципи співжиття на більш чи менш віддалене майбутнє. «Теорію суспільного договору, що так прийшлася до душі вісімнадцятому століттю, часто і незграбно журять у столітті двадцятому. Однак її творці де в чому мають рацію – бо й справді, старі форми правління відображали якусь домовленість, співробітництво. Помиляються ж вони в іншому: їм здавалося, що люди прагнули до порядку або моральних норм, свідомо. Насправді ж моральність почалась не з того, що одна людина сказала іншій: «Я тебе не вдарю, якщо ти не вдариш мене». Ні сліду, ні згадки про такі домовленості ми не маємо. Але є немало слідів того, що обидві вони говорили: «Ми не вдаримо одна одну на цій священній землі».

Так могло бути. Але узагальнювати й абсолютизувати такий стиль спілкування немає жодних підстав. Особливо, коли йдеться про культуру хліборобської нації, в рамках якої міжлюдські стосунки високим рівнем солідарності ніколи не відзначалися і особливого «братання» не передбачали. І на це були «цілком поважні» причини. Суть у тому, що, залишаючись для всіх «обітованою», а, може й «священною», для тих, хто її обробляє, земля завжди була спільним предметом праці, на який кожен міг заявити свої права, права власності. І що більш «свідомим» він був, то швидше це могло статися. В такій своїй «іпостасі» вона могла їх не лише поєднувати, а й розділяти, провокувати конфлікти, які можна віднести до розряду

«нескінчених» і «вічних». Навіть тоді, коли сторони їх були споріднені між собою по крові, це нікого ні від чого не гарантувало, і ні для кого не є секретом те, що саме «найрідніші» люди й донині найбільш послідовно і «щиро» з'ясовують між собою стосунки. Саме з приводу землі, безроздільного і особистого володіння нею, вони й намагаються встановити права на неї силою. Тому мабуть найбільш «природним» варіантом, приведенного Честертоном «діалогу», було би: зізнання одного з його учасників: «Я не вдарю тебе, на нашій землі, бо боюся отримати здачі».

Можливо так прямо про це ніхто не говорив, але «перспектива» такого розвитку подій була цілком реальною і слугувала серйозним стримуючим фактором по відношенню до будь-яких «наїздів» з боку надто темпераментних сусідів чи найближчих родичів. «Співрозмовники» розуміли один одного з півслова, а то й «по-німому». По відношенню до тих, що слів не розуміли, застосовувалась сила і на певний час їх заспокоювала, але й цей відносний спокій передбачав «гру мускулів» і «гру на нервах», що, безумовно, ослаблювало соціальний імунітет і внутрішню опірність соціального організму нації при зіткненні з небезпеками зовнішніми.

Їх недооцінка й приводили до періодичних пограбувань, а то й тривалого поневолення земель, які всі «до горобу» любили, а домовитись про їх спільний захист – не могли. «У країні з ґрунтами, які є сприятливими для розвитку землеробства, цілком природньо формується дух залежності. Селяни, що складають основну частину її населення, є менш ревнивими до своєї волі; вони занадто зайняті роботою, надто поглинуті, своїми приватними справами. Село, що має всі блага, боїться пограбувань, боїться війська» [4, с. 232]. Вони навіть готові були тимчасово годувати військо чуже, ніж формувати своє, постійно його утримувати, а, тим паче, у ньому служити. Цинциннат, здається, був першим і останнім, хто поєднував хліборобську працю з військовим мистецтвом.

Звісно, за такий «пацифізм» селян можна скільки завгодно «журити» і ганьбити, але їх недоліки (нездатність організуватися на захист своєї землі) є прямим продовженням їх чеснот (здатності давати собі на ній раду й беззавітної до неї любові. Без цієї останньої не можна нічого зрозуміти й у самій геополітиці. Адже ті, що її

планують і проводять в життя, так само землю люблять. Люблять свою, а ще більше чужу, і намагаються, або прибрати її до рук, або поширити на неї свій вплив, перетворивши націю, яка на ній проживає, у свого сателіта. За крупним рахунком – це та ж колоніальна політика, яка недавно «вийшла з моди» і тепер проводиться іншими, «цивілізованими» методами, засобами насаджування свого «способу життя». Це може бути теорія «відкритого суспільства», концепція «сталого розвитку» чи «ідея сексуальної революції», будь-що, аби втертися в довіру тим, що, буцімто, «відстав від життя», й розкласти націю зсередини. Відповідно, здатність цим «блага чинникам» протистояти передбачає осідлість народів і націй, їх глибоку закоріненість у спорідненому етнокультурному ґрунті. У філософії життя вона вважається вищим критерієм людяності, психічним підґрунтям формування почуття патріотизму. Тому й закликає один з її фундаторів: «Я благаю вас, брати мої, будьте вірні землі! Залишайтеся вірні землі з усією владою вашої доброчинності! Хай ваше пізнання і любов, яку ви їй даруєте, слугують сенсу її! Про це прошу і закликаю вас» [8, с. 8, 67].

У цій патетиці приховується сенс і призначення історії, бо дух народу, який мав би нею охоронятися, сам є «від землі». Він живе в її урочищах і нетрях, настоюється на її животоках і передається від покоління до покоління у легендах і переказах рідного краю [10, с. 105-106]. Це духовне передання сприяє єднанню тих, хто її населяє, й відбиває у них бажання у «пошуках щастя» тинятися по цілому світу. «Чим могла би історія краще прислужитися життю, як не тим, що вона прив'яже навіть і менш заняньчені долею покоління і народності до їх батьківщини і рідних країв, робить їх більш осідлими, утримує від прагнення шукати щастя на чужині, а спонукає боротися за нього з іншими? Інколи навіть здається, що лише впертість і нерозуміння можуть ніби цв'яхами прибавати особистість до цього суспільства, цих обставин, до цього, сповненого поневір'янь, звичного існування, до цих голих скель; але насправді це – рятівне і вищою мірою корисне, з точки зору суспільного інтересу, нерозуміння, як це добре відомо кожному, хто ясно уявляє собі жахливі наслідки пристрасті до переселень, особливо коли вона оволодіває цілими групами народів. Або хто спостерігав зблизька стан народу, що

втратив вірність своєму минулому і впав жертвою невтомних космополітичних пошуків нових форм. Протилежне цьому почуттю, почуття добробуту дерева, що пустило міцне коріння, щастя, пов'язане із свідомістю, що твоє існування не є наслідком випадковості і свавілля, а є спадок, цвіт і плід твого минулого і що воно у цьому знаходить своє виправдання і вибачення...» [7, с. 175-176].

Цей спадок робить націю самою собою і відрізняє від інших. Щоби, не стримуючи її входження у світову співдружність народів, уникнути її уніфікації, нація повинна його свято охороняти і берегти, чинити спротив будь-яким зовнішнім впливам, які б цю самобутність розмивали. Навіть тоді, коли вона здійснювалась у сфері культури (з «найбільш благородними намірами», у доволі «м'якій» мовній «упаковці», це не міняло нічого по-суті. «За звичних умов спільність мови вказує, як правило, на спільність предків. Як путівник, дороговказ в історії цивілізації мова надає нам свідчення ще кращі, ніж в області етнології, оскільки спільність мови має свою передумовою спільність культури. Людська спільнота, настільки пануюча, щоб зберегти або нав'язати свою мову, як правило, більш-менш закономірно зберігає або нав'язує свою цивілізацію» [9, с. 50].

Це накидання якоюсь нацією своїх цінностей іншим є одним із найбільш дієвих інструментів геополітики. Воно існувало завжди, але останнім часом, під прикриттям глобалізації, стало особливо інтенсивним. Зокрема мовна експансія, яка провокує міграцію, перетворює людину у космополіта, зразкове перекотиполе, з яким можна проводити будь-які соціально-психологічні маніпуляції й експерименти. Не розуміючи їх кінцевої мети, більшість націй втягається у цю гру і тішить себе надіями, що з «сильними світу цього» вони не тільки зможуть «потягатися», а, з часом, іпоміняються місцями. Насправді ж «наверху» все виявляється жорстко схопленим і всім іншим залишається лише участь у «втішних заїздах». Але навіть для цього вони повинні бути достатньо організованими і змобілізованими, щоби у грі, яка називається життям, не пасти задніх, або, взагалі, не опинитися «на дні». Тому фактор сили повинен стати одним з аспектів дослідження філософії історії. «...Дійсна історія не є «культурна історія» в антиполітичному сенсі, милому серцю

філософів і доктринерів будь-якої цивілізації, в тому числі й нашої; цілком навпаки, вона є історія раси, історія війни, дипломатична історія, долі течій буття в образі чоловіка і жінки, роду, народу, верстви, держави, які у бурі великих подій, намагаються захистити себе і підкорити один одного» [13, с. 417].

Таке тлумачення історії виводить нас на істинне розуміння механізмів проведення геополітики. Вона може й справді розробляється у якихось масонських ложах чи таємних товариствах, але в життя проводиться силою. Глибинна її сутність зводиться до насправді простих істин, а саме: світ тримається на силі і розвивається шляхом вибудовування центрів сили. Під її дією встановлюється динамічна рівновага цих полюсів і складається певна ієрархія країн і народів. Вони розташовуються на її щаблях так само в залежності від сили, від того, наскільки виявилась збереженою ними воля до життя і здатність відповідати на виклики. долі. Тому, нав'язуючи людству концепцію денационалізації, розробники і найбільш активні штовхачі сучасної геополітики роззброюватися у цьому відношенні не поспішають. Адресуючи вимоги глобалізації іншим, для себе вони роблять виключення, а, накопичивши силу, возводять свою націю в абсолюти. Пропонуючи всім іншим співпрацю на правах вассальної залежності, вони намагаються повернути людство, фактично, у добу Середньовіччя.

Отже, якщо нація не хоче стати у геополітиці розмінною монетою, а, ще гірше, – не впасти її жертвою, то повинна нарощувати потенціал сили і бути у стані захистити свій суверенітет. Це зовсім не означає, що вона буде практикувати агресивну поведінку й відверто її демонструвати своєму оточенню, але час від часу повинна даватися чути і «працювати ліктями». Так було споконвік і не треба приймати всерйоз геополітичні міфи вселенської довіри і любові, які буцімто випромінюють «господарі світу». Ті, що їх фабрикує, насправді люблять лише самі себе і змушують себе «шанувати», демонструючи силу. А буде це робитися шляхом залякування і шантажу, чи «данаїськими дарами» із сфери «культури» – не має суттєвого значення. За будь-яких обставин, нація, що має елементарну самоповагу, розцінює це як втручання у внутрішні справи і, з мотивів національної безпеки, намагається чинити цій експансії спротив.

Навіть коли йдеться про поширення небажаної інформації, яка впливає на соціальні орієнтації її населення, робить все від неї залежне, щоби захистити свій інформаційний простір.

На жаль, із багатьох духовних цінностей, які покладаються у фундамент цивілізованих стосунків між націями, ми вибрали «голий» квієтизм – терпимість і покірливість, прогірклі плоди якого ми сьогодні пожинаємо. Прив'язавшись до «Повчань» Мономаха («ні винного, ні невинного не вбивайте»), вже на протязі тисячоліття ми намагаємось довести людству переваги концепції «неспротиву злу силою». На перший погляд, вона безпосередньо впливає з християнства, і є спробою втілення в життя Нагірної проповіді Христа. Не приймаючи до уваги те, кому вона адресувалася, наші земляки розвинули його думки у напрямку пацифізму і соціального мазохізму. Насправді ж страждання є не єдине, у чому можна наслідувати Христа. Треба мати силу, і передусім силу волі, щоби їх знести і не втратити людської гідності. Людей сильних вони піднімають і внутрішньо витончують слабких – руйнують і обізлюють на весь світ. Страждання отримують сенс за умови, що роблять людину кращою і мудрішою. Мабуть дещо абсолютизуючи свій життєвий досвід і перебільшуючи значення больових відчуттів для трансформації знання у мудрість, Ніцше, тим не менше, доволі вдало проранжував їх значення для формування людини і людяності. «Лише страждання дає мудрість, – вважав він. – Просто успадковане непорушне ведмедаче здоров'я тупо й замикається у своїй обмеженості. Воно нічого не бажає, ні про що не питає, і тому у здорових людей немає психології. Будь-яка мудрість походить від страждання, біль постійно питає про причини, а насолода є схильною до того, щоби стояти на місці і не озиратись назад». «Біль витончує людину: страждання, що вічно шкребе. Гризе, скопує ґрунт душі і хворобливість цієї внутрішньої оранки рихлить душу для нового духовного урожаю». «Лише великий біль приводить дух до останньої свободи; лише він дає нам можливість досягти останніх глибин нашого єства, – і той, для кого він був майже смертельний, може з певністю собі сказати: «Я знаю про життя більше, тому, що так часто бував на грані смерті» [11, с. 105].

У своїй історії країнци опинялися на цій грані не раз і не раз її

навіть переходили. Близько до цього вони знаходяться й нині, перебуваючи під загрозою виродження і зникнення з лиця землі, про що свідчить катастрофічне скорочення (на 10 мільйонів за чверть століття) населення і його еміграція (близько 7 мільйонів за цей же період). Але мудрості від того у них не додалося. Тому можна з певністю стверджувати, що вона у нас нікого нічому не вчить. Так само, між іншим, як і Біблія, яку ми прочитали «на хлопський розум» і нічого в ній не зрозуміли, бо на кожній сторіці Нового Завіту пишеться: «той, хто має вуха, хай чує», «той, хто має очі, хай бачить». У тому ж руслі можна було б продовжити: «той, хто має на плечах голову, хай нею думає», приймає самостійні рішення і повною мірою несе за них відповідальність». Однак, коли нашим співвітчизникам про неї нагадують, у них починається істерика. Вони голосно обурюються й пропонують думати коням, «що мають великі голови». Тому за те, чому вони так живуть, очевидно, треба питати з цих свійських тварин.

Всі останні народи і нації думають самі і нічого не сприймають як догму чи на віру. Навіть рекомендації підставляти другу щоку після ляпаса, чи віддавати сорочку, коли тебе витріпали з плаща. «...Якщо поглянути на це з мирської точки зору, то стає зрозуміло, що тут проповідується етика, яка вимагає відмови від почуття власної гідності: треба вибирати між релігійною гідністю, яку дає нам етика, і чоловічою гідністю, етика якої проповідує дещо зовсім інше: «Чини спротив злу, інакше ти будеш нести свою долю відповідальності, якщо воно перемаже!». В залежності від кінцевої установки індивіда, одна з цих етичних позицій виходить від диявола, друга – від бога, і індивід повинен вирішити, хто для нього є бог, а хто диявол» [1, с. 143].

Людина, яка мала більш-менш розвинуте почуття гідності – релігійної чи світської, особистої чи національної, – мазохізмом ніколи не страждала і плодити зло не хотіла. Принаймні сама собі вона його не бажала і чинила йому спротив силою. І знаходила виправдання своїм діям у тій же Біблії, де чорним по білому написано: «Від днів же Іоанна Хрестителя й донині Царство Небесне здобувається силою. І хто її застосує, – його осягає» (Мт. 11:12) Отже, не бажаючи впасти у фарисейство, сучасні нації нарощували

потенціал сили. І захищали свою землю, а не пишалася тим, скільки разів, і як саме, її захоплювали, скільки навал по ній прокочувалося і скільки людей на ній загинуло. Нормальні люди розцінюють це як трагедію і роблять все від них залежне, щоби це ніколи не повторилося. А щоби так воно й було, намагаються тримати націю у належній «спортивній формі». Так характеризують потоки існування народів і націй, зорієнтованих на змагальність і боротьбу, боротьбу за першість, чим би вона не скінчилася. Можна було б сказати, що це є цілком закономірна до них вимога, сформульована у тому ж Новому Заповіті. «Хіба ви не знаєте, що ті, що на змаганнях біжать біжать усі, але лише один одержує нагороду? – риторично питає св. ап. Павло. – Біжіть так, щоб отримати» (1Кор. 9: 24). Так, що характеристику «спортивної форми нації», дану Шпенглером на початку минулого століття, можна розцінювати, як її інтерпретацію з метою популяризації Біблії. А виявляється вона, як життєвий, що засвідчує максимальне напруження фізичних сил. «В формі», знаходяться група скакунів, які одним махом вишукано долають бар'єр і продовжують галопувати в єдиному ритмі. «В формі» знаходяться борці, фехтувальники і футболісти, яким легко й невимушено вдаються навіть найбільш відчайдушні трюки. «В формі» епоха розвитку мистецтва, яка черпає свої традиції з природи, як, наприклад, контрапункт у Баха. «У формі» знаходяться армії, якими командував Наполеон під Аустерліцем і Мольтке в Седані. Практично все, що здійснюється у світовій історії: війни і продовженні їх духовними засобами, які ми називаємо політикою, успішна дипломатія, тактика, стратегія, незалежно від того, проводяться вони державами, соціальними верствами чи партіями, – це справа рук живих людських спільнот, які знаходяться «в формі» [12, с. 429].

Ми нагадуємо це визначення нашим співвітчизникам, бо, незважаючи не те, що дане воно було сто літ тому, воно так і не стало надбанням національної свідомості. Усвідомлення нації себе, як єдиного соціального організму, є передумовою того, що це етнічне тіло буде триматися у «формі». Але воно є необхідною, але недостатньою умовою її наявності. Для того, щоби її набуті і постійно підтримувати, потрібна робота, постійна робота над собою кожного, хто себе з нею ідентифікує. Усвідомлюючи себе її часткою,

своєрідною «клітиною», єдиного етнічного організму, кожен мав би за неї відповідати, працюючи над своєю тілесністю і віддаючи свої сили цілому.

Для України, що споконвік страждала від індивідуалізму і егоїзму, які так само є закладеними у її соціальній генетиці і від яких вона не може позбутися завдяки одному лише усвідомленню їх негативного впливу на спортивну форму нації, це завжди було великою проблемою, «каменем спотикання» на шляху державотворення, і ця обтяжена соціальна спадковість на протязі тисячоліть не давала їй можливості перетворитися з об'єкта на суб'єкт історії, давати собі раду і визначати свою долю, незважаючи на найбільш несприятливі обставини і найжорсткіше оточення.

Здатність тримати націю «в формі» є основою політики державної і запорукою «успішної дипломатії». Які б «заслуги» не приписували «дипломатичному етикету» і вишуканому словоблуддю, що культивується у амбасадах, будь-які переговори ведуться з позиції сили, а «мистецтво можливого» визначається здатністю чинити їй опір і, за будь-яких обставин, не здаватися без спротиву.

У вибудовуванні міждержавних стосунків ініціатива належала націям сильним, а право правити ними отримували такі ж самі сильні, люди, люди «здатні обіцяти». Здатність ця так само є зумовленою «спортивною формою», спортивною формою індивідів, які є вільними, тому, що є сильними. На цій волі формується у них поняття справедливості, і у відповідності з нею, вони воздають «за заслугами», кожному з ким їм доводиться спілкуватися, визначають їх цінність для нації або ницість. «Людина «вільна», володар тривалої незламної волі, утримує у цьому своєму володінні також власне *мірило цінності*, вона сама призначає собі міру своєї поваги і презирства до інших; і з такою ж необхідністю, з якою поважає рівних собі, сильних і благонадійних людей (тих, що *мають право обіцяти*), і таким чином всякого, хто ніби якийсь суверен, обіцяє важко, рідко, спроквола, хто скупиться на свою довіру, хто дає слово як таке, на яке можна покластися, бо відчуває себе достатньо сильним, щоби його дотримати навіть наперекір нещасним випадкам, навіть «наперекір долі», з такою ж необхідністю у неї завжди виявиться наготові копняк для шавок, які дають обіцянки без будь-якого на це права, і різка для брехуна, який

порушує своє слово навіть ще не встигнувши його вимовити» [6, с. 341].

Не лише у цій роботі, а й усією своєю творчістю Ніцше неспростовно довів, що цінність людини визначається силою, силою волі і прагненням до волі. Вона здобувається у боротьбі, боротьбі з ворогами, а не завдяки вселенській до них любові. Така любов є протиприродною і антижиттєвою, тому відкидається всіми, хто хоче вибороти для себе місце під сонцем. «Філософії важко користуватися мовою любові, зберігаючи при цьому здоровий глузд. Спроби пов'язувати любов з насиллям викликають у прекраснодушних людей неприховану огиду. Любов – це боротьба, і життя також боротьба, боротьба із смертю; і духовне життя боротьба, боротьба проти інертності і сплячки. Особистість пізнає себе не у самозабутті, а у боротьбі сил. Сила один з її атрибутів. Йдеться не про грубу фізичну силу або про агресивність тварин, а про власне людську силу – силу внутрішню, духовну, але одночасно спрямовану назовні, таку, що отримує підтримку ззовні. Саме так, тотально розуміють силу християнські моралісти. Вони вбачають у ній головний аргумент проти страху перед вразливістю тіла і його остаточним розвалом – смертю. І в цьому сенсі багатьом з нас не вистачає елементарного – моральної мужності, бо ми уникаємо вчинків. Християнські моралісти ототожнюють силу зі щедрістю і великодушністю буття – тоді як багато з нас боягузливі і позбавлені уяви. Внутрішня перемога над смертю об'єднує обидві сили. Особистість досягає зрілості лише в той момент, коли вирішує бути вірною самій собі, що є значно більш цінним, ніж саме життя. Під загальною назвою філософії любові і миру, що тлумачить про безтурботність і сонливість душі, приховується жахливе нерозуміння цієї істини. Немає такого суспільства, порядку, права, які б не породжували й не виражали боротьбу сил і самі не підтримувались би силою» [4, с. 68].

Це означає, що нація не повинна ні під кого підлаштовуватись, ні перед ким плазувати чи гнути спину, ні у кого ні про що не питати і нічого ні в кого не просити, а, зорієнтувавшись у часі і просторі, рухатись до, визначеної їй Самим Всевишнім, мети. Таке «прямостояння» мало б стати стилем життя нації, яка отримала незалежність. Зважаючи на динамізм міждержавних стосунків, у ній

треба стверджуватися силою, яка є запорукою самостійності. Щоби це була не «незалежність» від дієслова «лежати», лежати у центрі Європи півстоліття, як паралітик), а, власне, «самостійність» (від дієслова «стояти», міцно стояти двома ногами на своїй землі, стояти на сторожі своєї державності), треба було культивувати силу і з її допомогою боротися за життя.

Однак, намагаючись видати себе за найбільш послідовних християн, і навіть спробувавши «приватизувати самого Христа», нарощувати потенціал сили в незалежній Україні не поспішали. Повписувавши у свої воєнні доктрини постулати, що навколо неї знаходяться одні «друзі» і «брати», її керівництво вирішило, що якраз впору їй «до зубів» роззброїти. Що й було зроблено найкращим чином і з якоюсь незрозумілою радістю. Розплата за цю глупоту наступила майже миттєво, але українську геополітику, політику «ігор в піддавки» не змінила. Навіть те, що територію її суттєво пошматували, на повернення до сили, як гаранта суверенітету, це не посприяло, і, зберігаючи з агресором «добросусідські стосунки», її керівництво пропонує захищати її світовому співтовариству.

Але світ є прагматичним, а це означає – жорстким і раціоналістичним. Розчулити його «роздяганням», демонстрацією «синців», «виразок» чи «переломів» не так-то просто. Хоча є у ньому країни, які, «по старій пам'яті» чи «кровному юродству», до нас «признаються», і хотіли би нам допомогти. Можливо цей міжнародний патералізм і спрацював би, але перед тим, як Україну захищати і «всім миром», «витягати з болота», вони хочуть з'ясувати для себе два питання: по-перше, якщо їй від Бога дісталися найкращі умови підсоння і цілком пристойний генофонд, то чого їй бракує; по-друге, як це зробити, щоби, не доведи Господи, не розлютити «старшого брата» і не зашкодити бізнесу нашого Президента, який заробляє собі у нього на прожиття. На перше питання українці знають відповідь достеменно – їм не вистачає «сорок до копи», на друге – відповіді не знає ніхто.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Самосознание европейской культуры XX века. – М., 1991.

2. Гегель Естетика. – В 4-х т. : Т.2. – М., 1969.
3. Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период. – М., 1990.
4. Монтескье Ш.-Л. О духе законов / Монтескье Ш.-Л. // Избранные произведения. – М., 1955.
5. Мунье Э. Персонализм. – М., 1992.
6. Ницше Ф. К генеалогии морали. – Минск, 2001.
7. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни / Ницше Ф. // Сочинения. – В 2-х т.: Т.І. – М., 1990.
8. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. – Минск, 2001.
9. Тайлор Э. Б. Первобытная культура. – М., 1989.
10. Хайдеггер М. Отрешенность / Разговор на проселочной дороге. – М., 1991.
11. Цвейг С. Ницше / Цвейг С. Казанова. Ницше. Фрейд. – М., 1990.
12. Шпенглер О. Закат Европы. – В 2-х т.: Т.2. – Минск, 1999.
13. Spengler O. Untergang des Abendlandes. – Bd.II. München, 1968

А. Ф. Гуменюк,
кандидат економічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

УКРАЇНА ДО МАЙДАНУ ТА ПІСЛЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Кожен українець пам'ятає події 2014 року, які стали тим знаменним часом, що позначився як «Революція Гідності». Люди вийшли на майдан, аби відстояти свої інтереси. Серед них основну частину складала економічні інтереси, і варто розглянути питання, що ж було досягнуто, і як змінилась Україна після вказаних вище подій.

Проблематика є досить таки новою, але вона неодноразово ставала предметом дослідження науковців, серед яких були Михайло

Станчев, Юрій Фельштинський та інші. Зазначені вчені є авторами книги «Третя світова: битва за Україну», в якій доволі детально та хронологічно описано всі події Майдану [1]. Але ця стаття своєю метою передбачає порівняння економічного становища України до та після Майдану.

Тема статті відзначається своєю актуальністю, адже події Майдану досі на вустах населення, і їх наслідки є разючими та вартими досліджень.

Перш за все варто в загальних рисах описати економічний стан України до Майдану. Аналіз відбуватиметься в рамках 2013 року. Відповідно до опублікованих висновків в «Урядовому Кур'єрі» показники були наступними:

- У добувній промисловості і розробленні кар'єрів за підсумками січня-лютого 2013 р. випуск продукції зменшився на 0,6%.

- У переробній промисловості індекс продукції становив 94,6%.

- На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів випуск продукції збільшився на 6,3%.

- У текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів індекс промислового виробництва становив 99,3%.

- У виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності приріст промислової продукції становив 5,8%.

- На підприємствах із виробництва коксу та продуктів нафтопереробки випуск продукції скоротився на 24,5%.

- У виробництві хімічних речовин і хімічної продукції випуск промислової продукції зменшився на 21,4%.

- У виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів випуск продукції зріс на 32,2%.

- На підприємствах із виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції індекс промислового виробництва становив 98,5%.

- У металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, у січні-лютому 2013 р.

порівняно із січнем-лютим 2012 р. спостерігалось зменшення випуску продукції на 8,1%.

– У машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин та устаткування, випуск продукції зменшився на 11,2%.

– У виробництві, передачі та розподіленні електроенергії індекс промислової продукції за січень-лютий 2013 р. становив 91,4%.

– Індекс споживчих цін (індекс інфляції) у січні-лютому 2013 р. становив 100,1% (у відповідному періоді попереднього року – 100,4%).

– Продукти харчування та безалкогольні напої подорожчали на 0,1%. Найбільше (на 6,9%) зросли ціни на овочі. На 1,5–0,5% стали дорожчими хліб, макаронні вироби, рис, продукти переробки зернових, сири, молоко та фрукти. Водночас істотно (на 4,9%) знизилися ціни на цукор; на 1,2–0,2% подешевшали риба та продукти з риби, сало, м'ясо та м'ясопродукти, яйця, олія соняшникова.

– Алкогольні напої й тютюнові вироби подорожчали на 0,8%, у т.ч. алкогольні напої – на 0,6%, тютюнові вироби – на 0,9%.

– Ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива зросли на 0,4%, що головним чином спричинене зростанням плати за гарячу воду, опалення на 1,4%, за квартиру на 0,9%.

– Зростання цін у сфері охорони здоров'я на 0,6% переважно зумовлено подорожчанням фармацевтичної продукції (на 0,8%). Крім того, на 0,5% стали дорожчими амбулаторні послуги.

– Зниження цін на транспорт загалом на 0,2% відбулося за рахунок здешевлення палива та мастил на 0,8%. Водночас на 0,4% подорожчали транспортні послуги.

– Послуги освіти, ресторанів та готелів стали дорожчими на 0,3% та 0,2% відповідно. Відбулося зниження цін на одяг і взуття на 1,6% [2].

За даними Державної служби статистики, у третьому кварталі 2013 року національний показник ВВП скоротився на 1,3% у порівнянні із відповідним періодом минулого року [3].

І в той момент українці вважали, що вони знаходяться в кризовому становищі. Чого вартє лише зростання долара до 8 грн. Населення це переживало психологічно важко, але цікавим є те, як

змінилась ситуація, і як сприйняли її.

Наступні показники будуть приматанні періоду – 2014–2018 рр.

За офіційними даними НБУ, на 16 листопада 2016 року, курс готівкового долара/гривні становив 26,6/27,1 грн, в той час як 16 листопада 2013 року він дорівнював 8,15/8,19 грн. Фактично відбулася девальвація гривні в 3,3 рази. Такої великої девальвації не було навіть під час кризи 1998–1999 та 2008–2009 років.

Більше 80 банків були закриті НБУ в період з 2014–2016 роки. Як результат, українці і бізнес, зі слів глави Нацбанку, втратили близько 300 млрд грн, оскільки відшкодування грошей з банків, які були ліквідовані, отримали не всі [4].

Багато активів банків, які зактив регулятор, були просто розкрадені. Не дивно, що українці стали менше довіряти банкам. На 1 листопада 2016 року, загальна кількість депозитів фізосіб у гривні склало 192 млрд грн, що майже на 60 млрд грн менше, ніж на 1 листопада 2013 року. Що ж стосується валюти, то загальна кількість валютних депозитів населення на 1 листопада 2016 року було на рівні \$8,7 млрд, що на \$14,3 млрд менше значень до 1 листопада 2013 року. Це дуже великий відтік [5].

Фактично, ця сума перевищує суму кредитів МВФ, які отримала Україна за період з 2014–2016 роки. Виходить, що Україна брала все нові і нові кредити МВФ і все більше входила в борги, в той час, як реальні гроші йшли з банківського сектора. Не складно зрозуміти, що якщо повернути всі ці мільярди в банківський сектор, то можна було б без проблем погасити всі борги МВФ і ще залишилися б гроші. Але, як це зробити, якщо українці після банкопаду просто бояться банків [5].

З кредитуванням в Україні справи йдуть не краще. На 1 листопада 2016 року частка проблемних кредитів становила близько 30% від усієї кількості виданих кредитів, у той час, як на 1 листопада 2015 року цей показник дорівнював лише 8%. Саме зростання проблемних кредитів і спровокував зупинку кредитування України.

Спрацював принцип доміно. НБУ закриває банки, бізнес і фізособи втрачають гроші в банках-банкрутах і, в той же час,

девальвація знецінює залишки коштів. В результаті ні бізнес, ні фізособи не можуть погашати кредити в строк і банки стикаються з масовими неплатежами. Частка проблемних кредитів зростає прискореними темпами.

За підсумками 2013 року зростання ВВП України дорівнював 0%, але вже в 2014 рік падіння ВВП склало 6,6%, а за 2015 року економіка впала на 9,9%. За підсумками 2016 року очікується зростання ВВП України в кращому разі 1%. Таким чином, реальний ВВП України за підсумками 2016 року буде на 15,5% нижче, ніж в 2013 році. З таким темпом до рівня 2013 року Україна буде рости більше десяти років. Потрібно набратися терпіння [6].

За даними Держстату, на 1 жовтня 2016 року середня заробітна плата в Україні склала 4989 грн або \$191 в еквіваленті. На 1 жовтня 2013 року середня заробітна плата в Україні була 3327 грн або \$407. Падіння зарплати в доларовому еквіваленті більше ніж у два рази.

Інфляція в Україні багато в чому сталася в результаті девальвації гривні та зростання тарифів ЖКГ в десять разів порівняно з 2013 роком. В результаті офіційна інфляція за період з 2013 року по 1 жовтня 2016 року склала 75%.

Зрозуміло, що номінальна заробітна плата за цей час зросла всього на 50%. Проблема зниження купівельної спроможності українців стоїть дуже гостро. У результаті внутрішній попит в Україні суттєво впав, що вкрай негативно відбилося на торгівлі та бізнесі.

За період з 2014 року по 1 жовтня 2016 року роздрібні продажі в Україні знизилися на 27%. Люди стали менше купувати, тому що просто не вистачає грошей. Взагалі в українців останнім часом розвинулася схильність до економії. Невпевненість у завтрашньому дні змушує навіть тих людей з нормальною роботою і зарплатою, економити через страх втратити працевлаштування і не знайти нове [7].

Порівняно з 2013 роком економічні результати не втішні. Багато, що було обіцяно, так і залишилося в проєктах. Немає реального економічного зростання, бізнес не поспішає створювати нові робочі місця та інвестувати кошти в розвиток виробництв.

Як результат, в Україні все складніше знайти хорошу роботу. Багато українців були змушені виїхати на заробітки за кордон, і це частково зняло навантаження на ринок праці в країні. Крім того, у чому саме гроші, які українські заробітчани перераховують в Україну, рятують наш валютний ринок, оскільки зовнішня торгівля в мінусі, а про зарубіжні інвестиції більше говорять, ніж отримують насправді.

Ось такі вийшли невтішні результати до третьої річниці початку Майдану. Але кризи не бувають вічно і є надія, що з часом і ця криза закінчиться. Тим більше, що в цілому економічні показники 2016 року свідчать, що економіка України досягла «дна падіння», хоча реального зростання немає. Будемо сподіватися, що в найближчі роки зростання економіки все ж таки відродиться і нам вдасться дожити до того дня, коли середня зарплата в Україні буде як в 2013 році, а краще більшою.

Такі результати – це і є показники кризи, і нестабільності. Але цікавим є те, що люди сприйняли таке падіння економіки не так психологічно важко як до Майдану, адже вони очікували цього, і розуміли, що чекає на Україну після революції. Питання того, чи стало жити краще для кожного залишається риторичним. Але показники показали, що економічна система стала гіршою. І знову наголошуємо на тому, що попри це населенням це сприймається не настільки важко.

Список використаних джерел та літератури:

1. Михайло Станчев. «Третя світова: битва за Україну» / Михайло Станчев, Юрій Фельштинський. – 408 с.
2. Державна служба статистики України. Економіка України за січень – лютий 2013 року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України // Урядовий кур'єр. – 2013. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-ukrayini-za-sichen-lyutij-2013-roku/>.
3. Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют [Електронний ресурс] // Національний банк України. – 2016. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=searchPeriodForm&time_step=daily¤cy=9&periodStartTime=01.04.2016&periodEndTime=26.08.2016&outer=table&execute=%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8.

5. Українська економіка: до і після революції [Електронний ресурс] // bizua.org. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://bizua.org/1612/ukrainska-ekonomika-do-i-pislya-revolucii>.

6. Падіння ВВП України в 2014 році склало 6,8% – Держстат [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2015. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26911744.html>.

7. Макроекономічний аналіз станом на 24 жовтня 2016 року [Електронний ресурс] // Незалежна асоціація банків України. – 2016. – Режим доступу: <https://nabu.ua/ua/stattya-7.html>.

В. О. Дацюк,
студентка
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНС, ЩО ЗБАГАТИВ ДУХ ЄВРОПИ

«Їхав козак за Дунай» – український романс, який написав козак Харківського полку, філософ, поет Семен Климовський. Пісня популярна принаймні від середини XVIII століття.

Сюжет твору навряд чи варто прив'язувати до якоїсь історичної події. Хоча окремі дослідники відзначають можливість того, що пісня була написана козаком харківського полку як враження від невдалих турецьких походів Петра I, перший з яких відбувався в 1710 році, приблизно в час створення пісні. Герой не дуже впевнено обіцяє повернутись через три роки. Досить точно означено тривалість всіх тих походів. Саме три роки жорстоких військових дій. Проте число три може бути просто символом, в українців воно завжди мало сакральний зміст. Та й сам «Дунай» у фольклорній традиції нерідко

символізує не просто ріку, а сам факт покидання Батьківщини козаком, що йде на фронт. Мотив розлуки козака з коханою дівчиною, образний лад пісні, характер мелодії дають підстави називати її романсом [4]. Автор знаменитої пісні «Їхав козак за Дунай» довгий час вважався легендарною постаттю. Авторство цієї пісні першим підтвердив російський історик Микола Карамзін.

Карамзін писав про нього: «В імператорській бібліотеці зберігається його рукопис «О великодушии и правде», в якому багато гарних почуттів і навіть гарних віршів... Подейкують, що Климовський не менш як сім грецьких мудреців був славен і чтим поміж співбратами його козаками; що він, немов натхнення піфія, мовляв у бесідах високопарними віршами, давав приятелям розумні поради, часто повторював прислів'я: «Нам добро и никому зло, то законное житье»; і допитливі приходили з далека слухати його.

Твори «Про правду і великодушність благодійників» та «Про правосуддя начальників» надзвичайно цікаві з багатьох поглядів. «Цар без правди мертвий», – писав С. Климовський. І далі малював картину того морального занепаду, на який прирікає суспільство правитель, який «пада... у прірви погані». Темнота, брехня, лють, «моральні хвороби» – ось плата за зневажання правди. «Правди нелюбитель» не гідний бути царем, твердить Климовський, адже він за життя стає «мертвороким»... Автор моралізує, обіцяючи, що благодать проллється з небес тільки тому, хто «діло при правді виконать візьметься». І це не холодне вчене моралізування, а пристрасне заклинання, розрахована на «педагогічний» ефект демонстрація моральної дилеми: «Лучше в нищих глад с правдою и хлад терпеть, нежели, царем був, правди не имѣти».

Загальною залишається питання про те, в яких роках жив поет. Ясно тільки, що життя його було дуже довгим, може навіть понад столітнім. У 1724 р. він, судячи з усього, був зовсім молодою людиною. Закінчував своє життя Климовський наприкінці XVIII ст. у степах колишнього Дикого Поля, де він разом із приятелем заснував хутір Припутні. Саме тут старого поета застав якийсь Микола Левицький, який у 1818 р. надрукував на сторінках харківського журналу «Украинский вестник» свій нарис-спогад «Деревня Припутни (Херсонской губ., Елисаветгр. уезда)». Нарис цей

віднайшов Григорій Нудьга і вмістив його в своїй книжці «Козак. Філософ. Поет». Однак, його знахідки були б неповними, якби не Федір Плотнір, який знайшов в архівах місце зниклого нині хутора Припутні – поруч з Новою Прагою (Олександрійський район Кіровоградської області) [4].

Популярність поета зросла після того, як він став героєм опери-водевіля російського письменника Олександра Шаховського «Козак-стихотворец» (1812), що користувалась гучним успіхом у глядачів.

КАЗАК-СТИХОТВОРЕЦЬ – анекдотична опера-водевіль К. Кавоса в 1 дію, лібрето О. Шаховського. Прем'єра: Петербург, Новий театр (Кушелевський), силами вихованців Театральної школи, 15 травня 1812 р.

П. Н. Арапов пізніше писав: «Казак стихотворец був розігран молодією труппою, заснованою князем Шаховським, і мав успіх великий; музика, аранжування з російських і малоросійських пісень гарно тому сприяла. Таланти досить недурної співачки, і актриси (з числа вихованиць) Спіридонової (Маруся) і вельми бійкого, різноманітного актера Рамазанова (Климовський), яскраво виблискували в цьому водевілі; також були добрі Брянский (Капітан гвардії), Боченков (Демин, денщик), Величкін (Прудіус) і Пальников (Грицко, писарь). Едвали какая другая пьеса этого рода может померяться в успехе с Казаком-стихотворцем, музыка которого сочинена Кавосом» [1].

Як писав М. М. Сперанський наприкінці 1811 – на початку 1812 р., «смути» у відносинах Росії і Франції підкріплюється, в тому числі, «прошуками і навіть самим наполегливістю поляків, які тут розповсюджують різні плітки про конституції і наміри влади щодо відбудови Польщі» [3, с. 63]. Характерно, що пізніше в «Записках о 1812 році» Ф. В. Ростопчин згадував про реакцію суспільства на відставку 17 березня самого державного секретаря: «Сперанський прославився як злодій, зрадник свого царя і вітчизни, і люди простого походження заміняли його іменем ім'я Мазепи, що є епітетом до слова зрадник» [2, с. 231].

Водевіль (фр. vaudeville) – різновид легкої комедії з куплетами, які виконуються під музику [5].

«Казак-стихотворець, – пише в своїх «Записках» Ф. Вігель, – особливо відзначається тим, що перший виступив на сцену під справжнім іменем водевіль. Від нього потягнувся цей нескінченний ланцюг цих легких творів».

Серед дворянсько-гвардійської молоді на початку XIX століття вважалось за «гарний тон» скласти водевіль для бенефісного або іншого актора чи актриси. І для бенефіціанта це було вигідно, бо виступало у якості «пропаганди» зі сторони автора за майбутню збірку. Пізніше навіть Некрасов «згрішив» декількома водевілями під псевдонімом Н. Перепельський («Шила в мешке не утаишь, девушку в мешке не удержишь», «Феоклист Онуфрієвич Боб, или муж не в своей тарелке», «Вот что значит влюбиться в актрису», «Актёр» и «Бабушкины попугаи» (за іншими джерелами, автором останнього водевіля був М. І. Хмельницький).

Цікаво, що французькі збірки водевілей XVIII–XIX століть мали назву шансонє.

Історію пісні, як і біографію її автора С. Климовського, ТАКОЖ дослідив видатний український літературознавець Г. Нудьга («Літературна Україна» за 6 серпня 1969 р.). Оригінал пісні не зберігся. Її текст уперше був опублікований у збірці «Російські народні пісні» (Прага, 1790; друге видання – 1806). Слова з нотами вперше надрукував у Петербурзі гітарист Генглез у 1796 році. До цих найстаріших друкованих текстів нові покоління додали щось своє, але основа пісні збереглася. Під впливом пісні «Їхав козак за Дунай» написали свої твори українські поети Л. Боровиковський, О. Шпигоцький. Найповніший текст пісні подав Михайло Максимович у збірці 1827 року з такою приміткою: «Сія відома пісня створена козаком С. Климовським, якому, можливо, належить і багато інших, що стало невідомим, як і взагалі ми не знаємо авторів народних пісень».

У 1808 р. твір «Їхав козак за Дунай» сягнув Західної Європи. Спочатку він став дуже популярним у Німеччині.

Німецький поет-романтик Тігдем та його приятель французький економіст й історик Сісмонді, почувши пісню від слуг якогось пана з України, були зачаровані й одразу ж переклали її кожний рідною мовою. У 1809 році Тігдем опублікував свій переклад

і ноти в популярному кишеньковому виданні В. Беккера під назвою «Козак та його дівчина».

Фортепіанні варіації за її темою написав видатний німецький композитор Г. Вебер.

Поширилася пісня Климовського й у Франції. Її французький текст з нотами вміщено в кількох виданнях на початку XIX ст. У 40-х рр. XIX ст. перероблена Тігдемом пісня, якій він, зберігши українську мелодію, надав рис сентиментального романсу, стала улюбленою в Німеччині. З Німеччини пісня потрапила до Австрії та Чехії, де з'явилося два переклади чеською – Ганки і Челаховського (1822).

З українського оригіналу також було зроблено і англійський переклад, надрукований у Лондоні в 1816 році. Польською мовою пісню переклав Бродзінський (1817), а на музику її поклав польський скрипаль Кароль Літинський і видав у Львові 1833 року.

Італійською мовою пісню з нотами надрукували 1895 року. В Угорщині текст було настільки змінено, що не залишилося ні козака, ні дівчини, але українська мелодія збереглася, за винятком кінцівки, що нагадувала чардаш.

Григорій Нудьга так пояснює привабливість і унікальну популярність української пісні в багатьох країнах Європи: «Насамперед – природне вираження особистих і громадських почуттів героя, його вірність обов'язку і кохання, чистота переживань і настроїв, проста, прозора і в своїй основі оптимістична музика, складена в ля мінорі з відхиленням у середній частині до паралельного мажору. Виникла вона на ґрунті української пісні й романсової творчості. На початку XIX століття такі твори мали успіх». Отож не диво, що народжена на Україні пісня з гучною славою облетіла майже всю Європу.

Російський письменник Салтиков-Шчедрін у «Пошехонській старині» повідомляв, що у найвіддаленіших куточках Росії кожна бариня, яка не хотіла відставати від моди, виконувала пісню-романс «Їхав козак за Дунай».

У 1816 році за обробку пісні «Їхав козак за Дунай» узявся німецький композитор Людвіг ван Бетховен. Композитор був у приятельських стосунках з Андрієм Розумовським, послом Росії в Австрії, який у своєму віденському палаці зберігав велику кількість

музичних видань. Андрію Розумовському Бетховен присвятив п'яту та шосту симфонії. На його замовлення написав 3 квартети (7-й, 8-й та 9-й струнні квартали), які отримали назву «квартали Розумовського».

Не без впливу Розумовського Бетховен зацікавився українським музичним фольклором. В його обробці пісня «Їхав козак за Дунай» оновилася; голос, який її виконує, зазвучав у супроводі фортепіано, скрипки й віолончелі; притаманна оригіналові маршовість поступилася більш повільним і ніжним тонам. Вона відома в збірках Бетховена серед творів без номеру опусу (Werke ohne Opuszahl) WoO 158 #16 (Folksong Setting: «Schöne Minka, ich muss scheiden» (Ukrainian-Cossack) WoO 158a; #16 of 23 continental folk songs). До цієї пісні Бетховен звертався двічі. Вдруге варіації на мелодію пісні «Їхав козак за Дунай» увійшли в опус 107 (десять варіацій народних пісень для фортепіано і флейти) під номером 7 у 1820 році.

Отже, ми вкотре впевнилися у тому, що українська пісня-романс є частиною не лише духовного надбання України, а й цілої Європи та навіть Російської імперії, що привнесла духовний розвиток у фольклор вищезгаданих країн. Українці завжди є і будуть нацією, що не боялась говорити про головне, співати та виголошувати у віршованій формі зі сцени. Тому продовжуймо і ми споконвічну національну традицію та відроджуймо наші духовні скарби!

Список використаних джерел та літератури:

1. Арапов П. Н. Летопись русского театра / П. Н. Арапов. – СПб., 1861.
2. Зорин А. Кормя двуглавого орла...: Русская литература и государственная идеология в последней трети XVIII – первой трети XIX века / А. Зорин. – М., 2004.
3. Сперанский М. М. Записка о вероятностях войны с Францией после Тильзитского мира / М. М. Сперанский // Русская старина. – 1900. – Т. 101. – № 1.
4. Матеріал Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%87%D1%85%D0%B0%D0%B2_%D0%BA%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BA_%D0%B7%D0%B0_%D0%94%D1%83%D0%BD%D0%B0%D0%B9. – Назва з титул. екрану.

5. Матеріал Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C>. – Назва з титул. екрану.

О. А. Дацюк,
протоієрей, кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

ОСМИСЛЕННЯ СЕНСУ ПОНЯТТЯ ПРАВОСЛАВ'Я В ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ

У світлі подій новітньої історії України, серед питань, які гостро хвилюють людей, одне з перших місць належить питанню моралі та оцінці вчинків на предмет моралі або аморальності. Ці питання не нові, так було в усі часи – навколо моралі групувалися інтереси людей, а моральний критерій оцінки дій людини завжди виступав непідкупним суддею останніх.

Не випадково світові релігії (в смислі їх найбільшого поширення) чималу роль віддають саме моральним категоріям добра і зла, про які у кінцевому рахунку можливо судити саме з релігійних позицій, оскільки, як відомо, у різних релігійних концепціях однаковою дією може надаватися протилежне значення, – що в одній традиції може вважатися смертним гріхом, то в іншій може бути чи не чеснотою...

У цьому контексті, замислюючись над історію нашої країни та формуванням її самобутньої культури, навряд чи можливо її уявити без Православ'я, отже і без сформованих під його впливом звичаїв та традицій. Справді, формування духовних цінностей нашого народу: літератури, мистецтва, архітектури, живопису, тощо відбулося під впливом християнства у цілому, та Православ'я зокрема. Через Православну віру у значній мірі ми сприйняли та засвоїли культурні традиції Давнього Риму, Греції і Візантії.

Через Хрещення Київської Русі у 988 році (а цього року ми святкуємо 1030-річчя Хрещення Русі), ми сприйняли Кирило-

Мефодіївську спадщину у перекладі Святих Книг слов'янською мовою.

Відомо, що християнізація нашого народу відбулася не одразу – це був тривалий період, результатом якого стало втілення християнської віри у багатьох конфесіях. Темою моєї статті є аналіз смислу поняття «Православ'я» – як його розуміли в історії, і що ми вкладаємо у нього сьогодні.

Ця тема не є новою. Ціла плеяда видатних вчених-богословів минулого і сучасності вивчали Православ'я та те, як змінювалося його розуміння в історії. Окрему цінність у вивченні цього питання складає праця видатного богослова о. Сергія Булгакова «Православ'я» [3], і однойменний труд представника Паризької богословської школи – Павла Євдокімова (+1970) [6], який вперше побачив світ у 1959 році французькою мовою, це і сучасна робота французького історика та мислителя Антуана Аржаковського «Что такое Православие?» [2] та багато інших наукових праць.

Отже, основною метою статті є реалізація бажання привернути увагу до процесу зміни розуміння значення поняття Православ'я у різні історичні епохи, що має вирішальний вплив на більш широке його сприйняття у сучасності, а також сприяння глибшому вивченню сенсів Православ'я, що є актуальним особливо у часи церковно-конфесіональної і національно-політичної кризи.

Починаючи аналіз поняття «Православ'я», слід зазначити, що, відповідно до визначення повного церковнослов'янського словника, «православний» (від грец. – *ортоδοξος*) означає «право віруючий», «право мислячий» [5, с. 474]. У цьому значенні можна говорити не лише про питання віри, або конфесійної приналежності, можна зустріти, наприклад, вислови «ортодоксальні економісти», або юристи... тощо, тобто ті, які «у нормі», іншими словами (тут гра термінів) «традиційні», на відміну від «етеродокс» – ті, які «не в нормі»... Ми також називаємо «ортодоксальними», наприклад і іудеїв, тощо. Так, навіть у сучасній інтерпретації, значення слова «Ортодоксальний» («Православний») є більш широким, ніж здається на перший погляд.

Ось лише одне значення слова «Ортодокс», яким ми також називаємо і віру Православну. Таким чином, як видно, якщо почати

аналіз, ми маємо багато значень цього терміну.

Одразу видно, що цей термін не є власністю Церкви, як інституції, хоча, наприклад, о. Сергій Булгаков писав у своїй книзі «Православ'я», що Церква не є інституцією, але це «життя у Христі зі Святим Духом...».

Французький богослов Антуан Аржаковський на презентації своєї книги «Що таке Православ'я?» у Відкритому Православному університеті Святої Софії у Києві зазначив: «Православність нашої віри є такою ж, як у ранніх християн перших століть, водночас ця православність розвивалась протягом історії...» [13].

Тож, що таке Православ'я?

Якщо це питання досліджувати в історичній перспективі, то історики Церкви визнають наявність різних періодів, коли сам термін «Православ'є» розумівся по-різному.

Перші історики Церкви – Євангелісти, але, починаючи від Євсевія Кесарійського (IV ст.), з'являється нове розуміння Православ'я [8].

З XV ст. з'являється інше розуміння Церковної історії. І у кожному епоху ми маємо друге розуміння історії Церкви, залежно від зміни значення самого поняття «Православ'я».

Тут важливо зазначити, що поняття «Православ'я» від початку не означало зв'язок з певною інституцією, або конфесією – Церква була єдиною, кафолічною, тобто вселенською. Тут слід зазначити, що розуміння Церкви, як і Православ'я, має також досить різні визначення. Її можна по-різному розуміти. В одному із сенсів, ми «Церквою» називаємо спільноту людей. Грецьке *ἐκκλησία* походить від *καλέο* – «звати», «запрошувати». «За законом афінського законодавця Салона, *ἐκκλησία* – це надзвичайне зібрання усього народу для вирішення найважливіших державних справ, яке перевищувало повноваження постійного управління *βουλή*» [10, с. 11]. Слов'янське слово «церква» вже позбавлено вказаної ідеї, бо походить від грецького *το κυριακόν*, що означає зібрання вірних, які приймають живу та діяльну участь у житті Церкви. У Євангеліях «*ἐκκλησία*» зустрічається лише тричі – Мф. 16: 18: «...созіжду церкву Мою і врата пекла не подолають Її»; Мф. 18:17: «...скажи церкві... якщо і церкву не послухає...», а вже в апостольських посланнях «*ἐκκλησία*»

вживається досить часто. Звісно, Христос проповідував арамейською, але апостоли, через яких до нас дійшов Новий Завіт, писали грецькою і саме це слово, на їх погляд, досконало відповідало арамейському аналогу, який вживав Сам Спаситель. Отже, під Церквою ми розуміємо засновану та керовану Ісусом Христом спільноту віруючих у Нього... Але під Церквою ми, водночас, розуміємо і споруду; вона, також, за свідченням Святого Письма, є «Тіло Христове» (Єф. 1:22-23), «Дім Отця» (Мк.11:17), а також «Храм Святого Духа» (1Кор.6:19). Церква є «Ковчег спасіння»... Ось цим чотирьом визначенням Церкви відповідає чотири ментальності і чотири особливих розуміння Православ'я.

У центрі цих чотирьох визначень є те, про що о. Сергій Булгаков говорить, як про серцевину розуміння Церкви: це Церква, як «Наречена Агнця» (у «Трилогії про Богочеловечество») ми маємо і ось таке, вже містичне тлумачення Церкви, яке перегукується з авторами перших століть, котрі також персоніфікували Церкву як «Старицю», «Вежу» тощо [7].

За думкою Аржаковського, історично, Православ'я має чотири основні значення. У перші чотири століття Православ'я розумілося як правильне славлення Бога, Христа, як справжнього Бога і істинної людини. Це розуміння можна перекласти як **обмін славою між Небом і землею, між Богом і людиною**. Воно, за свідченням Аржаковського, з'явилося від неточного перекладу у Біблії на грецьку мову (Септуагінта) єврейського слова «кабода», що означало «слава», грецьким словом «δόξα». Це має місце у Євангелії від Іоанна, розд. 17, де Христос говорить апостолам, щоб вони були єдиними: «...Нехай будуть всі єдине; як Ти, Отче, у Мені, і Я у Тобі, так і вони да будуть в Нас єдине... І славу, яку Ти дав мені, Я дам їм...» (вірші: 21-22), ось тут мова йде насправді про обмін славою, як між іпостасями Святої Трійці – Отцем, Сином і Святим Духом [13].

Це перше розуміння Православ'я і воно склало великий вплив на істориків Церкви, у першу чергу на євангелістів, зокрема на Луку, для якого Христос став центром історії. У його Євангелії і книзі Діянъ апостольських це чітко проглядається. А для Іоанна Богослова, особливо в Апокаліпсисі, проявляється вже метаісторія (розд. 4-5 особливо показує зв'язок метаісторії і історії), де ми маємо вже нову

історіографію.

Друге парадигматичне визначення Православ'я ми маємо, як **«права істина»**. Це розуміння домінує вже пізніше – з IV по XV ст. У 313 році Церква стає дозволеною імператором Костянтином, фактично у деякому сенсі вона стає «імперською» і Православ'я тут вже тісно пов'язане зі словом «право» у юридичному, державницькому розумінні. Номоканон регламентує це право та зв'язок між державним і церковним правом, щоб сприяти миру і у державі і у Церкві. Таке розуміння Православ'я домінувало у період від I Вселенського собору 325-го року до Флорентійського собору (1438–1445) та падіння Константинополя (1453 р.). Тут слово «δόξα» повертається до платонівського розуміння, а саме як до важливої приватної думки: «δόξα – думка, уявлення, припущення» [4, с. 339].

У цьому розумінні «ортодоксія» означає правду, яка дозволяє нам бути моральними. Підтвердження цієї думки ми знаходимо в апостола Павла у посланні до Тита: «Павло, раб Божий, апостол Ісуса Христа, за вірою Божих вибранців і пізнанням правди, що за доброчестям, у надії на вічне життя, яке обіцяв перед вічними часами Бог, у якого нема омани. Він же свого часу об'явив своє слово проповіддю, яка мені доручена була за наказом нашого Спасителя Бога, – до Тита, щирого сина за спільною вірою: ласка і мир від Бога, Отця, і Господа Ісуса Христа, нашого Спасителя. Для того я лишив тебе на Криті, щоб ти впорядкував недокінчене й наставив пресвітерів по містах, як я тобі звелів: якщо хто бездоганний, є чоловіком однієї дружини, має вірних дітей, не оскаржених у розпусті чи в неслухняності. Бо треба, щоб єпископ – як Божий управитель – був бездоганним, не гордим, не гнівливим, не п'яницею, не забіякою, не користолюбцем; але гостинним, добролюбним, мудрим, справедливим, побожним, стриманим, що тримається вірного слова згідно з навчанням, щоб здатний був і потішити в здоровім навчанні, і переконувати противників. Бо є багато таких, що не коряться, пустомовних і дурисвітів, – особливо з обрізаних; яким треба затулити вуста, бо вони баламутять цілі родини, навчаючи того, чого не слід, – задля брудного зиску. Сказав один із них – їхній власний пророк: Критяни – постійні брехуни, люті звірі, ледачі пузані. Це свідчення правдиве. З цієї причини викривай їх нещадно, щоб ставали

здоровими у вірі, не приймаючи ні юдейських байок, ні заповідей людей, що відвертаються від правди. Бо **для чистих – усе чисте, а для нечистих і невірних ніщо не є чистим**, оскільки занечистилися в них і розум і сумління. Вони твердять, що знають Бога, але вчинками відрікаються, будучи мерзенними й непокірними, нездатними до всякого доброго діла» (Тит.1:1-16). У приведеному тексті він визначено говорить: «для чистих все чисто»...

Третє визначення Православ'я домінує вже з XVI ст., коли з'являється не лише розділення між християнами, але і розділення між вірою і розумом. Цей рух почався значно раніше. У IX ст. завершилося протистояння іконо-шанувальників і борців проти ікон, але багато хто не зрозумів як можна шанувати ікони і погодити це з Біблією. Через це істина була затверджена не через розум, а **через пам'ять**, іншими словами – **традицію**. Так, у IX ст. Православ'я прийшло до торжества через пам'ять. Ми не можемо довести, що важливо шанувати ікони, але ми пам'ятаємо, що отці I Вселенського собору (325 р.) шанували ікони і через вірність нашим предкам у вірі ми зберігаємо істину... Ця парадигма «**вірна пам'ять**» є у Новому завіті. Під час П'ятидесятниці, коли першим даром Духа Святого стала «прозорість мов», апостол Петро стверджував, що все здійснилося, бо вони були **вірними обітницям пророків**. Через вірну пам'ять. Ось, таким чином, третій смисл Православ'я стає домінантним для усіх християн, бо усі християни визначають себе православними – кожна Церква, за словами відомого представника лібералізму Дж. Локка, визначає себе як «Православна». І тоді кожна Церква у певному сенсі стала розуміти Православ'я як вірну пам'ять. «На Сході це визначалося, як пам'ять про минулі традиції, а на Заході, як вірна пам'ять про єпископа Риму, як спадкоємця ап. Петра. Протестанти почали говорити про інший критерій – Святе Письмо... Ось ми маємо потрійне розуміння пам'яті. Тринітарне її розуміння: те, що говорять Собори, те, що говорить єпископ Риму і те, що говорить Святе Письмо» [13].

Це актуально дотепер. На Сході ми продовжуємо писати історію, як писав її св. Кирило Єрусалимський, Римська Церква пише свою історію як писали історики 16 ст., на відміну від протестантів... Так, історики, які пишуть історію Церкви після Другої світової війни,

після трагедії ГУЛАГу та інших трагедій ХХ ст., приймають концепцію Православ'я, як **«справедливого знання»**. Те, що ти робиш, не може бути відокремлене від того, що ти говориш. Автентичність віри стає на перший план. «Правда» – вірна пам'ять, як співвідношення істини і справедливості. Це не зовсім розуміла Церква до революції 1917 р., що привело до краху...

Таким чином, – на думку Аржаковського, – ми маємо чотири вісі Православ'я. **«Слава» і «пам'ять»** – епіклезіс і анамнезіс по вертикалі і **справедливість і закон** по горизонталі. Ці полюси завжди мають напругу між собою, що дає певні наслідки. Ми тут маємо епістемологічну (від грец. «Επιστήμη» – знання і «λογος» – слово) організацію віри. Кожен раз, коли ми примирюємо ці полюси, ми беремо участь у відродженні Церкви та Її явленні, як Царства Божого на землі. Якщо ми сприймаємо Православ'я, як компас нашої віри, ми беремо участь в історії Боголюдства. Вона нам говорить, що ми у певній мірі йдемо до нової епохи, відходячи від розуміння Православ'я як вірної пам'яті.

Тут, звичайно, є небезпека фундаменталізму, коли ми бачимо лише одну частину цього хреста: слава-пам'ять-закон-справедливість та одностороннє розуміємо Православ'я. Але ми маємо бути анти-фундаменталістами, щоб синтезувати віру та розум, віру та культуру через ці чотири умовні полюси.

Насправді, як відомо, історія християнства є конфесійною лише у певному підході, як, наприклад у о. Георгія Флоровського (1936 р.) «Путі руського Богослов'я» [11], або як у о. Олександра Шмемана в «Історичному шляху Православ'я» [12], але є і загальна його історія, яка розкриває християнство у всій широті та повноті.

Ми маємо можливість більш широко розуміти відносини між Церквами через дещо іншу парадигму, яка відповідає містичному розумінню Церкви, як «Нареченої Агнця» і це мають бути відносини любові. Не варто забувати пересторогу преподобного Максима Сповідника, про те, що ми будемо покарані «не лише за здійснене зло, а також за упущене добро і за те, що не любимо ближнього свого...» [9, с. 77].

Йдучи шляхом любові, ми маємо шанс перетворити роз'єднання на єдність. На думку Павла Євдокімова, «...православні,

католики, протестанти, йдучи шляхом святості до кінця, який є Христос, можуть віднайти один одного, подібно живим іконам, поєднаним в іконостасі храму Божого, Царські врата якого відкриті безодні Отця...» [6, с. 488].

Завершуючи короткий аналіз осмислення сенсу поняття Православ'я в історії та сучасності, звісно не можливо підвести визначені підсумки, бо історія Православ'я не є завершеною і перед нами будуть відкриватися все нові і нові його сенси. Як писав прот. Олександр Шмеман, «...для дуже багатьох історія церкви є спокусою, і вони уникають її, бо бояться розчарувань... в історії Православ'я, насправді, чимало падінь і людських гріхів... та я вірю, що сила Православ'я у правді... У сучасній церковній свідомості минуле часто більш давить і сковує, ніж творчо перетворюється у вірність істинному Переданню. Передання до невпізнанності змішується з іншими можливими «переданнями», які самі вимагають ще своєї оцінки у світлі вічної правди Церкви. Часткове, одностороннє, навіть викривлене, часто видається за «суть» Православ'я... єдиний вихід завжди у зверненні до Самої Істини Церкви, і через неї – до оволодіння минулим: у ньому знаходимо ми і вічне Передання Церкви, а також чисельні зради йому. Православна свідомість завжди «історична», завжди включає у себе минуле, але ніколи не є рабою у нього. Христос «вчора і сьогодні, і навіки Той самий» (Євр. 13:8), і сила Церкви не у минулому, теперішньому або майбутньому, а у Христі, Який перебуває з нею до кінця віку, щоб кожен з нас міг у Ньому і з Ним знайти сенс життя» [12, с. 413-414].

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – УБТ, 2002.
2. Аржаковский Антуан. Что такое Православие? – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Ін-т релігійних наук св. Фоми Аквінського, 2018.
3. Булгаков С. В. Православие. – М. : «Современник», 1994.
4. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь. – Спб., 1899.
5. Дьяченко Григорій, священник, магістр. Полный церковно-славянский словарь. Репринт. – М.: «Отчий дом», 2006.
6. Евдокимов П. Православие. – М.: Вид. ББІ, 2012.

7. Ерм. Пастир. – М., 2011.
8. Євсевій Памфіл. Церковна історія. – М.: Вид. Спасо-Преображенського Валлаамського монастиря, 1993.
9. Максим Сповідник. Богословские и аскетические трактаты. – Кн. 1. М.: «Мартис», 1993.
10. Поснов М. Е. Історія Християнської Церкви. – Брюссель, 1964.
11. Флоровський Георгій, протоієрей. Пути Русского богословия. – Вид. Білоруського екзархату, 2006.
12. Шмеман Олександр, протопресвітер. Исторический путь Православия. – К.: Пролог, 2003.
13. Аржаковський Антуан. «Что такое Православие?». Презентация книги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=dWjFPNBtOJU>. – Назва з титул. екрану.

В. Д. Коцюк,
кандидат історичних наук
Н. В. Коцюк,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Нині українські території мають найвищий потенціал зростання в туристській сфері. Різноманітність форматів DESTINACIЙ дозволяє російським територіям створювати абсолютно унікальні туристські продукти, які можуть конкурувати з широко відомими зарубіжними DESTINACIЯМИ. Наявність в Україні різних культурних, історичних і подієвих територій дозволяє формувати привабливу для споживача пропозицію, яка буде доступною за вартістю, прийнятною за якістю і об'ємною за кількісними можливостями. Проте в даний час спостерігається досить низький рівень розвитку туристської

інфраструктури територій, що перешкоджає повній реалізації наявного потенціалу. До теперішнього часу туристичними адміністраціями територій не вироблено базовий комплексний підхід до формування туристської інфраструктури на територіальному рівні. Відсутність комплексного підходу стає причиною розбалансованості туристської інфраструктури, коли велика кількість точок харчування не забезпечено туристами, або якість готельних номерів не відповідає запитам цільової туристської аудиторії. У зв'язку з цим потрібна розробка методології формування туристської дестинації як середовища міжсуб'єктної взаємодії, результатом якого є пов'язаний продукт, спрямований на задоволення потреб певного сегмента споживачів [4].

Одним із можливих підходів є формування туристських кластерів для консолідації зусиль, ресурсів і можливостей по створенню і просуванню туристського продукту. Якість оцінки результатів взаємодії в економіці територій в даний час недостатньо. Особливо явно це проявляється у видах діяльності, що мають переважно сервісну орієнтацію, коли продукт діяльності містить послуги, роботи і товари різних компаній, що розрізняються за розміром, стандартам якості, корпоративної приналежності та організаційно-правової форми, до яких відноситься туристський продукт. В цих умовах, розробка інструментарію формалізації відносин і оцінки їх результатів стає одним із найважливіших завдань організації і розвитку туристичного бізнесу.

На сучасному етапі розвитку економіки України пріоритетною формою територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності є створення низки спеціалізованих кластерів. Висока результативність діяльності таких кластерів обумовлена їх значними конкурентними перевагами порівняно із традиційними формами організації туризму з огляду на розвиток в їх межах осередків ділової активності і бізнесу, заснованих на ефективному менеджменті, туристичної інфраструктури та інноваційних форм дозвіллевої діяльності. Кластерний підхід у туристичній галузі сприяє розвитку підприємництва і ринкових відносин через концентрацію ділової активності, позитивно позначається на якості туристичних послуг, ринку зайнятості, ефективності діяльності окремих

підприємств. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності туристичної галузі, можливості залучення різноманітних ресурсів території і регіональних бізнесових стратегій для підвищення прибутковості туристичного підприємства. Особливо яскраво ці процеси помітні на прикладі кластерів замкового туризму. Цей напрям є пріоритетним для розвитку туристичної діяльності Тернопільської області. Вона має всі передумови для того, щоб стати основним регіональним кластером замкового туризму в Україні [1].

Поточний рівень і швидкість зростання обсягу туристичного ринку характеризують рівень його привабливості. При формуванні стратегії розвитку доцільним є орієнтація на швидке просування туристичних послуг на ристуть, розвиваються туристських ринках, утримання раніше досягнутих обсягів сформованих. Такий погляд на туризм і його розвиток дозволяє говорити про необхідність формування і розвитку туристських комплексів і кластерів, що базуються на туристських ресурсах, безлічі об'єктів туристської інфраструктури функціонально і організаційно пов'язаних в єдине ціле. У сучасній науковій літературі існують різні визначення поняття «туристичний комплекс». В основі формування даної дефініції лежать як науково-теоретичні дослідження індустрії туризму, так і історичний досвід становлення туристського, санаторно-курортного та екскурсійного обслуговування в Україні та її регіонах, а також інших країнах. Зауважимо, що сьогодні в туризмі склався певний термінологічний апарат, що дозволяє розглядати різні аспекти, відносини і закономірності, характерні для туристської діяльності [2].

У туристської діяльності поняття комплексності зазвичай пов'язують з формуванням і функціонуванням інфраструктури туризму. Проте відносити до туристського комплексу тільки інфраструктуру не можна, так як інфраструктура є елементом туристського комплексу, що підвищує комфортність туриста, але туризм може існувати і при мінімальній наявності інфраструктурних елементів (наприклад, піші походи «дикуном»).

Практично всі наявні визначення туристського комплексу ґрунтуються на сукупності підприємств та організацій туристської індустрії за двома ознаками – територіальною (географічна

приналежність, спільність природних, економічних, політичних і соціальних умов) та галузевою (надання туристичних, рекреаційних та супутніх послуг). На нашу думку туристський комплекс необхідно розглядати як складну відкриту систему, що знаходиться в постійному розвитку, основою формування якого і потреби в ньому є спільність цілей його учасників. Слід зазначити, що наявні сьогодні поняття та визначення туристського комплексу не враховують такого впливу, як адміністративного і участь держави в процесах регулювання його функціонування. Формування туристичного комплексу обумовлюється також і тим, що індустрію туризму можна віднести до якоїсь конкретної сфери економічної активності, виходячи з її сутності. На практиці досить складно визначити галузі, що відносяться до туризму і не належать до нього. Якщо туризм розглядається як група окремих видів економічної активності і галузей, то об'єктом управління є окремі підприємства і результати їх діяльності. Але як тільки окремі частини об'єднуються в єдиний комплекс, то визначається роль і місце кожного елемента туристичного комплексу в загальному впливі розвитку туризму на економіку регіону, фіксуються і описуються взаємозв'язки між окремими елементами, і стає можливим оцінити глибину впливу та взаємопроникнення підприємств одного структурного елемента туристичного комплексу в інші [1].

При об'єднанні підприємств індустрії туризму, туристських ресурсів в єдиний комплекс держава (регіональні або муніципальні органи влади) стає безпосереднім учасником елементів комплексу, що змінює його інтереси і, отже, змінює ступінь його активності при розвитку туризму, забезпечує єдність цілей та інтересів держави і всіх інших учасників туристського комплексу. Для кожного регіону характерне певне поєднання територіальних умов, які формуються під впливом його соціально-економічних особливостей, розвитку регіонального господарства, інфраструктурних елементів, характеристики наявних трудових ресурсів, а також наявності і рівнем використання природно-ресурсного потенціалу території. Отже, формування будь-якого регіонального туристського комплексу має ґрунтуватися на специфіку і особливості конкретного регіону [5].

Розглядаючи регіональний туристський комплекс як систему,

можна виділити підсистему пропозиції, що складається з об'єктів туризму як таких (як первинних мотиваторів, тобто те, що визначає попит і заради чого туристи вибирають даний регіон), а також таких, що доповнюють їх інфраструктуру послуг, що роблять можливими і комфортабельними туристські поїздки. Для з'єднання об'єктів туристського комплексу з елементами туристичного комплексу, які набувають ринкову вартість лише у своїй сукупності, необхідний третій елемент підсистеми пропозиції – організаційна складова послуги, або організаційні елементи туристського комплексу [10].

Другою підсистемою туристського комплексу є підсистема попиту, яка включає в себе туроператорські і турагентські організації, екскурсійні бюро, організаторів виставок та інших заходів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб туристів і осіб, що подорожують з діловими цілями, а також особливих груп споживачів (наприклад, людей з обмеженими здібностями). Таким чином, регіональний туристський комплекс являє собою цілісну соціально-економічну систему, спрямовану на реалізацію функцій, пов'язаних з надання послуг відпочинку, лікування і розваг. Даний комплекс складається мінімум з трьох структурних блоків. Ці блоки пов'язані між собою попитом і пропозицією, тобто функціонування регіонального туристського комплексу ґрунтується на ринку.

Значення кожного структурного блоку оцінюється на основі вивчення характеристик і показників всіх складових частин. У зв'язку з цим формування, а потім і дослідження туристського комплексу починається з визначення цілей його функціонування, вимог до кожного структурного елементу і компонентів всередині них. До компонентів структурних блоків відносяться пропозиції, що входять у підсистему, підсистему попиту і сполучні їх [8].

Ефективна взаємодія між підсистемами туристського комплексу й елементами, які їх формують, є основною його успішного функціонування. Інтенсивна взаємодія між усіма підсистемами на основі своєчасного обміну інформацією передбачає забезпечення надання кожному окремому споживачеві той набір послуг, який для нього є збалансованим і оптимальним. Тільки при виконанні цієї умови цілі функціонування туристського комплексу можуть бути досягнуті, і сам комплекс може бути визнаний таким, що відбувся [4].

Реалізація проектів розвитку кластерів дозволяє ефективно долати різного роду бар'єри і «вузькі місця», які перешкоджають розвитку підприємств і організацій, що входять до складу кластера.

1. До числа проблем, які слід подолати в рамках розвитку більшості типів кластерів, слід віднести:

- недостатність необхідних для створення та розвитку кластерів знань і лідерів, які були б готові не тільки генерувати саму ідею створення кластера, але і здійснити її на практиці;

- низьку активність влади і бізнесу щодо вивчення і подолання проблем, що стоять на шляху реалізації кластерних ініціатив, через що вони рідко стають предметом обговорень на семінарах, круглих столах, конференціях, публікаціях і в ЗМІ, де можна було б поділитися своїм баченням суті проблем і шляхів їх вирішення – відсутність єдиної законодавчої стратегії розвитку підприємництва, яка важлива передусім для забезпечення повноти законодавства щодо господарських відносин, послідовності проведення курсу на кластерний розвиток ринку з урахуванням перехідного характеру української економіки;

- недостатність кваліфікованих кадрів, викликана невідповідністю змісту і якості освітніх програм установ вищої, середньої і початкової професійної освіти потребам економіки, нерозвиненістю механізмів безперервної освіти;

- низьку сприйнятливість підприємств до інновацій, украй повільні темпи оновлення модельного ряду продукції, яка випускається, недостатній рівень її споживчих якостей;

- недостатня якість і доступність транспортної і інженерної інфраструктур;

- недостатній рівень організаційного розвитку кластера, включаючи відсутність практики стратегічного планування розвитку кластера, відсутність системи ефективних інформаційних комунікацій між учасниками кластера;

- обмежений доступ до зарубіжних ринків;

- повільне формування ринку інноваційної продукції як частини проектів розвитку кластерів [4].

Окремо слід відзначити, що кластери – інструмент довгострокової дії, а влада, що часто змінюється, зазвичай,

орієнтується на отримання швидкого результату. Але швидкий результат при створенні кластера неможливий. Саме тому влада має не тільки ініціювати процес створення кластерів, але і привертати до співпраці максимальну кількість представників бізнесу, різних асоціацій, а також вузів і дослідних центрів, які взялися б стати носіями цієї ідеї, перейняти ініціативу у влади. У бізнесу, на відміну від влади, часовий лаг не обмежений. За рядом пріоритетних напрямів кластерної політики роботи ще не розпочаті:

- не створені механізми методичної, інформаційно-консультаційної і освітньої підтримки розвитку кластерів;

- відсутня необхідна координація діяльності державних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів України і органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємців з реалізації кластерної політики;

- обмежений набір інструментів фінансової підтримки кластерних проектів з бюджетних джерел [7].

2. До числа бар'єрів, актуальних переважно для розвитку дискретних кластерів, слід віднести:

- недостатній рівень розвитку коопераційних зв'язків і механізмів субконтрактації, що характеризуються відносно низькою часткою комплектуючих, що виробляються зовнішніми постачальниками

- низький рівень операційної конкурентоспроможності більшості складальних підприємств: високі терміни освоєння нової продукції, невиправдані й невігідні витрати, високий рівень браку, низький рівень технологічної оснащеності і організації виробництва;

- недостатній рівень конкурентоспроможності зовнішніх постачальників, включаючи якість і технологічний рівень продукції і послуг, що ними поставляється;

- недосконалість спеціалізованої виробничої і офісної нерухомості для постачальників.

3. До числа типових бар'єрів для розвитку процесних кластерів слід віднести:

- обмеження доступу до сировини для малих і середніх підприємств, які спеціалізуються на переробці продукції крупних процесних підприємств;

– фінансові бар'єри для придбання дорогоцінного виробничого устаткування;

– проблеми з доступністю і якістю підготовки інженерного персоналу і кваліфікованих робітників, обслуговуючих сучасне процесне устаткування.

4. Для інноваційних і творчих кластерів типовими проблемами є:

– низька інтенсивність науково-дослідної діяльності з ключових напрямів розвитку кластерів, що включають освітній компонент;

– низька ефективність процесу комерціалізації технологій;

– проблеми з доступом до фінансових ресурсів для розвитку нових технологічних компаній;

– низький рівень доступності спеціалізованих послуг для розвитку технологічних компаній, що розпочинають діяти;

– неефективне галузеве регулювання.

5. Для туристичних кластерів типовими проблемами є:

– низький рівень розвитку спеціалізованої інфраструктури і сервісу, у тому числі готелів, організацій громадського харчування, пасажирського транспорту;

– незадовільний стан ключових туристичних об'єктів, у тому числі пам'яток історії і культури;

– недотримання стандартів якості послуг, що надаються [6].

На державному рівні варто виокремити наступні проблеми створення та функціонування туристичних кластерів:

– відсутність нормативно-законодавчих актів з приводу створення та функціонування туристичних кластерів;

– незацікавленість органів влади, регіонального та місцевого самоврядування у розвитку територіально-інноваційних об'єднань;

– слаборозвинені науково-методологічні підходи щодо створення, функціонування та оцінювання діяльності туристичних кластерів;

– недостатнє інформаційне забезпечення створення та функціонування кластерів в Україні;

– низький рівень інвестиційної привабливості більшості регіонів України;

– відсутність економічної мотивації для підприємств, що могли б стати структурною одиницею кластеру.

На регіональному рівні варто виокремити наступні проблеми створення та функціонування туристичних кластерів:

– відсутність міжрегіональних програм співпраці в туристичній сфері;

– недостатня поінформованість підприємств туристичної сфери про доцільність створення міжрегіональних кластерів;

– відсутність на регіональному рівні нормативно-правового забезпечення створення та функціонування туристичних кластерів.

На локальному рівні варто виокремити наступні проблеми створення та функціонування туристичних кластерів:

– відсутність взаємозв'язків між різними підприємствами туристичної сфери;

– відсутність чіткого алгоритму дій щодо об'єднання туристичних підприємств у кластери;

– відсутність чітких критеріїв щодо вибору лідеру туристичного кластеру;

– неналагодженість системи ведення спільної економічної діяльності;

– неоднаковий рівень конкурентоспроможності туристичного продукту у різних підприємств [6].

Всі регіони України різняться за забезпеченістю туристичними ресурсами, підприємствами туристичної інфраструктури, кількістю ВНЗ, що готують фахівців для даної сфери та чисельністю зайнятих в туристичній сфері у регіоні. Відповідно, конкретний перелік заходів для кожного регіону є специфічним. З метою обґрунтування базових стратегій удосконалення формування і функціонування туристичних кластерів в Україні, всі області було поділено на п'ять типів:

I. Регіони з високим рівнем забезпеченості туристичними ресурсами та кваліфікованими кадрами. До цієї групи входять: АР Крим, місто Київ, Львівська та Одеська області. Для цих регіонів потрібно: підтримувати позитивні тенденції, стимулювати інноваційний шлях розвитку.

II. Регіони із середнім рівнем забезпеченості туристичними ресурсами, але нижчим рівнем розвитку туристичної інфраструктури.

До даної групи входять: Волинська, Хмельницька, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Миколаївська, Херсонська, Полтавська та Закарпатська області. При цьому в межах групи є певні відмінності.

III. Регіони із середнім та вище середнього рівнем забезпеченості туристичною інфраструктурою. До даної групи входять: Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька та Харківська області.

IV. Регіони із низьким рівнем забезпеченості туристичною інфраструктурою. До групи входять: Житомирська, Рівненська, Сумська, Черкаська та Чернігівська області. Для цих регіонів дуже актуальним постає питання підтримки розвитку малого та середнього бізнесу.

V. Регіони з дуже низьким рівнем підготовки кадрів, але середнім рівнем забезпеченості туристичними ресурсами та інфраструктурою. До цього типу належать: Вінницька, Київська та Кіровоградська області. Для останньої області характерним є й низький рівень забезпеченості туристичною інфраструктурою, що зумовлює вкрай негативні умови для розвитку туристичної сфери [2].

Основними напрямками сприяння розвитку туристичних кластерів, які реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, є:

- сприяння інституційному розвитку кластерів, яке припускає, у тому числі, ініціацію і підтримку створення спеціалізованої організації розвитку кластера, а також діяльності з стратегічного планування розвитку кластера і встановлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера;

- сприяння реалізації проектів, направлених на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера і сприяння ефективності їх взаємодії (далі – кластерні проекти).

Основними завданнями кластерних проектів є:

- підвищення якості управління на підприємствах кластера;
- підвищення конкурентоспроможності і якості продукції у підприємств-постачальників і розвиток механізмів субконтрактації, який забезпечується за рахунок сприяння розвитку малого і середнього підприємництва;

- стимулювання інновацій і розвиток механізмів

комерціалізації технологій, підтримка співпраці між дослідницькими колективами і підприємствами;

– сприяння маркетингу продукції (товарів, послуг), що випускається підприємствами – учасниками кластера – і залученню прямих інвестицій за рахунок просування бренда кластера і території базування, реалізації сумісних рекламних кампаній і заходів в області зв'язку з громадськістю [1].

Забезпечення формування сприятливих умов розвитку кластерів, що включають:

– підвищення ефективності системи професійної освіти, сприяння розвитку співпраці між підприємствами і освітніми організаціями;

– здійснення цільових інвестицій в розвиток інженерної і транспортної інфраструктури, житлове будівництво, яке реалізується з урахуванням задач розвитку кластерів;

– надання податкових пільг, відповідно до чинного законодавства;

– зниження адміністративних бар'єрів.

Кожен з напрямів сприяння розвитку туристичних кластерів, з урахуванням особливостей розмежування повноважень, реалізується як на державному, так і на регіональному і місцевому рівнях.

В Україні активно формуються кластерні технології в багатьох сферах національного господарства. Причому, економіка України та окремі її регіони й суб'єкти діяльності готові до сприйняття кластерних технологій та їх практичного застосування [3].

Вивчаючи досвід Європейського Союзу щодо розвитку транскордонних регіонів, впровадження нових форм транскордонного співробітництва, зокрема функціонування кластерів, автор обґрунтовує перспективи по їх створенню на кордоні України з Європейським Союзом. Адаптація на вітчизняний ґрунт європейського досвіду, особливо після підписання угоди про асоціацію між ЄС і Україною, дає можливість проблему конкурентоспроможності регіону на світовому ринку розв'язати за допомогою саме кластерної моделі організації діяльності для підприємств, окремих галузей і інституцій. Одним із способів отримати конкурентні переваги на ринку, а також покращити

привабливість території для потенційних туристів є створення такого територіально-галузевого об'єднання, як туристичний кластер. Саме кластерна модель організації діяльності підприємств може бути інтегруючим елементом для таких галузей та інституцій, які об'єднують свої зусилля для того, щоб отримати синергетичний ефект від співпраці.

Таким чином, пріоритетними напрямками формування транскордонних кластерів, орієнтованих на інноваційний розвиток транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України та сусідніх із ними адміністративно-територіальних одиниць країн-членів ЄС, є реалізація транскордонних кластерних ініціатив у сферах туризму та рекреації. Саме це дасть змогу забезпечити максимально ефективне використання наявних природних, трудових і виробничих ресурсів у межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів на найближчу перспективу та в стратегічному вимірі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Басюк Д. Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту міста Кам'янець-Подільського / Д. Басистюк // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 40-42.
2. Біль М. Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу : управлінський аспект / М. Біль, О. Крайник // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2009. – Вип. 4. – С. 12-16.
3. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27-30.
4. Григор'єва Я. В. Кластери як чинник активізації туристичної діяльності / Я. В. Григор'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – N 7. – С. 73-79.
5. Іванов Ю. Б. Теоретичні підходи до розробки класифікацій кластерних структур / Ю. Б. Іванов, О. В. Анненкова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». – 2009. – № 640. – С. 93-100.
6. Канищенко Н.Г. Економічні передумови формування

кластерних систем в Україні / Н.Г. Каніщенко // Прометей: регіональний зб. наук. пр. з економіки // Донецький економіко-гуманітарний ін.-т МОН України; Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Вип. 1 (25). – Донецьк: ДЕГІ, 2008. – С. 297 – 302.

7. Карамушка М. В. Кластери як оптимальна форма для індустрії туризму / М. В. Карамушка, Е. А. Дурнов // Причорноморські економічні студії. – 2016. – № 5. – С. 135-139.

8. Мархонос С. М. Проблематика створення та функціонування туристичних кластерів в Україні / С. М. Мархонос, Н. П. Турло // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 1. – С. 95-97.

9. Соколенко С.И. Перспективы развития кластеров туризма в Украине // Бизнес-партнер. / Соколенко С.И. – Севастополь, 2004. – № 3 (67). – С. 13.

10. Тербух А. А. Туристичний кластер як форма посилення конкурентних переваг регіону / Н. Б. Бандура, А. А. Тербух // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12 – С. 265-271.

Є. І. Моршнєв,

*доктор наук в галузі права, професор,
академік Міжнародної Кадрової Академії*

О. О. Лобик,

*доктор філософії в галузі права, доцент
(м. Львів)*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ТА ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

Загальне поняття відповідальності має філософський, методологічний характер і конкретизується в окремих її видах: політична, суспільна, моральна, юридична відповідальність. Термін «відповідальність» входить до понятійного апарату великої кількості наук, які мають безпосереднє відношення до вивчення суспільства і процесів, що відбуваються в ньому. Філософський

словник дає визначення відповідальності як категорії етики і права, що відбиває особливе соціальне і морально-правове ставлення особи до суспільства (людства в цілому), яке характеризується виконанням свого морального обов'язку і правових норм. Юридична енциклопедія визначає відповідальність як закріплений у законодавстві й забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що належали йому [1, с. 689].

Діяльність людини в суспільстві підпорядкована соціальним нормам і здійснюється, як правило, в умовах суворого дотримання правил поведінки, що містяться в цих нормах. Урегульованість суспільних відносин соціальними нормами є об'єктивною передумовою існування соціальної відповідальності. Відповідальність є необхідним елементом соціального регулювання і контролю за поведінкою людей в суспільстві. Кожна галузь знань вивчає відповідальність в тому аспекті, який диктується предметом дослідження.

Засновник німецької класичної філософії І. Кант розглядав відповідальність з позицій «чистого розуму» і справжньою інстанцією відповідальності визнавав не державу, а підставу абсолютного морального закону. Цей абсолютний моральний закон втілюється в людській совісті. Отже, совість у Канта – це суб'єктивний принцип відповідальності, а його об'єктивною стороною виступає категоричний імператив – система суспільних цінностей як об'єктивний абсолютний моральний закон. Таким чином, загальний моральний закон вимагає, аби людина в усіх своїх вчинках брала на себе ризик самостійного рішення і відповідальність за наслідки свого вчинку [2].

В загальній теорії права зазначається, що термін «відповідальність» вживається в різних значеннях: часто під відповідальністю розуміють обов'язок або покарання. В юридичній літературі все більше поширення отримало трактування юридичної відповідальності як різновиду загально-соціальної. Наприклад, Л. І. Спірідонов вважає, що юридична відповідальність – «це різновид соціальної відповідальності, яка передбачена санкціями норм права. Її специфічний характер полягає в тому, що вона зв'язана з державним

примусом і являє собою юридичний обов'язок правопорушника зазнати обмежень особистого і майнового характеру за недосконалу з точки зору законодавця поведінку» [3, с. 134].

П. Рабінович розглядає юридичну відповідальність як закріплений у законодавстві і забезпечений державою обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали [4, с. 38], тобто в такому розумінні юридична відповідальність пов'язується з примусом.

Н. Петрицин зазначає, що не треба розглядати юридичну відповідальність як різновид обов'язку. Правильно вважати, що обов'язок за деякими ознаками має подібність із відповідальністю, але визначати юридичну відповідальність тільки через обов'язок не треба. Автор пояснює це такими аргументами: по-перше, обов'язок, як і санкція, передує відповідальності; по-друге, саме за невиконання обов'язку може настати юридична відповідальність [5, с. 4].

На нашу думку, юридична відповідальність виникає тільки за наявності правопорушення, і залежно від видів правопорушень розрізняють і види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну, матеріальну та конституційну відповідальність. Що стосується соціальної відповідальності, то, на наш погляд, вона є більш широким поняттям. Юридична відповідальність може розглядатися як вид соціальної відповідальності. Крім того, якщо розглядати правові аспекти соціальної відповідальності, то можна стверджувати, що соціальна відповідальність є універсальним поняттям для всіх типів поведінки.

Правовий аспект соціальної відповідальності виявляється і в тому, що вона стикається з юридичною відповідальністю, яку дослідники (наприклад, А. Чиріков) розглядають у ретроспективному та у позитивному аспектах. Вони характеризують позитивний аспект юридичної відповідальності як стимулятор необхідної, з точки зору інтересів суспільства і громадян, поведінки, виконання обов'язку, позитивних соціальних ролей, а не як наслідок порушення порядку [6, с. 24]. Отже, позитивну юридичну відповідальність певним чином можна порівняти із соціальною відповідальністю і розглядати як один із її видів.

За останні 20 років проблема юридичної відповідальності

широко досліджувалася в загально-теоретичному плані. Цьому сприяло накопичення великого наукового матеріалу, при чому не тільки галузевими юридичними науками, але і в дослідженні філософів і соціологів. Але саме поняття юридичної відповідальності, її зміст, форми прояву і закріплення в праві, а також ряд інших вузлових проблем залишаються предметом дискусій.

Аналіз визначень юридичної відповідальності, які є в літературі, показує, що всі вони складаються з різних поєднань одних і тих самих елементів, а саме: співвідношення санкції і відповідальності; співвідношення державного примусу і відповідальності, зв'язок відповідальності і державного, суспільного осуду, зміст і характер негативних наслідків, які наступають при притягненні до відповідальності, зв'язок відповідальності та обов'язку. Саме ці елементи входять до того чи іншого поняття юридичної відповідальності, і залежно від того, який елемент береться за основу, і виникають різні точки зору щодо поняття юридичної відповідальності.

На думку С. М. Братуся, спроба сконструювати поняття юридичної відповідальності для всіх галузей права може привести до позитивного результату лише в тому випадку, якщо ця категорія відобразить те загальне, що властиве відповідальності як реакції на будь-яке правопорушення, незалежно від того, до якої галузі права належить правовідношення, що порушено. До таких загальних рис для всіх видів відповідальності автор відносить стан примусу до виконання обов'язку, який існував до правопорушення або який виник внаслідок правопорушення. Загроза примусу, закладена в правовій нормі, реалізується через відповідальність [7, с. 33-34].

В. М. Горшеньов юридичну відповідальність включив у правовий статус особи як один з найважливіших його компонентів. За його словами, – це відповідальність визначена державою, «... здатність громадянина, установи, органу держави, посадової особи відповідати за свої протиправні дії та зазнавати заходів державно-примусового впливу у формі позбавлення безпосередньо належних йому благ» [8, с. 104].

На думку С. С. Алексєєва, юридична відповідальність полягає в тому, що для правопорушника настають відповідні штрафні

негативні наслідки - позбавлення особистого, майнового чи організаційного характеру, які він повинен «приймати» й «погоджувати» з ними свою поведінку [9, с. 373].

С. М. Братусь поняття «юридична відповідальність» розглядає як реалізацію санкцій юридичної норми, де основним є обов'язок, а відповідальність є тим же самим обов'язком, але виконуваним примусово, якщо особа (громадянин чи організація), на якій цей обов'язок лежить, не виконує його добровільно [10, с. 4]. Саме в такому «негативному» (а не в будь-якому іншому) сенсі юридичну відповідальність трактують чинні законодавчі акти. Наприклад, згідно зі ст. 64 Закону України «Про державну службу» [11] за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби й посадовою інструкцією, а також за порушення правил етичної поведінки й порушення службової дисципліни державний службовець притягується до дисциплінарної відповідальності в порядку, встановленому цим Законом.

Згідно зі статтями 2 і 5 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України [12] дисциплінарний проступок полягає в невиконанні чи неналежному виконанні особою рядового або начальницького складу службової дисципліни. Зазначені особи не несуть такої відповідальності, якщо шкода завдана правомірними діями внаслідок сумнінного виконання наказу начальника або виправданим за конкретних умов службовим ризиком. Аналогічна позиція відбита й у розділі VI «Дисциплінарна відповідальність прокурора» Закону України «Про прокуратуру» [13].

Схожий підхід зафіксований у ст. 361 проекту Трудового кодексу України (реєстраційний №1658, текст доопрацьований від 20 травня 2015 р.) [14], де зазначено, що порушення працівником трудової дисципліни є підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Як бачимо, юридична відповідальність виражається в негативних наслідках для правопорушника порівняно з тим станом, у якому він перебував до вчинення правопорушення.

Поділ же юридичної відповідальності, як стверджує Г. С. Іванова, на позитивну і негативну, яку проводять окремі фахівці

у сфері права (В. С. Венедиктов [15], Г. М. Ветрова [16], М. І. Іншин [17], С. І. Кожушко [18] та ін.), не відповідає її природі й цільовому призначенню, оскільки фундамент позитивної відповідальності становить моральна, а не правова оцінка. Якщо припустити існування такого різновиду відповідальності, правомірним буде твердження, що правом упорядковується не тільки поведінка, а й внутрішній (духовний) світ людини, що, безсумнівно, є нонсенсом. Якщо дотримуватися наведеної концепції, юридична відповідальність так би мовити, «розбухне» до неймовірних, і, що головне, нікому (за винятком окремих науковців) непотрібних розмірів. Не применшуючи значення філософсько-етичних учень у праві, у той же час не можна й перебільшувати їх вплив на правову матерію [19, с. 85-86].

С. В. Подкопаєв обґрунтовано виокремлює такі сутнісні ознаки юридичної відповідальності: а) для особи, яка притягується до такої відповідальності, вона поєднана з осудом від імені держави; б) полягає в зазначенні державного примусу, що виражається у правових обтяженнях; в) має своїм наслідком тягар обмеження порушників у матеріально-правовому, організаційному чи особистому порядку; г) вона нормативно регламентована (закріплена в нормах права), здійснюється через юридичні механізми (застосування права) у процесуальних формах [20, с. 40].

Юридична відповідальність є одним з фундаментальних правових явищ, без якого неможливо взагалі уявити собі існування права як нормативної системи. Причому чим більш складнішими стають суспільні відносини, що піддаються правовому регулюванню, тим яскравіше проявляється роль юридичної відповідальності в цьому процесі. Численні обмеження, в рамках яких доводиться жити і працювати сучасній людині, обумовлюють необхідність існування ефективно працюючої системи забезпечення дотримання цих обмежень і часто за допомогою примусових засобів. Одним із елементів такої системи і виступає юридична відповідальність.

Останні двадцять років дали нам безліч нових проявів юридичної відповідальності, зафіксованих в різноманітних нормативно-правових актах, активізувались наукові дослідження в галузі юридичної відповідальності, але й досі не створено цілісної

системи логічно пов'язаних між собою уявлень про зміст, цілі, функції, видову різноманітність юридичної відповідальності. Цим не в останню чергу обумовлена певна хаотичність в правовому регулюванні відносин юридичної відповідальності.

Спроби визначення місця юридичної відповідальності в механізмі правового регулювання суспільних відносин часто наштовхуються на дві великі перепони. Перша постає перед представниками науки теорії права у вигляді недостатнього розуміння практичних аспектів юридичної відповідальності, а друга – перед представниками галузевих наук, коли особливості того чи іншого виду юридичної відповідальності починають механічно переноситись на юридичну відповідальність в цілому. В результаті цього не завжди обґрунтовано, в якості автономних видів юридичної відповідальності, представниками переважно галузевих юридичних наук стали виділятися, наприклад, фінансові санкції, оперативно-господарська відповідальність, економічна відповідальність тощо.

Подолати зазначені перешкоди можливо тільки за умов розгляду юридичної відповідальності з урахуванням всіх можливих проявів цього правового явища, дистанціювання від вузькогалузових поглядів на його зміст, а також за умов дотримання законів наукового пізнання [21, с. 2].

Погоджуючись з думкою про те, що юридична відповідальність є центральним явищем (категорією) і права і законодавства, можна виділити декілька основних поглядів на зміст цього поняття, які існують в сучасній правовій науці. Перший погляд полягає в тому, що юридична відповідальність – закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що належали йому (В. В. Лазарєв, С. С. Алексєєв, В. В. Серєгина, С. Н. Братусь) [21, с. 4]. Для такого поняття юридичної відповідальності характерним є те, що акцент робиться на суб'єктивному розумінні цього явища, тобто юридична відповідальність розглядається з точки зору правопорушника, в чому має вираз юридична відповідальність саме для нього. Не заперечуючи правомірність такого визначення, необхідно відмітити, що згаданий обов'язок є елементом змісту правовідносин юридичної

відповідальності, тобто визначення юридичної відповідальності з урахуванням інших елементів цих відносин буде більш інформативним.

З іншого боку, юридична відповідальність – це застосування до правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу, що мають вираз у формі «позбавлень» особистого, організаційного або майнового характеру. В цілому немає підстав заперечувати і проти такого визначення поняття юридичної відповідальності, але в ньому не враховані особливості цивільно-правової відповідальності. Зокрема конкретні санкції, які застосовуються за цивільні-правові делікти можуть міститись не в юридичних нормах, а в цивільно-правових угодах і, крім того, застосування цих санкцій не завжди потребує державного примусу, наприклад у випадках, коли шкода або збитки відшкодовуються, а неустойка сплачується добровільно.

Третя точка зору полягає у тому, що юридична відповідальність – це правовідносини, в яких держава має право застосовувати певні заходи примусу до суб'єктів, які скоїли правопорушення і зобов'язані зазнавати втрат чи обмежень, передбачених санкціями норм права. В цьому випадку, аналогічно до вищезгаданих дещо абсолютується роль держави у застосуванні заходів примусу, але позитивним є те, що наголошується на тому, що юридична відповідальність є, перш за все, правовідносинами.

Таким чином, з урахуванням зазначених підходів до визначення сутності юридичної відповідальності, можна погодитись, що юридична відповідальність – це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що можуть мати вираз у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків і виражена у застосуванні до осіб, що вчинили такі діяння, засобів впливу, які тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [21, с. 5].

На нашу думку, запропоноване визначення поняття юридичної відповідальності цілком узгоджується з існуючими в загальній теорії

права і найбільш поширеними визначеннями цього поняття, але не зовсім відповідають необхідному рівню узагальнення. Тому вважаємо, що буде цілком справедливим розглядати юридичну відповідальність як певні правовідносини. В структурі будь-якого виду правовідносин можна виділити суб'єктів правовідносин, об'єкт правовідносин, зміст правовідносин, а також юридичні факти, що є підставами виникнення цих правовідносин. Оскільки юридична відповідальність представляє собою правовідносини, в структурі юридичної відповідальності можна виділити такі ж самі елементи.

Чинне законодавство передбачає виключний перелік видів юридичної відповідальності: конституційна, кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова і матеріальна. Результатом такої класифікації юридичної відповідальності є такі її види, які обумовлені об'єктивними закономірностями розвитку системи права і механізму держави та сформувалися відповідно із логікою правового регулювання. Водночас наведена класифікація не виключає можливостей її продовження. Подальший поділ може відбуватись в межах зазначених видів юридичної відповідальності. При цьому найбільшу кількість різновидів буде мати, наприклад, дисциплінарна відповідальність.

Означене питання є дискусійним, оскільки воно лежить у площині диференціації юридичної відповідальності. Метою диференціації видів юридичної відповідальності є виявлення спільних рис і відмінностей між ними в аспекті формулювання загального уявлення про структуру юридичної відповідальності. Цілком слушною є думка Р. Л. Хачатурова та Д. А. Ліпінського про те, що систему юридичної відповідальності умовно можливо уявити у вигляді схеми: юридична відповідальність у цілому (як система) – види юридичної відповідальності (як підсистема) – підвиди юридичної відповідальності (як елементи системи) – норма, що передбачає юридичну відповідальність (як первинний елемент) [22, с. 624]. Системна єдність видів юридичної відповідальності забезпечується предметом і методом правового регулювання, єдиними принципами юридичної відповідальності.

Розглядаючи систему юридичної відповідальності, дослідники мають на увазі її рівні. Так, на одному рівні вони визначають вид

юридичної відповідальності як її підсистему, а на іншому – як самостійну систему. Кожен вид юридичної відповідальності виступає в якості самостійної системи, але системи іншого рівня (на рівні галузі права). Її компоненти – підвиди юридичної відповідальності, що закріплюють відповідальність в якісно однорідних сферах суспільних відносин, тобто в рамках галузі права [22, с. 625]. Систему юридичної відповідальності у галузі трудового права складають дисциплінарна і матеріальна відповідальність, що є її різновидами на галузевому рівні. У свою чергу, відповідальність працівника і роботодавця – підвиди матеріальної відповідальності.

Детального вивчення означена проблема набула у працях О. Е. Лейста. На його думку, виражений в санкції спосіб правопорядку визначає порядок її реалізації, тому основним розподілом видів юридичної відповідальності (як і санкцій) є поділ на правовідновну і каральну. Каральна відповідальність застосовується тільки за злочини чи адміністративні або дисциплінарні проступки. Правовідновна відповідальність полягає у відновленні незаконно порушених прав, у примусовому виконанні невиконаного обов'язку. Така відповідальність притаманна цивільно-правовим відносинам. Її покладення може здійснюватись без втручання держави і поза процесуальною формою [23, с. 128-129].

Таким чином, в науковій юридичній літературі немає єдності точок зору вчених щодо змісту й сутності юридичної відповідальності. Кожний автор намагається визначити її по-своєму, підкреслюючи ті її сторони, які він вважає головними (визначальними). Більшість дослідників розуміють юридичну відповідальність як міру державного примусу або ототожнюють її з покаранням за правопорушення. Інша група вчених розглядає юридичну відповідальність в межах існуючих правових категорій. Вони трактують її як охоронне правовідношення, як специфічний юридичний обов'язок, як реалізацію санкцій правових норм.

Останнім часом сформувався ще один напрямок – аналіз юридичної відповідальності як явища загально-соціального, результатом якого стала концепція позитивної юридичної відповідальності. Отже, право, правопорушення й відповідальність (її негативний і позитивний аспекти) нерозривно пов'язані. Тому

визнання в юридичній відповідальності позитивного і негативного аспектів в силу законів формальної логіки видається цілком обгрунтованим і очевидним.

Юридична відповідальність – це складне соціально-правове явище, розглядати яке необхідно в двох аспектах – негативному (ретроспективному) та позитивному (перспективному). В негативному аспекті юридична відповідальність є одним із засобів боротьби з правопорушеннями, засобом забезпечення правомірної поведінки учасників правовідносин під час і в процесі виконання ними своїх обов'язків. В позитивному аспекті вона є засобом заохочення, стимулювання учасників правовідносин до правомірної поведінки.

Позитивний і негативний аспекти діалектично взаємопов'язані: чим вище рівень відповідальності в позитивному сенсі, тим рідше виникає відповідальність ретроспективна. Ретроспективний аспект юридичної відповідальності настає лише у тому випадку, коли не спрацював механізм позитивного аспекту юридичної відповідальності. Аналіз наукових праць, засвідчує, що нині все частіше йдеться про необхідність об'єднання позитивного та негативного аспектів поняття юридичної відповідальності для розуміння її природи.

Юридична відповідальність як соціальне та правове явище, як правовий інститут завжди залишається актуальною для наукових досліджень. Диференційованість підходів до її розуміння у вітчизняній науці ставить питання, чи така ж сама ситуація склалася із дослідженням юридичної відповідальності у зарубіжних науках.

У вітчизняній науці доволі часто розглядається право і законодавство зарубіжних країн, проте майже не досліджуються їх теоретичні положення та доктрини. Візьмемо для прикладу польську юридичну науку. Україна та Республіка Польща – сусідні держави, які перебувають у суміжних геополітичних і культурних умовах, мають схожі мови, тісний культурний зв'язок, проходять подібні інтеграційні процеси, здійснюють спільні заходи в науковій сфері та обмін науково-освітніми досягненнями.

Не вдаючись в детальний науковий аналіз поняття юридичної відповідальності у польській правовій науці, ми тільки підкреслимо, що там сформовано кілька підходів до визначення цього поняття.

Юридична відповідальність визначається через основні її ознаки, такі як передбаченість правовими нормами, забезпеченість державним примусом та реалізація через застосування санкції правової норми і покладання певного обов'язку. Крім того, це поняття визначають через структурний та реконструкторський підходи. Юридична відповідальність визначається в межах загальнофілософського поняття відповідальності, внутрішня її структура розкривається через об'єктивну та суб'єктивну відповідальність, абстрактну та конкретну відповідальність. Структура юридичної відповідальності розглядається через елементи: суб'єкт, предмет, обсяг, інстанція відповідальності.

З огляду на відмінності галузевих видів юридичної відповідальності, в польській науці сформувалася тенденція до дихотомічного розрізнення об'єктивної та суб'єктивної юридичної відповідальності. Об'єктивна відповідальність пов'язується з фактом виникнення шкоди та обов'язком відшкодування, тоді як суб'єктивна відповідальність залежить від суб'єктивних ознак правопорушення, а саме особистості правопорушника, мети, мотиву діяння та вини [24, с. 25-26].

Отже, можна констатувати, що для усіх різновидів юридичної відповідальності загальними є наступні якості: а) юридична відповідальність віддзеркалює специфіку усіх правових явищ; б) вона завжди пов'язана з державно-владною діяльністю, з її державно-правовим волевиявленням; в) юридична відповідальність обіймає два аспекти: позитивний і негативний; г) підставою ретроспективної відповідальності є правопорушення (дійсне або передбачуване); д) усі види юридичної відповідальності здійснюються на підставі нормативних конструкцій, які являють собою єдність норм матеріального і процесуального права; е) юридичну відповідальність можна охарактеризувати як особливий відповідальний правовий стан суб'єктів правовідносин; є) аналіз існуючих в правовій літературі суджень щодо поняття юридичної відповідальності та сучасний стан правової науки дозволяє зробити висновок, що загальна концепція юридичної відповідальності має базуватись на соціальному й філософському її розумінні, адже в противному випадку можна дійти до хибних висновків, однобічного чи неповного її трактування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / (голова ред. кол. Ю. С. Шемшученко). – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А-Г; Т. 2 : Д-Й. – 696 с.
2. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант; пер. с нем. Н. О. Лосського. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.
3. Спиридонов Л. І. Теорія государства и права : учеб. – М.: Проспект, 1999. – 304 с.
4. Рабінович П. М. Теорія держави і права / П. М. Рабінович. – Київ : Атіка, 2010. – 245 с.
5. Петрицин Н. Т. До питання про сутність юридичної відповідальності / Н. Т. Петрицин // Часоп. Акад. адвокатури України. – 2012. – № 14 (1). – С. 1-7.
6. Чириков А. П. Ответственность в системе права / А. П. Чириков. – Калининград, 2006. – 187 с.
7. Братусь С. Н. Спорные вопросы юридической ответственности // Советское государство и право. – 1973. – № 4. – С. 32-35.
8. Горшенев В. М. Способы и организованные формы правового регулирования в социалистическом обществе: моногр. / В. М. Горшенев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 248 с.
9. Алексеев С. С. Проблемы теории права: курс лекций / С. С. Алексеев. – [в 2-х т: Т.1: Основные вопросы общей теории социалистического права]. – Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. – 396 с.
10. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории) : моногр. / С. Н. Братусь. – М.: Юрид. лит., 1976. – 216 с.
11. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889- УІІ // ВВР. – 2016. – № 4. – Ст. 43 (з наст. змін. та допов.).
12. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22 лют. 2006 р. №3460-ІV // ВВР. – 2006. – № 29. – Ст. 245 (з наст. змін. та допов.).
13. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VІІ // ВВР. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12 (з наст. змін. та допов.).

14. Проект Трудового кодексу України (№1658) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webp-ros4_1?pB511=53221229.

15. Венедиктов В. С. Теоретичні проблеми юридичної відповідальності у трудовому праві : моногр. / В. С. Венедиктов. – Х. : Консум, 1996. – 203 с.

16. Ветрова Г. Н. Уголовно-процессуальная ответственность: моногр. / Г. Н. Ветрова. – М.: Наука, 1987. – 112 с.

17. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 / Іншин Микола Іванович / Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 452 с.

18. Кожушко С. І. Становлення, сучасний стан та перспективи розвитку законодавства про дисципліну праці в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Кожушко Світлана Іванівна / Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 182 с.

19. Іванова Г.С. Дисциплінарний проступок як підстава відповідальності працівників прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.05: трудове право; право соціального забезпечення. – Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2016. – 207 с.

20. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації : монографія / С. В. Подкопаєв. – [2-ге вид., випр. і допов.]. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 216 с.

21. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності // Юридична Україна. – № 3. – 2004. – С. 4-10.

22. Хачатуров Р. Л. Общая теория ответственности : монография / Р. Л. Хачатуров, Д. А. Липинский. – СПб.: Юрид. ЦІ «Пресс», 2007. – 570 с.

23. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1981. – 240 с.

24. Середюк В. В. Підходи до розуміння юридичної відповідальності в польській теорії права // Наукові запис. ін-ту законодавства Верховної Ради України. – № 2. – 2015. – С. 21-26.

С. І. Никитюк,
викладач
(м. Кам'янець-Подільський)

ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СИСТЕМІ ЗАОЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми. У період світової глобалізації стає очевидним, що низький професійний і загальнокультурний рівень значної частини населення, особливо молоді, не тільки впливає на конкурентоспроможність країни на світовому ринку, але й на рівень соціальної стабільності. У системі вищої освіти (система заочної освіти зокрема) України розпочався пошук шляхів розбудови національної освіти, перехід до її неперервної форми [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які вивчали питання підготовки вчителів іноземних мов (ІМ) у вищій освіті України, назвемо А. Василюк, Н. Ничкало, В. Редька, А. Сбруєву, С. Синенко. На системі заочної освіти (далі – ЗО) України зосередили свої дослідження О. Василенко, В. Зубко, Т. Кобзарєва, К. Корсак, О. Малінко, Т. Росич, П. Сердюков, С. Степаненко.

Метою статті вбачається стислий огляд заочної системи підготовки вчителів іноземних мов України.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі Законом України «Про вищу освіту» заочне навчання передбачено як форма отримання вищої освіти поряд з денною (очною), вечірньою та екстернатною формами навчання. ЗО офіційно визнається адекватною за якістю денному навчанню. Проте на різних етапах соціального та економічного розвитку ЗО різні цілі, методи і засоби взаємодії викладача та студента, як окремих освітніх закладів пройшли довгий шлях становлення, і потреба в ній була неоднаковою. Розвиток цього навчання завжди спирався на потреби людей і найбільшої динаміки воно набувало у часи соціально-економічних перетворень, коли виникала потреба у збільшенні кількості освічених людей [3].

Мета і завдання у вищій школі України (стаціонарної та

заочної форми включно) нерозривно пов'язані з метою навчання у середніх навчальних закладах. Головне завдання ЗО України полягає в тому, щоб закласти необхідну інтелектуальну та матеріальну базу для творчої діяльності освіченої людини, сформувати у неї нові якості: здатність змінювати професію від 3-х до 5-ти разів за життя, спілкування і взаємодія з іншими людьми, терпимість до відмінностей у поглядах, універсальність і гнучкість, професійні компетенції тощо; формування таких властивостей як ініціатива, самостійність, відповідальність, працездатність, дисциплінованість та інші.

Наразі в Україні створено сприятливі соціально-економічні умови для ефективного вивчення ІМ. Як загальноосвітня дисципліна, вона має у собі великий розвивальний потенціал щодо освіти, визначає її спрямованість, що забезпечить успішну професійну підготовку фахівця, розвиток його творчих можливостей [1].

Проаналізувавши низку вітчизняних джерел (навчальні програми, документи стосовно щодо статусу вчителя, його функцій, професійної підготовки і діяльності, статистичні збірники, матеріали міжнародних дослідницьких організацій стосовно ЗО вчителів ІМ та законодавчі акти в галузі освіти України), ми відшукали в діяльності вчителя ІМ основні функції, що визначають його обов'язки у системі заочної освіти: розвиток навчально-пізнавального потенціалу тих, хто навчається; проведення індивідуальних і групових консультацій із приводу використання навчально-методичного (технічного) супроводу курсу; допомога тим, хто навчається, в їхньому професійному самовизначенні; організаційне управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів; здатність переорієнтовуватись у нових соціальних умовах, навчати цього студентів; володіння новими інформаційними технологіями; постійний саморозвиток і самовдосконалення [2; 4; 5].

Вважаємо необхідним виділити сучасні особливості підготовки вчителів ІМ у системі ЗО України, яка склалася як самостійна форма навчання наприкінці ХХ ст:

1. На усіх рівнях системи ЗО України навчальний рік поділяється на два семестри з чотирьох, на останніх курсах – 5 із сесіями, 2 з них – настановчі.

2. До основних форм контролю належать семестрова атестація

(поточне оцінювання успішності навчання через тести та контрольні роботи), заліки та іспити наприкінці семестру, причому фінальні форми контролю є головними та визначають оцінку за вивчення курсу в семестрі.

Більша частина ВНЗ працює з модульно-рейтинговою системою оцінювання навчальних досягнень студентів, де використовується поділ навчального матеріалу на модулі з присудженням як оцінок, так і кредитів за їх виконання.

3. У навчальному процесі домінують лекції, семінари, лабораторні, практичні заняття, проектні технології. У середньому студенти-заочники мають 10-12 дисциплін, здебільшого займаючись упродовж вихідних днів. Тривалість аудиторного заняття – 90 хвилин.

4. Студенти заочної форми навчання спеціальності «Іноземні мови» навчаються за планом, що поділяється на нормативну та вибірккову частини, педагогічну практику.

Функціональна спрямованість підготовки вчителів ІМ в умовах освіти без відриву від професійної діяльності пов'язана з добором автентичного навчального матеріалу та його тематичною організацією: викладач вказує на відмінні ознаки мовної одиниці, демонструє способи її використання у мовленні та вводить у систему вправ, яка спрямована на формування відповідної мовленнєвої навички. Тут буде доречним досвід Великої Британії, де окреслилася тенденція до переходу від фронтальних і групових форм та методів навчання до індивідуально-групових: тьюторським заняттям, роботи з невеликими групами (3-6 чоловік), творчих семінарів, стажування за кордоном, рольові ігри, диспути, самостійна робота [6].

Аналіз освітньої ситуації підготовки українських вчителів у системі ЗО дозволяє виділити сучасні тенденції її вдосконалення:

1. Існуючі форми ЗО забезпечують збалансованість системи професійної підготовки вчителів ІМ, розширюють коло їх освітніх можливостей. Така форма навчання є перспективною у наш час, коли вища освіта проголошена базовим рівнем для кожної людини, оскільки ЗО стає у нагоді тоді, коли контингент можливих студентів значно перевищує пропускну спроможність традиційних ВНЗ, коли є необхідність надати іншу спеціальність фахівцям [1].

2. Розвиток неперервної освіти зумовив активізацію науково-

практичних здобутків у сфері підготовки вчителів ІМ у системі ЗО, а звідси на перший план виходять соціально-психологічний, педагогічно-методичний та лінгвістичний аспекти. Специфікою ЗО вчителів ІМ в методичному плані є вироблення принципів відбору навчального матеріалу дисциплін, раціональний добір та уніфікація навчальної інформації, концентрація її навколо вузлових питань даної спеціальності.

3. Система ЗО України покликана формувати активну, самостійну, ініціативну особистість, яка критично й творчо мислить, готова до самовдосконалення і оволодінням гігантським потоком інформації, що постійно оновлюється. З метою удосконалити цю форму підготовки вчителів ІМ є потреба докладно вивчити інтеграційні процеси у аналогічній сфері, які відбуваються у європейських країнах, зокрема у Великій Британії.

Висновки. Отже, є надія, що система ЗО України має усі можливості для подальшого розвитку з урахуванням усіх нових технологічних і методичних досягнень останніх років. Але потрібна негайна робота з трансформації цієї форми навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Василенко О. Вища заочна освіта в Україні: етапи розвитку / О. Василенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип. 3-4. – С. 165-173.
2. Кобзарєва Т. І. Вища заочна педагогічна освіта на Україні // Рад. шк. – 1988. – № 2. – С. 80-83.
3. Корсак К. В. Заочна і дистанційна освіта: історичні аспекти // Дайджест – школа – парк. – 2001. – № 3/4. – С. 91-96.
4. Степаненко С. Про трансформацію системи заочної освіти в умовах інтеграції в європейський освітній вимір / С. Степаненко // Вища освіта. – 2007. – № 2. – С. 31-37.
5. Шляхи реформування заочної (дистанційної) вищої освіти // Всеукр. наук.-метод. конф. Української Академії друкарства (11–13 жовт. 2000 р.). – Львів, 2000. – 66 с.
6. Підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europa-pages.com>. – Назва з титул. екрану.

В. В. Олійник,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАДАХ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Нині у ході реформування освітньої галузі відбуваються зміни і в загальній середній освіті. У нормативних документах зазначено, що метою початкової та базової середньої освіти є всебічний розвиток і соціалізація дитини відповідно до її вікових особливостей, розвиток її творчого мислення, навчальних навичок, виховання особистості, засвоєння етичних норм та громадянських компетентностей, фізичний та естетичний розвиток, особистісне і соціальне самовизначення. Особливу увагу звернено на національне виховання учнів [1].

Розкриємо поняття «виховання». О. Сухомлинська в статті «Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін» (2005) зазначає, що поняття «виховання» – складна, нелінійна й багато в чому невизначена імовірісна система, що відповідно вимагає багатоаспектного й багатовимірного підходу до її аналізу і проектування [5, с. 145]. В «Енциклопедії освіти» (2008) поняття «процес виховання» розглядається як виховна взаємодія, в ході якої педагог як носій суспільного досвіду систематично діє з метою вдосконалення особистості, будує свою діяльність на основі зворотної інформації про її результативність [2, с. 87].

У вихованні в підростаючого покоління почуття патріотизму виділяються три ключові аспекти: особистісний, за якого дитина своєю діяльнісною любов'ю до Батьківщини прагне створити умови для вільного духовно-морального саморозвитку і збереження власної індивідуальності; суспільний полягає у тому, що демократичне суспільство зацікавлене у повноцінному саморозвитку людини, становленні її патріотичної самосвідомості на міцній моральній основі; і державний, який передбачає забезпечення умов для становлення національно свідомих громадян, здатних нині й у майбутньому забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі

[3, с. 80].

Про національний принцип виховання школярів йдеться і в Концепції нової української школи (2016), що освітній процес орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Нова школа буде плекати українську ідентичність [4, с. 19].

Зазначимо, що в закладах загальної середньої освіти виховний процес є невід'ємною складовою всього освітнього процесу і ґрунтується на національному, демократичному, гуманістичному, науковому, трудовому, виховному принципах. До засобів виховання школярів на національних основах належать: рідна мова, вітчизняна історія, українська література, рідна природа, українська культурно-духовна спадщина тощо. У процесі виховання учнів вчителі використовують різноманітні форми і методи. У роботі з учнями доцільно використовувати такі методи: соціально-проектний, ситуаційно-рольові ігри, соціограму, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій, аналіз конфліктних ситуацій. Також можна проводити різні заходи національно-патріотичного змісту: бесіди, «круглі столи», конференції, уроки пам'яті, екскурсії до музеїв, години спілкування, зустрічі з ветеранами війни, праці та військової служби, походи місцями бойової слави тощо.

Отже, виховання школярів на національних основах є пріоритетним напрямом діяльності закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з титул. екрану.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України)

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Заг. ред. М. Грищенко. – Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с.

5. Сухомлинська О. В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін / О. В. Сухомлинська // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. // Вісн. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. Сер. “Педагогіка”. – 2005. – Вип. 12, ч. 2. – С. 145–150.

Ю. В. Олійник,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В УШИЦЬКОМУ ПОВІТІ В 60–90-Х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Початкова школа була першою сходинкою до здобуття освіти в Російській імперії. Масове відкриття шкіл стало можливим завдяки проведенню селянської реформи в 1861 р. та розвитку капіталістичних відносин в краю. Промисловий переворот потребував грамотних, кваліфікованих кадрів для різних галузей виробництва.

Цю необхідність царський уряд мусив враховувати у своїй політиці щодо народної освіти. Скасування кріпосного права вимагало створення школи для всіх прошарків населення, і насамперед для селян, які складали переважну більшість населення Російської імперії.

За статистичними даними у Волинській та Подільській губерніях на 400–435 жителів припадав лише один учень, але майже 98% дітей шкільного віку не навчалося у школах.

Початком офіційного існування шкіл при церквах та монастирях став 1836 рік, коли був виданий особливий указ по духовному відомству, за яким православне духовенство запрошувалося та заохочувалося до заснування шкіл при церквах та монастирях для «настанови дітей поселенців в необхідних початкових знаннях». Початкові освітні заклади духовного відомства поділялися на чотири категорії:

1) школи грамоти – відкривалися в тих місцевостях, де не було свого храму та священика. Викладали в них наймані викладачі, які повинні були навчити населення читати та писати;

2) однокласні церковнопарафіяльні школи – засновані в населених пунктах, де була церква. В них викладався Закон Божий, читання, письмо, арифметика, історія Росії та церковний спів;

3) двокласні церковнопарафіяльні школи мали вищезазначену освітню програму, ділилися на два паралельні класи та засновувалися в містах [1].

Реформа 1864 року вперше в історії Російської імперії створила масову народну школу, дала можливість виявитися приватній і громадській ініціативі, сприяла поширенню грамотності серед сільського населення. Заслугою шкіл тих років було те, що, на думку дослідника М. В. Чехова, вони, попри всю свою нестійкість, «розвивали у населення потребу в початковій освіті, призвичаїли його до школи як до свого навчального закладу» [2]. Цим документом уряд покладав турботи про початкову освіту на різні відомства (Міністерство народної освіти, земства, які з'явилися з 1864 року, духовенство) та на приватних осіб.

У 1865 році в Подільській губернії була проведена перевірка волосних правлінь, в ході якої було проінспектовано роботу початкових шкіл. В Ушицькому повіті перевіряючий відмітив позитивний досвід щодо їх створення в Рахнівському волосному правлінні. Найкращими виявилися наступні школи: сільська школа у м. Кривчик, де навчальним процесом опікувався диякон Погороцький. За сумлінне навчання грамотами було нагороджено таких учнів: Олексія Мельника, Івана Сохатюка, Якова Лахмая. Книгами: Івана Мельника, Гаврила Трончука та Марину Байталюк. У селі Рахнівка навчання в школі організував дячок Ананій Соболевський.

Похвальними грамотами було нагороджено Петра Доротюка та Трофима Чекурлея, а книгами – Марію Вознякову [3, арк.8-8зв].

У 1873 р. Міністерством народної освіти для розбудови початкових шкіл в Подільській губернії виділено 30 тис. крб. В Ушицькому повіті кошти отримали: Великопобіянська школа – 100 крб, Малопобіянська – 100 крб, Солобковецька – 100 крб, Лисецька – 100 крб, Михайлівська – 100 крб, Крушанівська – 100 крб, Кривчицька – 100 крб, Миньковецька – 100 крб.

Окремо кошти виділялися і благочинням, у підпорядкуванні яких знаходилися школи. В Ушицькому повіті кошти виділено наступним керівникам: Корчинському – 933 крб, Люцедарському – 934 крб, Чернявському – 935 крб, Гардецькому – 936 крб [4, арк. 8-8зв].

У другому благочинному окрузі станом на 1870 рік навчалася наступна кількість дітей: [5, арк.98 зв.]

Назва приходу	Кількість шкіл	Кількість учнів	
		Хлоп.	Дівчатка
м. Сокілець	1	38	12
с. Голозубинці	1	28	1
с. Лисець	1	25	5
с. Іванківці	1	12	6
прісілок Мушкутинці	1	6	2
прісілок Рачинці	1	10	5
с. Гірчична	1	25	–
с. Сивороги	1	10	3
с. Велика Побійна	1	1	–
с. Мала Побійна	1	19	–
с. Чугор		8	4
с. Чабанівка	1	12	–
с. Рункішів		8	6
с. Граївка	1	9	1
с. Грушка	1	9	4

Недільні школи відповідно до звіту в регіоні не працювали. Протоіерей 1-го благочинного округу Я. Петренюк доповідав про те,

що в окрузі навчається 185 хлопчиків та 29 дівчаток. У четвертому благочинному окрузі цього ж повіту навчалось 250 хлопчиків та 28 дівчаток. У третьому благочинному окрузі Ушицького повіту навчалось: 28 хлопчиків і 10 дівчаток (м. Жванчик), 26 хлопчиків і 10 дівчаток (с. Рахнівка), 24 хлопчики і 9 дівчаток (с. Михайлівка), 14 хлопчиків і 5 дівчаток (с. Супрунківці) [6, арк. 30, 35, 45].

Таким чином, у 60–90-х роках XIX століття на території Ушицького повіту відбувалося зародження та формування освітньої галузі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Победоносцев К. П. Великая ложь нашего времени [Електронний ресурс] / К. П. Победоносцев. – Режим доступу: http://legitimist.ru/lib/philosophy/k_pobedonoscev_velikaya_lozh_nashego_vremeni.pdf 11. – Назва з титул. екрану.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://poippo.pl.ua/files/pidrozhdily/kafedra_filosofii_i_ekonom_osvity/presentation_25.09/Monograf_Petrenko.pdf. – Назва з титул. екрану.
3. Державний архів Хмельницької області, ф.-78, оп.1, спр.8, арк. 8-8 зв.
4. Там само, ф. 315, оп.1, спр.9862, арк. 8-8 зв.
5. Там само, арк. 98 зв.
6. Там само, спр. 9829, арк. 30, 35, 45.

Г. І. Оліх,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ЧАСІВ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Економічна система України – це складна розгалужена система, яка включає значну сукупність інституцій. І така система розвивалась тривалий період, але не кожен сьогодні розуміє з чого все

почалось і чим регламентувалось.

Дослідження цього питання торкалися такі вчені-науковці, як О.Задорожній, І.Скирда та інші. Кожен розглядав зазначене питання в своєрідних аспектах, є дослідження, які присвячені становленню України як міжнародного суб'єкта через утворення саме економічно цілісного комплексу. Але ця стаття присвячена аналізу формуванню економічних інститутів та становлення України не лише з точки зору державності, а саме в аспекті розвитку економічної системи.

Актуальність роботи полягає в тому, що історичний аспект розвитку держави завжди є потрібним для аналізу, і в цій роботі наводиться саме аналіз останнього та порівняння в аспекті здобутків України, а також зазначення, що саме не вдалось удосконалити навіть через такий вагомий період часу.

16 липня 1990 р. була прийнята Декларація про державний суверенітет УРСР, з цього моменту почала існувати незалежна держава, і саме в цей момент почався розвиток нормативно-правових актів, які визначали напрямки впровадження нових систем.

Першим із таких актів був Закон «Про економічну самостійність УРСР» від 3 серпня 1990 р. Він досі є чинним і вважається основою економічного законодавства. Так, розглянувши його детальніше, варто вказати на те, що ним встановлено зміст економічної самостійності УРСР, визначено форми власності, започатковано власність українського народу, яка надалі була визначена Конституцією України [1]. Вказаний Закон був введений в дію Постановою, яку підписав Л.Кравчук, і в якій йшлося про те, що законодавство має привести у відповідність із цим законом [2]. Так, як бачимо, закон, який визначав засади економічної політики України, був прийнятий раніше, ніж власне Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991р.

В цілому, на етапі державотворення України відбувалась трансформація централізованої державної економіки в багатокладну, ринкову, орієнтовану на соціальні потреби людей.

Спершу варто розглянути саме перехідний період. Адже відділившись від СРСР, Україна потрапила в певне кризове становище. З 1990 по 1994 рік валовий національний продукт зменшився на 44%, обсяг промислової продукції на 41%,

національний дохід – на 54%. У 1994 р. спад промислового виробництва України досяг свого максимуму – 27,7%. Під час великої депресії спад виробництва не перевищував 25%. В СРСР у роки Другої світової війни найнижча позначка падіння промислового виробництва складала 30%. Криза не оминула і сільське господарство України. У 1990–1993 рр. обсяг сільськогосподарської продукції скоротився на 1/4. Зменшилося стадо великої рогатої худоби, свиней, овець і кіз, кількість птиці [3]. Кризовий стан у сільському господарстві зумовили такі причини, як безгосподарність, інфляція, відсутність комбікормів тощо. У державно-колгоспному секторі склалася парадоксальна ситуація. З одного боку, державні господарства витрачають мільйони доларів лише на придбання ембріонів і кормів, щоб в перспективі створити м'ясне стадо, а з іншого, – українські селяни не можуть продати тисячі голів відгодованої великої рогатої худоби, свиней, молока, сиру, масла.

З 23.08.1991 р. по осінь 1992 р. можна було спостерігати перші кроки в економіці, що були зумовленими проголошенням незалежності держави. Було поставлено курс на ринковий шлях і монетарну ліберальну модель розвитку господарства. Україна вийшла з рублевої зони, замінивши рубль на тимчасовий купоно-карбованець. В плані ідеології відбувалось протистояння між еволюційним і революційним переходом на постсоціалістичну економіку. Під впливом західних партнерів українська влада погодилася на т. зв. «шокову терапію», в основі якої стали лібералізація цін і ринкова свобода. Вважається, що обрання «революційної концепції» призвело до надзвичайного погіршення стану економіки України [4].

Детальніше розглянемо основні аспекти цього періоду:

– В якості альтернативи державному аграрному сектору економіки України, в 1991–1993 рр. почали поступово формуватися фермерські господарства. Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» врегулював основи діяльності таких ферм. У ст. 6 цього Закону зазначено, що площа земельних ділянок для господарської діяльності не повинна перевищувати 50 га ріллі та 100 га всіх земельних угідь. В Україні є ферми різних типів: сільські, міжсільські, малі кооперативи сімейних господарств. Хоча їх зростання відбувається дуже повільно, але динаміка цього процесу є очевидною.

Якщо на початку 1992 р. в Україні нараховувалось 2098 ферм, то на 1 жовтня 1993 р. – 26048 ферм.

– У вересні 1991 р. створено Національний банк України (НБУ). Він є центральним банком держави, її емісійним центром, проводить єдину політику в сфері грошового обігу, кредиту, створення і зміцнення національної грошової системи, організує міжбанківські розрахунки, визначає курс національної грошової одиниці. Національний банк створює державну скарбницю, зберігає фонди грошових знаків, золотовалютні резерви, дорогоцінні метали. Статус НБУ затверджено Законом України «Про банки і банківську діяльність» [5].

Але це не дало можливості одразу побороти кризу, яка ускладнилась ще й тим, що в Україні був дефіцит валюти. Пояснення було доволі простим: держава продавала мало товарів, це в свою чергу ставило суттєві ризики перед розвитком виробництва.

Осінь 1992–1994 рр. Збережено попередні теоретичні засади. Деталізовано інструменти та механізми економічної розбудови. Це: запровадження національної валюти гривні, утворення бездефіцитного бюджету, формування фінансової системи, реформування системи податків, поява споживчого бюджету для незаможних громадян, «ваучерна» приватизація (роздержавлено майже 30% державного майна) тощо. Час найбільшого в Україні економічного спаду [4].

1995–1999 рр. «Перехід від теорії до практики» – так можна охарактеризувати політику нового Президента Л. Кучми. У цей період відбуваються найрадикальніші дії з включення населення в ринкові відносини та роздержавлення народного господарства. Шалених темпів набула приватизація, після якої 1997 року частка державних організацій і підприємств у найбільших фондах виробничого сектора становила 8,7%, комунальних об'єктів – 7,2%. У селі більше 4 млн. українців набули земельні паї, якими селяни могли розпоряджатися за своїм бажанням. 1996 року запроваджено національну валюту гривню. До кінця 1990-х років стан економіки України стабілізувався, законодавство було адаптовано під потреби ринкових реформ [4].

Запровадження грошової реформи стало важливою подією цього етапу.

Протягом 2-16 вересня 1996 р. було введено в дію повноцінну національну грошову одиницю України – гривню. Важливо відмітити те, що валютний курс гривні залишився практично незмінним, це вказує на фінансову стабілізацію в певному аспекті.

З'явилися позитивні тенденції у зовнішній торгівлі, її обсяг за 1997 р. становив приблизно 30,5 млрд дол., з яких біля 14 млрд припадає на експорт. Основним торговим партнером була звичайно ж Росія, на яку за підсумками 11 місяців 1997 р. припадало 26% українського експорту і 46,7% імпорту (товарообіг за 11 місяців становив 10,45 млрд дол.). Великими торговими партнерами України були ще Німеччина (товарообіг 1,63 млрд дол.), Китай (1,13 млрд дол.), Білорусія (1,11 млрд дол.), Туркменія, США, Польща, Туреччина та Італія [4].

Відповідний кризовий стан економіки України викликав собою необхідність корекції курсу економічних реформ. Вперше про це було зазначено у доповіді Президента України Леоніда Кучми з нагоди першої річниці Конституції незалежної України. В ній сформульовано такі найважливіші елементи антикризової програми: здійснення принципів заходів щодо лібералізації економічного режиму в Україні, істотне прискорення приватизаційного процесу, легалізація тіньової економіки насамперед за рахунок лібералізації податкової політики, активізація інвестиційного процесу, «економізація» зовнішньої політики держави, прискорення та послідовне здійснення аграрної реформи, впорядкування економіки енергетичного сектору, виведення соціальної сфери на пріоритетний рівень економічної політики.

Корекція економічної політики не торкається її стратегічних напрямів. Незмінними залишаються її базові позиції: трансформація економіки і здійснення цього процесу прискореними темпами попри всі протидії консервативних сил.

Перед молодого Українською державою постали надзвичайно складні та важливі завдання в сфері економіки. Від їх розв'язання залежав наш доступ до цивілізованого життя.

І в певному аспекті можна судити про те, що результатів все ж досягнуто. Оминувши значний проміжок часу, варто звернути увагу на сучасну Україну в порівнянні з тим часом.

Після затьожного економічного спаду, в 2016 році економіка нашої держави показала ознаки оздоровлення за багатьма напрямками: відновилося зростання ВВП, інфляція була контрольованою і в межах цільового орієнтира Національного банку, що зробило банківські депозити знову привабливими для населення, а збитки банківського і корпоративних секторів скоротилися.

За офіційними даними, в третьому кварталі 2016 року реальний ВВП України зріс більш, ніж очікувалося – на 2% проти прогнозних 1,6%, за рахунок зростання інвестицій, що і стало ключовим фактором для відновлення економіки.

Виробництво в ключових галузях припинило падати і почало відновлюватися, перш за все, за рахунок промисловості, сільського господарства і металургії. Згідно зі статистикою, за 10 місяців 2016 року в економіку України надійшло 3,1 млрд дол. прямих іноземних інвестицій, що на 41% більше, ніж у 2015 році, з них 2,2 млрд дол. надійшли в країну в результаті докапіталізації банків акціонерами. Для залучення інвестицій і стимулювання бізнесу Національний банк в 2016 році продовжив активно згортати введені в 2014 році валютні обмеження і пом'якшувати монетарну політику. Ці кроки стали можливими, завдяки стабілізації курсу гривні. За рік національна валюта подешевшала з 23,4 грн/дол. до 26,3 грн/дол., але валютні скачки вже не викликали паніку у населення, українці більше продавали валюти, ніж купували. У критичних ситуаціях НБУ виходив на міжбанк з інтервенціями і не давав опуститися курсу нижче допустимого регулятором рівня. Проте для відчутного громадянами нашої країни поліпшення життя необхідні більш високі темпи економічного зростання, а отже – більше реформ і ефективної боротьби з корупцією. ВВП України в 2014–2015 роках в умовах розв'язаної Росією війни на Донбасі і окупації Криму впав на 17,5%. Навіть з темпами зростання економіки 3-4% на відновлення до рівня передкризового 2013 року у нас піде 4-5 років [6].

Із захистом прав інвесторів – проблема. Тому немає інвестицій. А оскільки сьогодні немає інвестицій, то буде і бурхливе зростання. Якщо так буде тривати і далі, то відновне зростання вичерпається і ми перейдемо в стадію стагнації. Багато чого зроблено. Але це, за великим рахунком, стабілізаційні заходи. Грубо кажучи, – щоб не

померти. Але для того, щоб розвиватися, особливо нічого не зробили. Була реформа поліції, був успішний етап децентралізації, реформа держзакупівель.

У 2017 році ми спостерігали суттєву низку реформ, серед яких і реформа судової гілки влади, і державної служби. Це в свою чергу означає, що посилювалась боротьба з корупцією, а також спостерігається суттєвий вплив на життєвий рівень українців. Так, згідно з новою реформою, державні службовці та судді матимуть значно вищі зарплатні. З одного боку, ми розуміємо, що це крок боротьби із корупцією, а з іншого, бачимо наскільки тепер суттєвою є різниця між економічними класами населення. І постає питання, чи витримає наша економіка такі зарплатні?

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» // Верховна Рада УРСР // Закон від 03.08.1990 № 142-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/142-12>.

2. Постанова УРСР «Про реалізацію Закону «Про економічну самостійність Української РСР» // Верховна Рада УРСР // Постанова від 03.08.1990 № 143-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-12>.

3. Царенко О. М. Економічна історія України і світу / О. М. Царенко, А. С. Захарчук. – Суми : «Університетська книга», 2000. – 310 с.

4. Етапи реформування економіки України у 1991–1998 рр. [Електронний ресурс] // Минуле та теперішнє. – 2016. – Режим доступу: http://mtt.in.ua/ist-ukr_1991-2010_etapy-reform-ekonomiky-1991-1998/.

5. Мороз А. М. Центральний банк та грошово-кредитна політика / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук. – К., 2005. – 556 с.

6. Ксенія Обуховська. Економіка України – 2017: більше зростання і менше інфляції [Електронний ресурс] / Ксенія Обуховська // FI.Новини. – 2016. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/392088/ekonomika-ukrayiny-2017-bilshe-zrostannya-i-menshe-inflyatsiyi>.

УДК [016. 929]: 821.161.2.09

Л. Г. Рева,
кандидат філологічних наук
(м. Київ)

**ГЕРОІКА ВТРАЧЕНОГО/НЕВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ:
ЕРНЕСТ ХЕМІНГУЕЙ – ШІСТДЕСЯТНИЦТВО – МАЙДАН –
ГІБРИДНА ВІЙНА: ПАРАЛЕЛІ**

У статті автор зосередила свою увагу на ментальності українців, яка особливо яскраво виразилася під час Революції Гідності та Гібридної війни на Сході України. Також робиться спроба дослідити еволюцію особи, пробудженню її гідності якої стали письменники-шістдесятники. Простежуючи твори Е. Хемінгуея, зарубіжної класики, публіцистику останніх років, періодику, автор зосереджує увагу на сплескові патріотичності, на піднесенні ролі звичайної людини в умовах неоголошеної війни.

Ключові слова: *Е. Хемінгуей, особистість, особа, ментальність, поезія, література.*

«На початку ХХ століття в багатьох поетичних практиках домінувало осягнення метафізичною тривогою стану сучасного світу. Поезія... ніби барометр, передбачила зміну цивілізаційної погоди: золотий «спокій» європейського людства обірветься ураганом Першої світової війни» (А. Дністровий. «Автономія Орфея. Варіації на тему поетичної творчості і навколо неї». – Х.: Акта, 2008).

*«Тягуча павутина зйомних квартир
І дві душі пробиті сотнями дір,
Так страшно, коли не знаєш, що завтра...
Тепер я оглядаю знаки, часи
І знаю ціну світлої полоси -
Не варто шукати винних крім себе...»*

*(А. Кузьменко (Скрябін)
А пам'ятаєш? Місяця щасливих людей).*

Ернест Хемінгуей ніколи не був в Україні. Та й не існувало за його життя держави Україна, натомість був Радянський Союз, де письменник також ніколи не був, хоча й підтримував політику останнього у Другій світовій війні. Тобто, виступав проти гітлеризму. Та його твори давно перетнули всі територіальні межі. Навіть більше того. На сьогодні ім'я письменника настільки ж актуальне, наскільки була популярність митця за його життя. Спробуємо розібратися, яка ж роль відводиться Хемінгуєєві в українському естеблішменті? Сьогодні, коли Україна втягнена у стадію війни, яка отримала назву Гібридної, місце письменника, його слово особливо значимі.

Ернест Хемінгуей (1899–1961) – видатний американський письменник-пацифіст, пішов із життя на момент Карибської кризи, що захопила кінець 1950-х – початок 1960-х років. На цей час гонка озброєнь у США переросла в тривалу Холодну війну, що потягла за собою непевність у завтрашньому дні, особливо у молоді, яка із відчаєм кидалася з одного боку в інший. Течія хіппізму, як протиставлення себе світові, уперто набирала обертів. У Д. Стейнбека у творі «Зима тривоги нашої» (1959) ліричний герой говорить: «Я буду з тими, хто не стерпить і закричить». А Д. Селінджер протестував світові романом «Ловець у житті» – підручником для бунтарів, довідником для тих, хто хотів пізнати американське міщанство. Це була свого роду «Біблія» для молоді. За рік книга була видана 19 разів. Героя Д. Селінджера Холдена американська молодь вважала месією.

Події в світі вже не могли бути прихованим явищем, вони накладали свій вплив і на українське суспільство. Звісно ж, ця література ставала прикладом для українських письменників-шістдесятників. Л. Тарнашинська, досліджуючи епоху шістдесятників та її героїв, посилається на термін «Дух часу», який активно використовував у своїх дослідженнях Д. Чижевський. Він, зокрема, говорив про російське середовище 1840-х років, звертаючи увагу на подібність ситуацій в інших слов'янських країнах, називаючи причини подібних тенденцій «духом часу» [1, с. 376]. Означення «сорокові роки» – це назва умовна, – підкреслював він, – оскільки «духовне життя не розвивається, ділячись на десятиріччя... воно вже вкорінилося в історії російського духу» [1, с. 29]. Так само з

українським шістдесятництвом, яке в «духовній ситуації» своєї доби є синергетичним виміром [2, с. 23].

Передували глибинному досвіду українців уроки зарубіжної практики, які формували і вітчизняний андерграунд. Простежимо їхній еволютивний розвиток. Так, С. Екзюпері із романом «Маленький принц», який став символом для багатьох шістдесятників, сповідував одну і ту ж мораль: мораль героїки людського духу, і мораль відповідальності. Нехай ідеал – якась фікція, як та троянда, яку зміг з'їсти баран, як і злі сили – знищити Планету, проте маленький принц лишається вірним своїй моралі. Для французьких патріотів та наших шістдесятників цей урок відданості був просто необхідним. Час Опору сформував багатьох не лише французьких, а й українських письменників.

Передвоєнний Б. Брехт із його п'єсою «Матінка Кураж та її діти» (1939) у відповідь Ф. Вольфу, який 1933 року емігрував до СРСР, щодо зміни кінцівки твору, відповів: «Поки маси – це об'єкт політики, жертви нічому не навчаться. Доля для них – рок, фатум, а не досвід, і розуміють вони історичний зміст подій, що відбуваються, не більше, ніж піддослідні кролики, на яких здійснюють біологічні експерименти»... Це є знаковим для свідомості не лише передвоєнної молоді, а, скоріше, повоєнної. І сліпота Кураж, – на думку Б. Брехта, – примушує прозріти читача.

Подібний «світовимір» в історії не новий. Починаючи із часів Відродження XVII ст., коли література, повернулася до людини, уже тоді людина стала об'єктом історії. Але зараз, на відміну від епохи Бароко, людина перестала боятися. А це є найвищим досягненням, критерієм мужності та самоусвідомлення себе не як раба, істоти, а є великий результат неконформізму. До цього ж додавалася революційність. Вона мала всі, притаманні соціуму, якості: гумор, сатиру, критику, свідомість, самосвідомість, честь та гідність, відчуваючи потенційну силу свого особистого рішення, голосу. Хоча Л. Баранович і не був яскравим представником ревностного патріотизму, він у період Руїни виголосив стільки любові до рідного краю, вболівання від розрухи та горя, що ми з певністю можемо стверджувати про нього як про поета зі складним світоглядним обличчям, неоднозначним, проте у своєму естві відданим Батьківщині

і народів України. Його проповіді, написані за правилами гомілетики, були релігійно-моральними повчаннями, які стосувалися поведінки людей та головних законів християнської моралі. Риси національного характеру українця формувалися протягом тисячоліть як універсалії. Тягар свободи – важкий, не кожному він є під силу, і втримати його може лише людина, яка свідомо свого вибору. А. Камю в своїй «*L'homme revolte*» (людина, що бореться) (1951) говорить: людина відповідальна за кожен свій вчинок перед суспільством і перед собою. А. Камю вбачає в цьому обов'язковий свідомий чинник кожного, «хто знає свої права». «Я бунтую, а значить – існую» – філософія абсолютно ідентична до філософічності шістдесятників.

Номо *soveticus* із її психологією було замінено на «катеїстичну релігійність», що яскраво відтворено в О. Довженка. «Діяли трансцендентальні чинники. Будучи витісненими, вони втратили людиноподібний вигляд, проте зберегли людиновідповідну чинність духовних сил. З них панівний мотиватор — «комуністичний міф», який живив енергією «світлого майбутнього» через свого намісника — вождя. Це була експлуатація Духу (аналогічна до експлуатації інших ресурсів і сил природи)» [3, с. 352].

Співзвучний із цим твердженням В. Коротич [4, с. 251-265], який у колонці «Ніщо не минає безслідно» (Бульвар Гордона. – квіт. – 2014), твердив, що листи, спогади тоді частково з'являлися всупереч публічним настроям. Люди писали не до відомств, не окремим конкретним чиновникам, а поетам та прозаїкам – про наболіле. Не сподівалися на вирішення проблем, але на те, щоб бути почутими. Мова про ті ж 1960–1970-х рр. З тих пір немало чого змінилося, та, успадковане радянщиною, все ж не відійшло. І хоча Спілка письменників ще жива, та літератури, як такої, узаконеної на 1-му з'їзді письменників, уже немає. Тоді письменників, – пише він, – зобов'язували створювати позитивного героя, художники зображували чудо-богатирів, кінофільми відтворювали їх на екрані. Шеренгами йшли від нас у вигадане майбутнє Павки Корчагіни, продукти і жертви жорстокого соціального експерименту. Але творилися й інші, справжні книги. Вони й вижили – всупереч системі, створені не завдяки, а з точністю до навпаки соціалізму – ранній Тичина, Мандельштам, Воронько. Ласкава, на поверхню,

державна машина сортувала і тим часом безжально перемелювала навіть найбільш догідливих, –тих вигадників, хто зумів без дозволу щось зрозуміти, відсилала на нари ще вчорашніх своїх героїв, які вжахнулися й прозріли, реальних свідків будівництва заводів і каналів руками рабів із концтаборів.

Дореволюційна література подібного досвіду зі створення ідеальних образів не мала. Тарас Бульба М. Гоголя, напевне, був винятком. В останні десятиліття з'ясувалося, що саме таку літературу нині читають і читатимуть, а позбавлені життя літературні кульки луснули, не змігши злетіти. Смерть радянської літератури – благодатна тема для багатьох досліджень, у тому числі й того факту, як гинули й молоді талановиті паростки, а геній і злодійство перепліталися у долях Ейзенштейна й Довженка, Маяковського, Хвильового та багатьох інших, хто був уражений системою чи вбивав себе сам – творчо чи кулею в скроню.

В. Коротич переконаний, що в світі нічого не зникає безслідно. Всі ми формувалися, виховуючись на радянській літературі, дивлячись радянські кінофільми, слухаючи пісні СРСР. Це був час великих надій і трагедій. Жорстокий, справедливий урок, так і не осягнутий до кінця.

Друга світова війна додала найстрашніших ран українській землі – розруха та мільйони загиблих та скалічені долі десятків мільйонів. До цього слід додати післявоєнні роки тотальної комуністичної пропаганди, перекручування української історії та посиленого формування комплексу «меншовартості» всього українського. Знищення людини людиною, знуцання над особистістю і розтоптування гідності нелюдської держави під назвою Радянський Союз, який один із найуспішніших президентів США Рональд Рейган дуже влучно назвав Імперією Зла.

Не дивно, що найбільшого сплеску художня та біографічна література зазнала в творчості літераторів шістдесятників [5, с. 29-30], які промайнули кометами на літературному обрії. Тим піднесенням, яке маємо в літературній біографії сьогодні, насамперед завдячуємо їм. Оскільки, поети 1960-х, найбільш точно відчуючи добу, прагнули повернути літературу до дійсності, вивільнити творчу індивідуальність від одіозних ідеологічних догм. Поезія стала

виразником ідей, настроїв, почуттів цілого покоління... Вона проголосила своїм кредо правду, своїм героєм – людину, заговорила про складні «парадокси доби», болі народу, спричинені кривдою, несправедливістю, приниженням національної і людської гідності. Вона заступила публіцистику, а, почасти, й соціальні науки, які не могли ще замахнутися на догмати казарменого тоталітаризму [6, с. 29]. Ці гострі питання, яким дало поштовх літературне шістдесятництво, особливо зараз увиразнилися на шпальтах філологічної преси. Настав час для спокійного аналізу пройденого шляху, коли очевидці подій зможуть, за словами П. Воронька, «оглянутись назад, відкрито, чесно». Це тим більш на часі, оскільки шістдесятники художньо утвердили справжню цінність тих духовних начал, які творять духовну реальність нації, запоруку її майбутнього. «Літературний процес демонструє різноманітні підходи до зображення людини, зміни концепцій цього зображення» [7, с. 35].

Щоб упритул «підійти» до аналізу еволютивної парадигми біографіки останніх років, власне, до феномену Майдану, необхідно, на наш погляд, заглибитися в попередню епоху, яка й стала, можливо, ще більшим феноменом в 1960-ті, тоді, коли письменство йшло не на життя, а на смерть, лишаючись народними героями інколи посмертно, не вимагаючи нічого взамін – за ідею.

Аналізуючи особливості розвитку літературної біографіки, яка розвивалася в тісній єдності з політичним і літературним життям, необхідно звернути свої погляди на феномен 60-х, коли письменство боролось не за життя, а на смерть, за ідею. «Бути чи не бути?». Отже, інтерес до окремої особи, біографії митця – не новий.

Видатний дух шістдесятництва, прагнення цього національного культурницького руху до демократичних громадських свобод та його боротьба за права людини, позбавленої одного із засадничих прав – права на національну самоідентифікацію.

Однією з найважливіших рис письменників-шістдесятників є їх глибинна одухотвореність, їхня увага до внутрішнього світу людини, зацікавленість проблемою людської пам'яті, національної ідентичності, добра і зла. М. Наєнко пояснює характер шістдесятників їх зв'язком з історичними процесами у світі, «коли з початком розпаду світових імперій уся література стала прийматися ліричним теплом»...

[8, с. 336]. Все це знайшло відображення в автобіографічній поезії шістдесятників, характерній духовним новаторством, справжньою художньою силою, безкомпромісним національним самоствердженням, героїзмом. Слова В. Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина»..., стали символом мудрої життєвої філософії.

Шістдесятництво як літературне явище, хронологічно обмежене роками 1958 (50-ліття його відзначалося 2008-им роком) – 1969, а далі починаються «сімдесятники», далі – «вісімдесятники», «дев'яностики» тощо. За словами В. Яременка, «шістдесятники» – це не всі, хто брав участь у літпроцесі в 60-х роках, а тільки ті, хто засвідчив опозиційне ставлення до комуністичної системи... Це – українська форма світового антикомуністичного руху» (ЛУ. – 23 квіт. – № 16. – 2009. – С. 6).

В. Коротич указує, що кістяк шістдесятництва в першу чергу все-таки складали «кияни», які в результаті кількох згаданих подій опинилися в епіцентрі літературного життя 1960-х рр.: «Був ще Симоненко (1935–1963) (Симоненко Василь – один із найбільших поетів України), але десь збоку, в Черкасах, була ще Ліна (1930) (Костенко Ліна – українська поетка), але вона то в московському навчанні, то у польському заміжжі, а ми були в Києві. Всі троє абсолютно різні. Я – вчитаний у свої книги і заглиблений у свій Київ – містух, місто моє, мене тут всі кицьки знають. Іван (Дзюба Іван Михайлович (1931) – український літературознавець, критик), який пильно придивлявся, шукав контактів, закріплювався, обростав столичним м'ясцем».

Шістдесятники, тікаючи від проблем сьогодення, а то й просто – співіснуючи, вдавалися до підняття глибинних пластів української минувшини. В. Шевчук занурював українську прозу в барокові мандри, Г. Сивокінь досліджував «українську поетику» давньої доби. В 2004–2005 рр. В. Шевчук накопичив набутки в 2-томному виданні «Муза Роксоланська», де поруч із біографічними нарисами дав прекрасні зразки давньої творчості.

Шістдесятництво живе й сьогодні. Не тільки фізично, а й своїми естетичними й ідейними напрацюваннями, без яких не могли б розвиватися наступні покоління літераторів. Це – покоління, народжене в 30-х роках ХХ ст. (1930–1939), яке заявило про себе як

нова творча й ідеологічна сила в шістдесятих роках (1960–1969) і засвідчило свою опозиційність до усталених тоталітарною системою норм літературно-мистецького життя, політичне і мистецьке інакодумання і спротив, чи критику панівної комуністичної ідеології і всієї радянської політичної системи. За словами В. Стуса, їх, шістдесятників, була «малесенька шопта». М. Мачківський у статті «Згадаймо всіх – поіменно» (ЛУ. – № 44-46. – 2008) писав, що передісторія шістдесятництва починається з 1956 р., відколи почалися світові суспільно-політичні процеси антикомуністичного характеру, які закінчилися розвалом міжнародного комуністичного руху і розпадом СРСР у 1991 р. Тобто, виходить, впритул до нашої Незалежності. Він зазначав, що всім досі написаним статтям про шістдесятництво бракувало конкретності, проникнення в суть явища, шкодили поверховість, надмірна тенденційність, зациклення лише на кількох найпомітніших іменах.

Літературна біографіка розділялася на ту, яка дозволялася бути видрукованою, і ту, що була за різних причин забороненою. В тих поезіях, які написані були «за ґратами» («Ґратовані сонети» І. Світличного, «Палімпсести» В. Стуса...), відбувається помітна зміна світоглядної позиції авторів. Насильницька відірваність від родини, свого краю, окрім особистого горя та страждання з приводу скаліченого життя Вітчизни, викликають появу поетичних текстів, в яких митці прагнуть самоутвердження поетичного відтворення свого філософського бачення Всесвіту як духовного джерела Людини. Доля В. Стуса стала прикладом послідовного втілення «Мужності бути» як «здатності збереження і розвитку можливостей власного духу», душевного захисту... Для В. Стуса теми й мотиви – тільки виходи у внутрішній світ, у щоденник душі, у невислані листи до інших про власне внутрішнє» [9, с. 227]. Лише 1990 р. побачила світ поетична книжка В. Стуса «Дорога болю». Його творчість стала «документом не тільки людської мужності й непримиренності перед лицем зла й несправедливості, а й документом великої художньої сили» [6, с. 43].

Автобіографічно-мемуарні твори українських шістдесятників – «Спогади і роздуми на фінішній прямій» (2008) І.Дзюби, «Книга споминів» М. Коцюбинської (Х.: Акта, 2006. – 288 с.), «Homo feriens:

Спогади» І. Жиленко (К.: Смолоскип, 2011. – 816 с.), «Шістдесятники поза пафосом» Р. Корогодського («Укр. Мова і література». – 2003. – Ч.16. – С. 1-24; № 39-40), «Люди не зі страху: Українська сага. Спогади» С. Кириченко (К.: Смолоскип, 2013; Переднє слово Ю. Бадзя. – 920 с.), «З живучого племені Дон-Кіхотів» (К.: Грамота, 2008. – 816 с.; упоряд. М. Коцюбинської, О.Неживого; передмова, прим. та бібліографія М. Коцюбинської) Н. Світличної, «Таємна музика сосон. Сад житейських думок, трудів та почуттів: Автобіографічні замітки. – К.: Акцент, 2003. – 448 с.» В. Шевчука, «Не тільки про себе: докум. роман-колаж: У 3 кн. – К.: Університет. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006–2010» Б. Гориня. Це твори – не лише свідчення очевидців епохи – про себе та про добу – а й вчать своїх спадкоємців, тобто нас, бути кращими на тлі того, що маємо сьогодні, глибше зрозуміти соціально-культурні процеси й порівнювати їх з тими, в які жили й творили вони – тобто, кінець 1950-х – із серединою та кінцем 1990-х, і нинішнім днем. Л. Касян назвала книгу спогадів І. Дзюби, яку він приготував до свого 75-річчя, як таку, в якій можна «виокремити автобіографічний та історичний час»... [10, с. 55]. Перший (особистісний) план містить періоди життя автора: дитинство, юність, молодість, зрілість, процес формування автора як особистості, творчі та духовні пошуки, громадську активність, стосунки в родині. Обидва ж плани у романі – автобіографічний та історичний – абсолютно рівноцінні, і щільно переплетені між собою.

Проблему шістдесятників «Бути!» Л. Тарнашинська вважала, що цей предикат цілком приналежний сфері ідентичностей – індивідуальних, соціальних, культурних. Але, на відміну від «Бути» європейських авторів, у шістдесятників «дискурс донкіхотства, уведений в інтерпретаційне поле..., лежить у дискурсивній площині ідентичностей ідеального виміру» [11, с. 35]. Буття окремого героя переростає в атмосферу буття народу, нації. В тоталітарній державі це – відчуття – не лише прагнення свободи, вивільнення від пут кріпосництва, а й потужний заклик до оновлення, оздоровлення окремого індивіда, народу, країни. Зрозуміло, що в рамках моделі СРСР окремі гасла виглядали боязкою потугою до боротьби. Ніби озираючись довкола, людина могла тільки мріяти, і боятися. Чи не боятися, і бути в конфлікті, дисидентом. Ті письменники, які не

побоялися «Бути», обов'язково якоюсь мірою постраждали, інші – писали в шухляду, і змогли бути зреалізовані лише зараз. Здебільшого, їхні зізнання в добу, коли було не можна, зараз виглядають наївно, по дитячому, без гостроти. Справжня цінність їх, на нашу, думку, в мемуарах, описуванні середовища.

Саме проблемою «Бути!» позиціонували ми легенду світового кінематографа Алена Делона в нашій статті «Франція – Делон – Україна: особа в мистецтві та творчості» [12, с. 318-327].

Майже співзвучні для українців романи Е. Хемінгуея, що якоюсь мірою повторюють і його життя. Коли в двадцятих роках ХХ ст. він приїхав до Парижа, влаштувався кореспондентом солідної паризької газети, писав уїдливі статті і коротенькі репортажі в різні газети. Те, що грошей потенційно не вистачало, його та супутницю письменника руду «Хеш», особливо не бентежило: молодість і кохання важили значно більше. Сама атмосфера столиці надавала особливого шарму та закликала до творчості. Вранці Хем приходив до маленької затишної кав'ярні, замовляв філіжанку чорної кави і занурювався у світ ним же створених образів. А увечері вони з Хедлі, взявшись за руки, бродили вузькими вулочками, вночі ж кохали один одного. Пізніше він згадував: «Після роботи мені необхідно було читати. Тому що весь час думати про роботу, можна було втратити до неї інтерес іще до того, коли сядеш назавтра за стіл. Необхідно отримувати фізичне навантаження, втомлюватися тілом і особливо добре, коли поруч кохана жінка, – тоді забуваєш за все на світі...» Подорожі – Італія, Німеччина, Іспанія, Близький Схід, Америка, і знову Париж – він немов проковтував кожен день – жадібно і з насолодою, а всі оточуючі лише дивувалися, коли все можна встигнути. Секрет був один: він утікав від нудоти. Народження первістка, а при цім – злидарювання, які враз ставали помітними. Вони голодували, залишаючи останній шматок дитині. Репортерські досліди Хема допомагали мало, а його перші книги залишалися в пилюці на складі. І все ж: Хемінгуей оптимістично кидався за будь-яку роботу і вірив, що світ його-таки визнає. Зустріч із забезпеченою Поліною Пфайфер, народження двох синів, кропітка робота на злам. Увесь вільний час він присвячував літературі, шкодуючи за Хедлі, яка залишалася йому другом на все життя. Другий шлюб письменника був

невдалим: кілька разів подружжя сходилось-розходилося, звідси – виникла відчуженість, самотність, а відтак і поява кращих його творів, серед яких «Прощай, зброе», після екранізації якого Ернест прокинувся знаменитим. 1933 р., після приходу до влади Гітлера, він чітко усвідомив: тієї Європи, яку він любив, уже немає. Його бунтівна душа потребувала чогось нового, асоціального. І він у пошуках себе від'їжджає до Східної Африки, де нарешті відчув дотик до досконалості: жити без фальшування, умовностей та омани. Він забув про все: існувало лише мисливство, запах крові і першосортний азарт мисливця. Його трофеї – леви, зебри, сернобики щоразу нарощувалися. Він захопився Африкою і по-справжньому був щасливим. Повернувся сюди й незадовго до смерті. Та на все життя Африка для нього лишилася найтаємничішою, найулюбленішою країною, де було комфортно за будь-яких умов.

Європа, по поверненню з Африки, стала невпізнанною: якоюсь нереальною, просякнута невпевненістю і брехнею, що виливалися звідусіль: із міст, людей, стосунків. Раптово Хем відчув себе часточкою втраченого покоління. Він згадав, як ще донедавна, в розкішному Парижі, його приятелька Гертруда Стейн опісля виходу роману «Сіеста» озвучила думку: «Ви всі отакі... Уся молодь, що побувала на війні. Ви – втрачене покоління. У вас ні до чого немає поваги. Ви усі зіп'єтесь...» І ось, на порозі нової війни, яку методично нав'язував Гітлер, письменник готовий був із нею погодитися. Зникло умить усе: любов, надія, вітчизна – тільки б забути. Знайшов острів спокою в алкоголі та літературі – вічних друзях самотності. Так, звісно, тривати не могло. Війна в Іспанії, потім – Друга світова, і моральне очищення за роки бездіяльності. Він згадував: «Так, то було розбите покоління, і розбите в багатьох відношеннях. Проте... ми зовсім не загинули, звісно, окрім загиблих, скалічених, і тих, хто збожеволів. Загибле покоління? – ні... Ми були дуже витривалим поколінням».

А потім була всенародна слава. Пулітцерівська і Нобелівська премії, безмежжя екранізацій романів, їх перевидання, переклади, інтерв'ю. Однак найбільшого сплеску почуттів Хемінгуейо приносив захід сонця над океаном, що надовго заворожував погляд.

Третій шлюб із Мері Уелш, невдала вагітність, безкінечні

подорожі – звиду все, ніби як у людей. Проте, письменник став замикатися у собі, відмежовуючись від усього стіною мовчання, і незмога творити жодного рядка. Лікарі не знаходили пояснень: депресія, яку часто можна спостерігати у творчої людини. А одного разу Мері побачила чоловіка з гвинтівкою в руках, вона злякалася. Згадавши про самогубство батька Ернеста, вона раптово усвідомила, що її чоловік знаходиться на межі зриву. Психіатричні клініки та ліки, бесіди з лікарями – все було малоефективним. *Він став нецікавим самим собі.* І одного разу вранці, коли сонце залило промінням кімнату, це сталося: великий письменник вистрілив із рушниці собі в рот.

Підняті теми повторюють у своїй трагічності романи Е.-М. Ремарка, Е. Хемінгуея та інших письменників воєнної і особливо повоєнної доби.

Такі ж пошуки істини «втраченого покоління» у героїв письменника-антифашиста Е.-М. Ремарка. Соціально-політичні проблеми, якими жила Європа між двома світовими війнами, прообрази друзів та рідних лягали в його романи. А актуальність та гострота проблем, безкомпромісність у виборі тем та сила художнього слова письменника прирекли його на еміграцію. У 1932 році Ремарк залишив Німеччину та оселився у Швейцарії. У 1939 році він переїхав до США, де у 1947 році отримав американське громадянство. Та найболючішим фактом його біографії і водночас жорстким доказом глибини осягнення та передчуття катаклізмів політичного життя Європи XX століття стало спалення його творів на вогнищі нацистської інквізиції.

Один із його найпотужніших романів є твір «Три товариші» (1936), який продовжує тему «втраченого покоління». Ми занурюємося в Німеччину 1928 року, знайомимося з трьома нерозлучними друзями, що пройшли Першу світову війну – Робертом Локампом, Отто Кастером та Готфрідом Ленцем, які заробляють собі на життя, тримаючи малоприбуткову автомастерню. Кохання Роберта Локампа до Патриції Хольман (прототип дружини Ремарка Юти, здоров'ям якої письменник опікувався усе життя), спогади, від яких не можуть відійти головні герої, розгортаються на тлі глибокої економічної та політичної кризи.

Біль за покоління, що пройшло жахи Першої світової війни, переживає світову кризу, моральне зубожіння і політичний апокаліпсис, просякнуті усі романи Е.-М. Ремарка. На його творах, як і на творах Е. Хемінгуея, виховувалися наші шістдесятники. Ці автори перетворювалися на володарів думок цілого покоління. Саме в період хрущовської відлиги з'явилися перші переклади їхніх книг у Радянському Союзі. Ними зачитувалися, а улюблені герої спонукали до дії, виховували внутрішню свободу і вселяли віру. Та хіба ж можна було уявити, що пройде час і ми знову віч-на-віч зустрінемося з ворогом – жорстким, нахабним і безпринципним, і знову гинутьимуть кращі з кращих, поставатиме проблема адаптації хлопців, які бачили смерть?

У героїв Е. Хемінгуея немає минулого і вони не уявляють собі майбутнього. Живуть і діють у теперішньому (майже за Кораном). Але, на жаль, до улюбленого письменником прийому – принципу айсберга – у діалозі, коли льодяні гори, які пливають океаном, вражають своєю величчю, і немає нічого прекраснішого в світі, ніж оці гори! І якщо письменник добре знає те, про що він пише, він може і має право багато чого опустити в описі відтворюваних явищ. Але читач при цьому нічого не втратить у сприйнятті художнього твору. Це – заклик до переваги підтекстів над текстом. Натяками, недомовками, вигуками – але письменники не досягали рівня Е. Хемінгуея, і не лише не перевищили його, але й не піднялися.

Література «втраченого покоління», на наш погляд, відтоді повторювалася знову. Е. Хемінгуей у «Фіссті» (1926) використав цей афоризм як епіграф до роману. Він розповів про людей, обпалених війною, які вештаються по паризьких шинках, їздять до Іспанії, таким чином, поневіряючи своє життя, бо не знають, як і для чого жити. «Внутрішня втраченість» – це найстрашніше. Розрив поміж героєм і безглуздим нутром війни, де трагічно відсутня романтика. І цей розрив – у душі кожного героя, письменника, оскільки герої – як дзеркало, страшенно схожі на самого автора. Так само було в Україні до переломного 2013 р., коли вдруге постав Майдан. Чому у нас зараз немає літератури, і немає про кого писати з письменників? Оскільки ідеали, на які покладалися певні надії, себе віджили.

Атмосферу початку в Україні 1980-х років становлять поетичні твори, в яких поети виразніше стали усвідомлювати вартісність власного існування, безкомпромісність і неповторність особистісного відчуття і сприймання життєвих перипетій. В поезії з'являються нові імена: В. Герасим'юк, С. Короненко, П. Гірник – лауреат Шевченківської премії 2009 р., І. Римарук, І. Малкович та інші. Виходять збірки поетів, які не друкувалися протягом майже двох десятиліть: В. Кордуна, М. Воробйова, В. Голобородька... [13, с. 164].

Покоління вісімдесятників, яке починало «писати й зростати в духовному змаганні із системою в часи її агонійної стагнації», – в особі Івана Козаченка втратило людину і поета, який незламно і щиро вірив, що на нашій землі несамоовитими мисленними зусиллями мрійників-поетів буде-таки збудовано світлий храм духовності й праведного суспільного устрою.

Ми з раю вигнані не будемо ніколи,
Ніколи не були забуті Богом.
Цей шлях юдольний лиш пересторога,
перебування тут – випробування [14, с. 38-42].

1990-ті роки – це час повільних трансформаційних процесів української суспільної свідомості. Надто уповільнений процес виходу України з глибокої системної кризи, бо в її основі – деморалізація суспільства, бездуховність і торжество несправедливості. Свідомо відмовляючись від спровокованого ідеалу всієї культурної традиції попередніх часів, окремі автори поетичних творів 90-х ілюструють весь комплекс проблем, пов'язаних з втратою віри в національний ідеал. А звідси – в поетичних автобіографічних творах (О. Галеги, Л. Мельника, С. Жадана, І. Андрусика...) – основні мотиви: розпач, зневіра, фаталізм, самотність [15, с. 41-45].

Українська ж література другої половини 90-х років ХХ ст. – це не просто література на зламі десятиліть, століть, тисячоліть, це література на зламі суспільної свідомості. Особливо чітко ці зміни відбила на собі автобіографічна проза. Її автори після довгих років мовчання зважились, нарешті, на прямий, відвертий діалог із читачем, на суд і каяття, знову порушувалася тема Людини, тема особистості («Вертеп» і «Вертеп-2» Р. Гром'яка, «Музей живого письменника», або «Моя довга дорога в ринок» В. Дрозда, «Два роки в Кремлі» Б.

Олійника, «В пам'яті моїй» Ю. Ющенко, «Прожити й розповісти» А. Дімарова...). Проте, не завжди автобіографічні публікації відзначалися об'єктивністю. І це дало підстави писати О. Гончару: У січневому номері «Дніпра»... читачеві пропонуються мемуари Дрозда про його довгу дорогу в ринок... місцями влучно, місцями смішно, але всюди за цим – нестримна претензія й самозакоханість. Не вагаючись опоганює всіх, хто тільки зустрічався йому на життєвім шляху... Самоіронія автора весь час навколо своєї «геніальності»... Блазнювання? Чи щось гірше? Такого цинізму в нашій літературі раніше не було. Що з нами відбувається?» [16, Т. 3, с. 457-458]. В іншому місці він визначився стосовно до всієї мемуаристики як процесу: «Біда з цими мемуаристами! Пішла просто пошесть якась на ці неправдиві ірреальні сповіді тих, хто явно перебільшує свою роль в історії, уявляючи себе не інакше як рятівником нації... Такий він підступний, цей мемуарний жанр. Ніби відбирає в людини розум, позбавляє чуття реальності...» [16, Т. 3, с. 459].

1991 року Україна стала незалежною, однак ця незалежність звалилася на неї з неба як подарунок, оскільки за неї, за великим рахунком, ніхто не боровся – просто провалився путч ГКЧП і три лідери, Росії, України та Білорусі, – Єльцин, Кравчук і Шушкевич – зрозуміли, що найбільш підходить час для позбавлення кремлівського начальства і кожному стати в своїй вотчині першим. З тих пір процес формування лідерів та політичної еліти ішов в Україні не логічно і не справедливо. Кращих умів ніколи не підпускали до владних місць, особливо це явище викривлялося в Україні.

Опосередковуючи сказане, точніше, виокремлюючи людину в суспільстві, на жаль, мусимо констатувати, що, коли йти «за Леніним», то особа – поза суспільством не існує. Або не може існувати. Суспільство завжди втягнуте в політику. Це – також є аксіомою. Але... Ось тут і витікають усі «але». Політика в Україні ще не стала наукою, яка б систематизувала, досліджувала б і прогнозувала. «Серйозним ганджем сучасного вітчизняного політикуму, – пише Л. Кравчук, – є... своєрідна історична прикутість до минулого» [17, с. 363]. Окрім того, українські політики так і не навчилися за ці роки не лише аналізувати чужі помилки, але й визнавати власні, впевнений він: ця вада дісталася нам у спадок із

радянських часів, і від неї неодмінно варто відходити. А від цього найперше потерпає особа. Особистість. Де вже впоратися при цьому літературі, яка є фіксатором того, що відбувається «за вікном».

М. Жулинський взагалі в розгубленості з ХХ та й тим більше ХХІ століття: «Остаточної істини про українську культуру і літературу ХХ ст. ніхто ще не знає – це велика таємниця, і ми лише наближаємося до відшифровування символів і загадок цієї драматичної й трагічної епохи в історії національної літератури» [18, с. 625].

«Для української людини ХХ століття – це епоха великих криз, великих поразок і великих уроків» [18, с. 626] – спотворена картина для нас усіх і найперше постає в текстах. «Бо ми – уламки гігантської планети Імперія, частки колективного «ми», які не вирости, не сформувалися в індивідуальні світи» [18, с. 627].

Це було тоді, до кривавих подій 20 січня 2014 року, коли Україна постала проти того, що мала. Проти режиму, свавілля, беззаконня, брехні. Напередодні 200-літнього ювілею Пророка України, з його непереможним закликком «Борітеся – поборете!» найкращі сили, справжня еліта Нації тоді постала на Майдані – місці, яке не перекладається на жодну мову світу – за ідею, за свободу, за єднання всієї України. Проти геноциду генофонду, який тривав більш, ніж 70 років: людей, що не бажали більше бути гвинтиками в диявольському механізмі, розстрілювали, вішали, топили на баржах, морили голодом, гноїли в таборах, висилали за межі країни. Адже головним фактором протягом усього ХХ століття ішла тотальна селекція радянською системою населення Півдня та Сходу України, там, де знаходиться головна індустриальна та сировинна база України. Вона виразилася в небаченій міграції населення, що почалася ще у 20-х роках ХХ ст., що почалася ще в 20-х роках ХХ ст. Адже після Жовтневого перевороту 1917 року сталася масова еміграція на Захід інтелігенції та підприємців, потім громадянська війна, що не лише нанесла збитків економіці та сільському господарству, але й підірвала традиційний уклад основного місцевого населення. Розкуркулення та висилка до Сибіру і Далекого Сходу найпрацездатнішого населення істотно послабили генофонд України. Та найжорсткішими виявилися для України 30-ті роки ХХ століття: Голодомор, а потім політичні

репресії, які більшою мірою торкнулися національної української еліти. Індустріалізація 30-х років спонукала в Україну відтік переселенців із Росії та інших республік колишнього СРСР, серед яких було чимало засуджених. Це й спричинить у 2014 р. небувалого розмаху воєнних подій на Сході України.

На початку 2014 р. Україна не мала своєї армії, була беззахисною перед ворогом, який, напевне, давно спланував проти неї підступні воєнні дії. Та ми, українці, відповідальні лише самі перед собою. У цьому переконаний колишній розвідник, а нині – громадянин Великої Британії В. Суворов, автор бестселлеру «Ледокол», наполовину українець і росіянин. Він переконаний в існуванні необхідності негативного відбору людства. Йдеться про три покоління на території колишньої Російської імперії: спочатку за часів першої Світової війни, потім – громадянської, революції 1917-го. Тобто, ті, хто прийняв революцію, або ж загинули, або емігрували. Як наслідок – перше покоління СРСР – це діти тих, хто або воював за більшовиків, або сидів, піджавши хвоста. Опісля – Друга світова війна, де найгероїчніша і активна частина люду або ж загинула на фронтах, чи потрапила до полону, чи знову емігрувала, або ж згнила у таборах. Народилося нове покоління – уже від тих, хто ніколи не виступав «проти». Таким чином, негативний відбір триває уже майже 100 років. Таке ж явище, якщо не гірше, спостерігається в Україні. Ті, хто нині в умовах війни, продовже красти і будувати нові корупційні схеми – це нащадки тих, хто пройшов негативний відбір. Їхні батьки та діди поводити себе так само в 1941-му і 1917-му. Це гидко, та все ж приємно усвідомлювати, що, скільки б разів не просіювали Україну через сито негативного відбору, до кінця все ж не просіяли: лишилися ті, хто дав нові паростки, – перший і другий Майдан. І не зупиняється сьогодні. Історичні процеси пришвидшуються, і, якщо поміж першим і другим Майданом різниця у 10 років, то тепер все буде набагато швидше, – впевнений В. Суворов.

У якійсь мірі солідарний із думкою розвідника перший Президент України Л. Кравчук. У своїх спогадах «Маємо те, що маємо», він пише: «Якщо намалювати колективний портрет нашої еліти, то вийде дуже цікава й вельми строката картинка – такий собі чудернацький коктейль старого та нового, радянського та

антирадянського, планового та ринкового, авторитарного та демократичного. У вдачі типового вітчизняного можновладця поєднуються багач і прохач, демократ і вождь, пан і служник. Боротьба між минулим та сучасним все ще триває. Двадцяти років, на жаль, замало, аби визначити переможця у цьому двобої. З одного боку, перемога нового, демократичного, волелюбного здається неминучою, з іншого – наявні тенденції, що не можуть не насторожувати. От скажіть, чи багато ви можете пригадати випадків, коли політик добровільно пішов з високої посади через незгоду з офіційним курсом? ...на превеликий жаль, доводиться констатувати, що справжня еліта з'явиться в Україні не так швидко, як нам того хотілося б. Але ми самі мусимо робити все можливе, аби прискорити цей процес» [17, с. 371-372]. Це вже щось схоже на акторську гру політиків, де існувала неймовірна органіка перебування в кадрі, де присутня висока ступінь акторської автентичності. Чи не настільки все для зору досконало? Адже за метафізичним законом, який рідко себе виявляє, проте дає разючий результат: на той момент, коли ви точно знаєте, хто ж програє на біржі, можливо, програєте ви... Інакше про це, майже століття тому, читаємо у Е. Хемінгуея: «Не питай, по кому б'є дзвін. Можливо, цей дзвін по тобі».

Чим не для всіх сьогодишніх українських бійців, які конче потребують роботи психолога, знайома картинка? Дуже складний час, та, здається, ми його також здолаємо. Неймовірними зусиллями.

Народ вийшов зі спротивом проти того, що «маємо те, що маємо». Але не секрет і те, що окремий сегмент громадян Сходу України волів би й досі жити за Януковича. Їм байдуже до права, демократії, людських цінностей. Напевне, той плебс ніколи неможливо змінити. Їхнє мислення зазомбоване, і люди не здатні аналітично сприймати навколишню реальність. Живучи весь час під впливом російської інформаційної блокади ЗМІ, вони, зрештою, стали жертвами.

Так співпало, що 2014 рік збігся за часом із 200-річчям від дня народження Великого Кобзаря, і почався днем його пам'яті. Тарас Шевченко [19, с. 112], як і всі великі поети, прожив недовго – помер на наступний день після того, як йому сповнилося повних 47 років – 10 березня 1861 року, – через тиждень після скасування кріпосного

права в Російській імперії. Симптоматично, що простий кріпосний хлопчина з українського села піднявся до рівня особистості світового масштабу, борячись за свободу свою і свого народу, і сьогодні постає як головний герой українського пантеону.

В ці дні завершилося багаторічне повстання українців проти нав'язаної їм радянської влади, і коли падає у нашої країні черговий пам'ятник Леніну і комуністичним вождям, це вселяє радість, оскільки прославляти тиранів і називати вулиці на честь убивців – властиве лише недалекій нації, яка не поважає ні себе, ні своїх героїв.

Вулиця «Небесної Сотні». Це – фрагмент вчорашньої вулиці Інститутської, де пролилася кров героїв України. Їх чисельність на той момент уже перевалила за 400 чоловік. Хто вони, ці герої?

Влад Зубенко, харківчанин, активіст Євромайдану, який помер 28 лютого 2014 року від вогнепального кульового поранення на Інститутській, у квітні мав би усього 23 роки. Останній запис на його сторінці в соціальній мережі, був: «Як тебе не любити, Києве мій». Зараз його сторінка в повідомленнях: «Слава Герою Небесної Сотні».

В ніч із вівторка на середу (18 лютого 2014 р.) був убитий журналіст газети «Вести» В'ячеслав Веремій. Його побили, а потім застрелили. Він став першим загиблим журналістом в Україні з початку Євромайдану.

Устим Голоднюк (Збараж, Тернопільська обл., 19 років), Ігор Костенко (Львів, 22 роки), Віталій Коцюба (Львів, 22 роки), Олександр Плеханов (Київ, 22 роки), Іван Теплюк (Чернігів, 20 років), Максим Третяк (Чернігів, 20 років), Юрій Пасхалін (Черкаська обл., 29 років)... Список можна продовжувати. Це – справжня еліта України. Герої України. Творці нової історії.

А потім, у травні 2014 р., розпочалася війна під назвою «АТО» на Сході України. Ті райони Донеччини та Луганщини, які не зуміли визначитися в європейському виборі країни, піддалися на провокаційні закиди проросійських кримінальних авторитетів, зажадали федералізації країни, сформувавши об'єднання «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка». Провівши референдуми впродовж місяця, їхні ватажки, керовані Кремлем, розпочали безпрецедентний наступ на мову, історію України, інші цивілізаційні процеси. Потерпало від цього місцеве населення.

Це вилилося у війну України з Росією, що після окупації в березні 2014 р. Криму, виявилася жорстоким експериментом для життя самої держави України, яка, так сталося, не мала своєї армії, і за 20 років Незалежності скоротила й зменшила фінансування силових структур – на той момент, коли Росія, навпаки, тільки нарощувала свою мілітаристську міць. Військова ескалація Росії, переслідування нею татар, українців, проведення духовно-інформаційної війни за свідомість, інтелект і душі українців набули небачених розмірів. Сталася реальна небезпека воєнної тотальної загрози не лише Україні, а і всьому світові. Українці змушені шукати систему координат національної безпеки України на мапі світу, «оголошувати внутрішню і міжнародну мобілізацію для локалізації сучасних небезпечних викликів людству, зокрема такого важливого духовно-інформаційного елемента в надбудові держави, як ідеологічне її забезпечення» [20]. Духовно-інтелектуальні еліти нації саме зараз мали б звернути увагу вітчизняного загалу і світової громадськості на небезпеку ідеології як брехні, що знову кинута Росією у світовий інформаційний простір для виправдання анексії Криму тощо. Українці, програвши інформаційну війну, програвуть усе: мову, освіту, культуру, молодь, економіку, армію, вибори, територію, врешті – національну ідентичність і майбутнє. Без Київської Русі, Помісної Церкви, без України немає Російської імперії. А коли імператив ідеологічного забезпечення розбудови єдиної Соборної національної держави відсутній, то це безупинно призводить до виродження держави, а не до духовного відродження. Ми, як нація, повинні реалізувати свою соціогуманістичну ідею – бінарного захисту і людини, і нації. Українець на своїй, а не на чужій землі, як говорив Пророк, Тарас Шевченко.

Взимку 2014 р. на очах усього світу ми вчилися визнавати героями наших сучасників, які вирушали на барикади під тисячоголосне «Героям слава!» і відлітали до Небесної Сотні, супроводжувані нашим окропленим сльозою «Герої не вмирають!».

Героїзм – це чеснота одвічна. Це – готовність до високого вчинку, найвищий прояв самовідданості, мужності, хоробрості, зокрема у виконанні громадського обов'язку і той приклад добра, який герой подає світові. Тому в кожній добі – своя героїка, в кожного часу

– свої герої. Героя впізнають за вчинками. Усією країною ми навесні 2014 р. вболівали за Юлія Мамчура й за майбутніх моряків, які заспівали український гімн, коли над їхнім навчальним закладом уже майорів чужий прапор, а згодом – плакали за генералом Кульчицьким і за оточеними українськими десантниками, котрі, не маючи часу на останнє «люблю» найдорожчим, лише обмінялися поглядами й узялися за руки, в одній із яких була граната. Силу духу звияжців успадковує народ, з якого вони вийшли.

Над природою їхнього подвигу ще розмірковуватимуть у літературі, мистецтві, біографіці, в шкільних творах, нащадки тих, хто виборе нашу перемогу. У самих героїв на це часу немає.

18-річний Хома, як називали в «Азові» Андрія Снітка, не готувався до подвигу. Швидше до лекцій та семінарів, які очікували на студента влітку, проведеного на передовій. Та коли їхню групу закидали гранатами, ліг на одну з них, зберігши життя кільком побратимам.

Подвиг – завжди від любові: до Матері, коханої, дитини, рідного краю, України й народу, часточкою якого ми відчуваємося. Вирішальної миті ця любов спонукає вчинити так, як не сподівався, не планував, не очікував від себе самого. Не досягнувши розумом – причаститися душею до вічного подвигу, поставивши вище власного ще чиясь життя.

Олександр Онищенко, командир розстріляного впритул спецпідрозділу «Альфа», що потрапив у засідку бойовиків, загинув, захищаючи поранених.

21-річний Владислав Кузнецов, не роздумуючи схопив гранату, що влетіла до їхнього БТР, і викинув її голіруч, заплативши за врятоване життя побратимів ампутованою кистю руки та численними осколковими пораненнями. У героїв завжди – свій за свого, брат за брата.

Геройство, будучи захопленим ворогом і зберегти недоторканим те, що маєш у серці; не зректися, не звести наклеп, нікого і нічого не видати, не зрадити.

Володимир Рибак не знав, що героїчно загине, цілком природно для себе пошановуючи Україну та її прапор, саме за них поклав свою душу й тіло.

І скільки їх, героїв, відданих українській ідеї, стійко несуть хрест страждань, часом, і катувань, в ім'я України! Або й кожним своїм кроком стають рупором правди для народу країни-агресора, як от наша мужня льотчиця Надія Савченко.

А героїзм тилу в цілдобовому пакуванні солдатських аптечок та обладунків від зорі до зорі у регулярних поїздках на передову і нічних чергуваннях у шпиталях, у щоденній допомозі біженцям без жодного вихідного дня.

Виходячи із принципів соціогуманізму, розмежовуючи смисли секондхендівської допомоги – т. зв., гуманітарки для бідних, та гуманітарної політики держави (освіта, наука, медицина тощо), піару гуманітарних конвоїв агресорів, і, врешті, глибинної сутності нових соціогуманістичних засад парадигми бінарного захисту та розвитку людини та нації, їхнього майбутнього і буття в розмаїтому світі, у якому Шекспірівське поняття «бути» для України є архіважливим і доленосним, співвимірним до життя та смерті. Та вкрай важливими є наразі комплексні дослідження теоретико-методологічної основи формування в Україні нової політики, що ґрунтувалася б на універсальності парадигми паритетного захисту індивідуальних прав людини і колективних прав нації; водночас не виносила б на маргінес ані історію, ані сподвижників Української національної ідеї, ані її сучасну реалізацію як споконвічну мрію корінного народу, що дав назву національній державі в центрі Європи [20]. Тоді б особа нарешті дихнула б вільніше.

Література Майдану переросла в воєнну літературу, присвячену подіям війни на Сході України. Вчорашні майданівці, сьогоднішні добровольці стали боронити від ворожої навали рідну землю. Феномен подвигу триває. Українці бояться смерті, але не бояться помирати за честь своєї Вітчизни. Поява низки книг, публіцистичних та документальних свідчень у пресі, щоденникових нотаток стали ресурсом літературної біографіки. Якось під час конференції «Мислити з Україною» С. Жадан сказав: «Майдан був поразкою культури, бо культура – тобто люди культури, поети, музиканти, художники і все, що вони робили під час революції, – не змогло попередити насильство». Через культуру неможливо розмовляти з ворогом [21, с. 101-117].

2014 р. позначився сплеском літератури, позначеної присвяті Революції Гідності та її героям. Комп'ютер видавав дивні тексти, де майже не було дедукції, а лише хронологія емоцій і настроїв. Щоденник набув значення, як етюдник для художника. Так заговорили про з'яву «нової літератури». Чи не вперше таке припущення з'явилося у книжці «Літопис самовидців», упорядковану О. Забужко (К.: Комора, 2014), в передмові до якої С. Алексієвич охарактеризувала стилістику текстів, а їх три сотні сторінок, присвячених знаним персонам і невідомим неофітам: «Все первинно, ще незаймано, неопрацьовано ні часом, ні літературою... Можливо, минув час Толстого і Достоевського, настав час толстих і достоевських. Час свідків»... Далі вона поспішила із фіксацією плінних рефлексій, оскільки «це прогавлена історія, вона зникає безслідно – історія людських почуттів».

За п'ять місяців до цієї книги вийшла збірка «Євромайдан: хроніка відчуттів» (Брустурів; Дискурсус) — щоденникові нотатки п'яти авторів — Т. Прохаська, І. Ципердюка, Ю. Андруховича, С. Жадана, Ю. Винничука. А навесні 2015 репрезентовано «Дневник Майдана» А. Куркова (Х.: Фоліо). Назвати подібну літературу «ною» не можна, однак, зважаючи на її чималий потенціал та шквал публіцистики різної орієнтації з героями-українцями з наголосом на національній ментальності, все ж ігнорувати не випадає. Зазначимо, що долучилося до процесу філософське видавництво «Дух і Літера» (Олена Степова з книгою «Все будет Украина!», релігійні «Свічадо» (Климентія і Михайло Димид «Каміння Майдану») та «Дуліби» (Юлія Орлова «111 днів Майдана: записки киевлянки») та «Брайт Стар Паблішінг» (Крістіна Бердянських «Є люди. Теплі історії з Майдану», «Альфа реклама» (Ірина Аніловська «Война: переписка однокласників») [22, с. 251-257]; [23, с. 258-264].

Продовжується тема війни, героїзм, мужність людини, але вже перенесені в іншу, українську, площину – від попередніх світових воєн, афганської тематики, «чорнобильської» та постсовєтської – книга С. Алексієвич «Час second hand: кінець червоної людини» (К.: Дух і Літера, 2014) – в жанрі класичної «усної історії» – несанкціонований експеримент із колективною пам'яттю (Нобелівська премія з літератури, 2015). Традиційний варіант «усної історії» завжди

мав медіатора (науковця-збирача, журналіста-інтерв'юєра, укладача), які виконували консолідуючу роль духівника при таїні сповіді. Нині свідки сповідуються в мережі, і їхній психоаналіз не обмежується стримом, контактуючи з загалом різної конституції, – емоційні та інтелектні, порушуючи різноспрямовані хвилі юзерів, почасти засвічуючи нові імена авторів різноманітних мемів, із яскравими постами логотипів, що набирають відразу велику кількість лайків, і групуються в купі найбільш читабельних пабликів.

Війна, що носить назву АТО, безупинно вносить свої корективи, не зважаючи ні на які закони, виявляючи нових героїв. Тобто, маємо неопрацьований літературою потік підсвідомих реакцій, що потрапляють мало не до пандемічної хитавиці смислів. Означення «нова література», з великим домішком традиційного нуару, ейфорійне протиставлення дилетантського письма професійному – це «каналізування масової свідомості у деградацію» [24]. Поміркуємо і над іншим поглядом: мовляв, є й прихильники думки, що лише емоційний контакт із дійсністю єдино здатний вказати шлях до істини. Але то вже питання віри [24].

Багато хто прийшов у літературу без спеціальної освіти, і через це виникає нерозуміння того, як писати. Здається, що нинішнього користувача свідомо опустили до такого рівня, оскільки з оглумленим народом набагато легше й краще розмовляти будь-якою мовою. Особливо це стосується російського ринку книг із об'єктивно зараженими думками.

Протистоять їм інші книги. С. Бондаренко написав «Майдани і магнати» (К.: Український пріоритет, 2014) – свого роду міні-серіал із трьох поем, остання із яких написана взимку 2014 р., під час зачистки Майдану, прагнучи відрефлексувати апокаліптичні явища. У такому форматі книга – поезія в прозі, чиста публіцистика, причому в усіх її регістрах, із журналістськими розслідуваннями, плюс квазі-патріотична риторика (на кшталт – монголо-донецьке іго і т. ін.), та безумовно саркастична метафорика дали підстави говорити поетові-рецензентові І. Кручику, що тут «пригадуються найсміливіші штукарства раннього Павла Тичини й пізнього Івана Драча», часом нагадуючи «витвори генної інженерії» (Голос України. – 2015. – 17 січ.). Це стосується насамперед і часто вживаних С. Бондаренком

паліндромів — віршів, однаково читаних і з початку, і з кінця. М. Жулинський, продуцент точних дефініцій, автор передмови до книги, розгубився із визначенням жанру книги. Автор всі три твори назвав «поемами-кліпами», що не є новацією, оскільки українські літератори говорять про кліп-свідомість сучасної людини давно (наприклад, Є.К. Бистрицький, С.В. Пролєсєв, Р.В. Кобець, Р.В. Зимовець в книзі «Ідея культури: виклики сучасної цивілізації» (К.: Альтерпрес, 2003. – 192 с.). Так, у вступі до книги автори намагалися теоретико-методологічно врахувати виклики сучасності та подолати стереотипи та небезпеки. Їхня філософська стратегія полягає в тому, щоб показати та забезпечити відкритість дискурсу культури. Згідно із сучасним дискурсом культури, дослідники не спинялися на аналізі лише метафізичних питань, що виникають через дослідження культури як буття. Вони намагалися з'ясувати взаємозв'язок онтології культури та своєрідної онтики суспільних інституцій – влади, права, громадянського суспільства, масових рухів, регіональних конфліктів та ін. Саме висвітлення культури як, з одного боку, цілком певного способу буття людей, а з іншого – як буття, що відкриває світ для людини і має силу тримати його відкритим для безлічі різноманітних людських дій та здійснень в умовах викликів сучасної цивілізації [25, с. 3-11, с. 77-96].

В. Шевчук свій останній роман назвав «клаптиковим» (Шевчук В. Фрагменти із сувою мойр. – К.: Либідь, 2014), сюжети яких об'єднані у три більші конгломерати-томи («Кросворд», «Театр прози», «Милий кохання тягар») – трагікомедії, замішані в різних пропорціях на детективній, любовній, історико-мемуарній і химерно-містичній основі. Остання «покриває» перші дві, вписуючись в саркастичну: чоловік на прізвище Єва та жінка на прізвище Адама йдуть кригою річки серед величезного темного простору небесних світил і вищих сил у пошуках самогону, а навколо них у танці з'являються собаки, й людський сюжет уже перетворюється на собачий танець (не вальс, але щось загрозливіше). Ось молодий науковець несподівано зустрічає в електричці дівчину з університету, де нещодавно навчався, й намагається розгадати її родинну таємницю, котра, виявляється, має стосунок і до нього. Ось літній письменник допомагає приятелю-історику описати сюжет його родового

«любовного прокляття». А ось студент, що знімає кімнату в абсолютно божевільній сімейці, де на горищі висить мотузка, зав'язана в петлю, за вікном сидить дівчина й малює картину, а в двері шарпається чоловік, щоб нашептати трохи алегоричних історій про мух і павуків... Місце дії – провінційне передмістя, означене як житомирське або таке, що як житомирське вгадується, часів другої половини існування Радянського Союзу з ескападами в сучасність або в барокову давнину. Географічні й історичні реалії сильно не акцентуються, проте подані через дуже виразні, яскраві й промовисті деталі. Такий собі постмодерний контекст з самотрактуванням, авторським метатекстом з педантичними самокоментарями. Біографістика тут виграє філософським авторським правом, вираженим в ментальному ключі.

Нормальне культурне життя у прифронтовій зоні – кіно, кафе, виставки, концертні зали, театри, стадіони, лекторії – це свого роду форма спротиву ворогові, і вона має бути присутньою, інакше огорне депресія, і ворог святкуватиме свою перемогу, оскільки надвечір там усе завмирає: люди бояться виходити на вулицю, залякані, а ворог тріумфус – вдалося перемогти дух, багато хто від'їжджає, ходять чутки про завезених тітушок, про «вату» тощо. Вибити місто із колії, із власного життя, зруйнувати особистість, посіяти депресивні настрої, страх, щоб людина руйнувала себе внутрішньо – основне завдання ворога. Саме тому необхідно приїздити сюди музикантам із концертами, письменникам, щоб не дати ворогові глумитися над культурою. І стояти осторонь, відгородившись від усього, ніби «моя хата скраю» – не вдасться.

Дуже добре, що врешті стане можливим доступ до архівів КДБ. Власне, цей доступ завжди був закритим. Люди хочуть знати правду. Дискурс переможця – також у рамках старої політтехнології. Країна СРСР – країна-переможець у Другій світовій війні. Але правда у тому, що Радянський Союз шлях до Берліна закидав людським м'ясом. Мислити категоріями «виграв-програв» є логічною помилкою, пасткою, до якої потрапляли цілі народи й культури. Поняття, що існує у психології «non winning» («не перемога»), особливо унаочнюється в українській культурі: багато подій, які названо «перемогами», насправді – не перемога, а опиняються у тій категорії:

не перемога, але й не програш. Узяти б хоча приклад УПА. Ніби й програли фізично, а результативно – ні. Вони боролися за незалежну Україну, і їхня боротьба виграла. Лише розтяглася по часові і іншим способом. Вони розкачали сталінську імперію, зламали усталені стереотипи. У таборах бійці УПА поводили себе як військовополонені, вони не були переможеними, вимагали собі статусу політ'язнів. Це – радикальний поворот в історії радянської пенітенціарної системи. Усі повстання в ГУЛАГах – Норільську, Воркуті, Кенгіра – це повстання, організовані бійцями УПА. Вони і ув'язненими залишилися вірними собі: воювали спочатку проти фашистського поневолення, а потім – проти більшовистського ярма. За свободу, гідність, незалежність своєї країни. Дух Майдана – якоюсь мірою це й дух воїнів УПА. Важко передати, як радянське НКВД убивало особистість. І якщо відкрити архіви, можна оприлюднити багато фактів, прізвищ, невідомих раніше. Виявити багато тих, хто звався героєм, а насправді був зрадником, пристосуванцем, убивцею. Музей радянської окупації, який став працювати у багатьох країнах колишнього соцтабору, провадить багато викривальної наукової і популяризаторської роботи. І тоді стане очевидним і те, що, починаючи від дня оголошення нашої Незалежності, впритул до «Гібридної війни» мало що змінилося, хіба що масштабно й технологічно. Пам'ять часу, на щастя, немилосердна. Сталін, який багато зробив для зміцнення керованої ним держави, запам'ятався по морю пролитої крові, а Хрущов – не лише за його амністіями, але й за те, як він таврував та принижував інтелігенцію. Все не так просто. Від уроків минулого, від тягара репутацій нікуди не подітися. Це зветься справедливістю. Ми ще продовжуємо жити в огидному КДБістському детективі. Оскільки опрацьовувано усю Україну, а Донецьку, Луганську області – ще й дбайливо і старанно. Дистриб'ютором у регіоні встиг стати російський монополіст. Мова про книговидавництво. Українська книга тут відкинута спочатку з ринку, а пізніше й з виробництва. Росія старанно планувала демонтаж України. І Схід, і Захід, і Південь. Але минуле століття сильно змінило ментальність українців. Над цим періодом іще необхідно старанно попрацювати, багато чого розшифровувати, піднімати архіви, адже немає повного аналізу, а про переосмислення цього періоду годі й

говорити. І, напевне, деякі аксіоми ще належить уточнювати, корегувати. Адже такого масованого удару зі свідомості та психології людей наука іще не знала. Ми стали ніби піддослідними кроликами, приміряючи все на себе: адже людина є піддана, лише, до якої міри? Адже виробництво рабів, які не усвідомлюють свого рабства – це якраз і є прямим наслідком Гібридної війни.

А. Ілларіонов, колишній радник В. Путіна з економічних питань, останнім часом розмірковуючи над тим, щоб оселитися в Києві, де йому найкомфортніше, охарактеризував Майдан так: «Майдан увібрав у себе елементи і представницької влади, і виконавчої, і судової – це загалом механізм суспільного життя країни. Важливо не загубити його таким, якимось чином сплавити з традиційними, добре відомими в інших країнах державними інститутами». На його думку, узвичаєна національна держава у нас тим і не виходить, що історично, традиційно, генетично її форма має більше походити на Майдан. Ні Верховна Рада, ні інші органи не можуть бути рівні Майданові. Там, на Майдані, не було корупції, очевидно, не в характері українців проблема, а в трансляції волі громадян до цих самих державних інститутів. Наш національний проект яскравою зіркою запалав силою духу та нескореності українців – під час Майдану, під час війни. В Україні – величезний потенціал, тільки знайти правильне рішення його реалізації.

2014 рік, отже, не приніс багатьом нашим читачам і критикам, які постійно перебувають у черговому очікуванні «великого українського роману», значного прозового явища і хорошої поезії. Відтак, криза економічна та затяжна війна безумовно спричинили кризу і в літературі, і в літературознавчій критиці. Від цього потерпає і біографіка літератури. Причин цьому декілька. Ми не знаємо до кінця своєї історії. Лише в кінці XX ст. почали з'являтися правдиві історії країни, одна із найперших – українського канадійця О. Субтельного: «Єдина країна в світі, де не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимсь забороненим, ворожим і контрреволюційним, – це Україна. Другої такої країни на земній кулі нема» [26, с. 39]. А звідси і досі: українське суспільство досі ще не розібралося зі своїм минулим, не зробило селфі. І вже нічого списувати на ідеологічний камуфляж,

виставляючи себе такими характерниками. «У нас не сформувалася єдина історична свідомість. У багатьох країнах історична пам'ять у різних регіонах відрізняється. Та мусить бути спільна пам'ять. У нас, на жаль, не сформовано гуманітарну політику. За Ющенка велика увага приділялася Голодомору. Але це не об'єднало народ. В Україні є чотири трагедії новітньої доби: Голодомор, Голокост, депортація татар і Волинська трагедія. Усі ці явища пов'язані одне з одним. Ми страждаємо через те, що говоримо тільки частину правди, у нас суб'єктивно вибіркові уявлення про історію», – сказав І. Щупак, історик із Дніпропетровщини [27]. Однак, за словами В. Симоненка, «визнаючи себе естафетами нового, предтечами «свободи духу і правди слова», прагнучи до суверенного мислення і в поезії і в громадських справах, молоді сьогоднішні поети вірять, як писав Василь Симоненко у щоденнику, що вони своїми думками угноять ґрунт, «на якому виросте гігант – прийдешній Тарас або Франко». «Жду його, як віруючий пришествя Христового... Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу» [28, с. 299]. Та поетові того не судилося.

Прогавлена історія лягла в основу книги луганського публіциста, журналіста В. Торби «Я – свідок» (К., 2015). Книга отримала премію імені Джеймса Мейса в галузі публіцистики. Це – записки з окупованого Луганська, де на очах автора відбувалося захоплення адмінбудівель та СБУ в Луганську. Він спостерігав за розвитком воєнних дій у рідному місті, який сниться йому щоночі, хоча уже більше року живе і працює в Києві. Розповідає й про те, як під впливом обстрілів змінювалися життя та світогляд місцевих жителів, і побоюється, що за подібних обставин місто може не повернутися до складу України, оскільки ніхто по-справжньому його не відвоює. Російська ж сторона, – говорить В. Торба, – миттю зорієнтувалася, і запровадила такі собі формуляри про «злочинність української армії», куди заноситься все: що було, і чого не було. А в нас були такі випадки, коли рубали руку із наколкою тризуба, але це ніде не задокументовано. «А між тим, – пише журналіст, – відбувається справжній етноцид і геноцид проти українського народу. Ми повинні на весь світ волати, що нас убивають, нашу територію окуповано, а Росія небезпечна не лише для України, а й для всього

світу. Лише волонтери по-справжньому опікуються армією. Правозахисники хоч і роблять усе можливе, проте системної роботи зі збору доказів про знищення українського народу і злочини російських бойовиків зараз немає, а це потрібно робити обов'язково.

Книгу «Аеропорт» колишнього російського громадянина, а нині – американського військового фотокамера «Los Angeles Times» С. Лойка, який опинився в Донецькому аеропорту разом із кіборгами, побудовано на реальних фактах. У ній відтворено атмосферу боїв за Донецький аеропорт, розкрито образи новітніх героїв, їх героїзм, мужність. Відомо, що книгу привозять до Росії та ДНР, де на роман записують у таємну чергу з пароллями та явками. Дехто купує її для рідних, щоб «прозріли». Кажуть, що на окупованих територіях її читають й окремі «ополченці». Роман читають на передовій і дарують волонтерським коштом у шпиталях.

Додамо й про Івана Олійника, колишнього начальника космодрома «Плісецьк», генерала-полковника, доктора технічних наук, автора книги «Мої земні та космічні орбіти». Ще в роки здобуття Україною Незалежності, 1992 р., перший міністр оборони К. Морозов, закликав його до України на посаду свого заступника, і він покинув престижне житло на Рубльовському шосе, дачу на Істрі, поважну посаду у московському главку, сказавши: «Не вдоволений сьогодні». А мова йшла про генеральних конструкторів, імена яких щойно розсекретили. «Образливо, що про них не говорять, не пишуть, ними не захоплюються, не пробуджують у молоді бажання піти їхнім шляхом. Усі знають ... естрадних співаків. Артистами заповнюють телеєфір, навіть, якщо їхня виконавча майстерність упала, а людей, генеруючих геніальні ідеї, тих, хто запропонував передові технології, був визначним організатором і зберіг мир на Землі, забули» [29]. Так само, і досі багато імен визначних майстрів слова незаслужено забуто, ще не «піднято» із кадебістських архівів. Тому постає нагальна проблема – створити унікальні портрети українців, в абсолютності багатограння – у побуті, мові, інтерв'ю, споминах, епістолярії тощо – в нашому житті, в минулих століттях, показати жіночий феномен, різноманітні інородні впливи – представити унікальну колекцію збірного портрета українця в літературній біографії ці. Наша мета – не кількісно це зробити, а знайти те суттєве, що відрізняє українця, і,

навпаки, що є схожого.

Найточніше, і найголовніше – «з коліс» реагує на всі літературні процеси періодика. Літературну біографіку ніхто, зрозуміло, не виокремлює, проте вона незмінно присутня під кожним рядком стосовно того, про що публікує. Зміни в житті суспільства в перехідних періодах приносять усвідомлення заміни інформаційної моделі, яка переставала відповідати громадським інтересам, суперечувала призначенням ЗМІ, не задовольняла інформаційним потребам суспільства. З віддалі 20-річної відстані вся грандіозність змін видніше вбачається. Практично все, чим зараз ми живемо – все звідти: і технології масової забудови – від примітивних перших п'ятиповерхівок до сучасних комфортабельних комплексів, і ракетно-космічний щит від можливих втручань іззовні, і нові сорти сільськогосподарських культур – ті, які дають ще цілком недавно немислимі врожаї, і добрива, якими ми не лише власні ниви оброблюємо, а і півсвіту забезпечуємо, навіть механізоване доїння корів, і багато-багато іншого.

Що ж все-таки означає тренд «нова література»? Можливо, це просто атипове явище на літературному фронті персональної творчої біографії, спричинене трагічною екстремою 2014 р.? Очікуватимемо чи й самі братимемося до оцінки присуду літературної історії? Причому ми ніколи і ніде не диктуємо своїх умов, – для нас завжди важлива, у першу чергу, сама робота та її результат. Та в реальності змушені воювати із тими, які у більшості своїй, на жаль, неумілі й малограмотні люди. Відповідати на ті паси, які отримуємо у вигляді від пропозицій того, що маємо. Важливо все ж віднайти і свої реперні точки в оцінках, зважаючи, певною мірою, і на груповий сеанс модерування громадської думки, що позиціонує себе у відмові від нірвани, у пірнанні у той же даосизм із яскравим есхатологічним забарвленням, оголюючи при цьому головні енергетичні спонсори особистості. Цей процес – свого роду декодування «німоти», вабив протягом тисячоліть усіх мудреців світу – від античності й середньовіччя. Саме поезія є найбільш оголеним нервом будь-якого часопростору. Літературна біографіка крізь поетичне слово найбільш влучно віддзеркалює добу. З. Фрейд, наприклад, уважав, що до винайдення психоаналітики достукатися до людської праоснови

можна було «лишь в метафорической форме через произведения поэтов, художников и одаренных сновидцев» [30].

Чи не тому ми так старанно досліджували біографічні колізії, трансформовані у творчість, Платона Воронька, уродження Сумщини; чия поетична муза народилася під час Другої світової війни, а відійшла до вічності напередодні нашої Незалежності, у період пост-Чорнобильський, у так звану, перебудову? До кінця й не визволившись із пут застою. Чому поет, ім'я якого завжди вирізнялося на літературному обрії, так непокоївся днем, що наставав, і замикався в собі? [31, с. 204]. Можливо, якби ми дослухалися до поетів – справжньої еліти України, не сталося б таких непоправних подій на буремному Сході України?

На жаль, «молода література» у френетичному ритмі сучасності обрала найкоротший шлях до слави – скандал. Але є й інституційний аспект проблеми: питання захисту культури: голос молодих літераторів неприсутній у просторах реальних світових проблем. Чорнобиль, Чечня, Балкани, Курдистан, Грузія... Зони мовчання. Проте *реальні зміни* визначатимуть лише ті особистості, які зуміли бути інтелектуально і психологічно незалежними в період глобалізації. Відомо, що звиклі до неповаги «колонізовані» культури зробили частиною свого генофонду не лише критику (часто – деструктивну), а й хронічну недооцінку літературознавчих процесів. Ось тому вихід із колоніального статусу може відбутися лише шляхом побудови, а не шляхом деструкції.

Україна – для себе і світу має – очиститися від нашарувань т. зв. радянського соцреалізму, вживаючи заявлене слово «гуманний» (гуманітарний), і допомогти усвідомити парадигмальний масштаб поняття «соціогуманістичний» як власний новотвір, що має не лише український вимір [20]. Не все людське – людяне. Якщо поняття «соціальне» означає людське, суспільне, а «гуманне» – людяне, то їх синтез, власне, складе «соціогуманістичне» як нову якість емерджентності (окрім структури і функцій) суспільних систем. Лише якісна трансформація інституцій спільноти і людина може пришвидшити прорив на світові цивілізаційні простори.

2014 рік абсолютно змінив нашу національну свідомість. Наша надія стала сильнішою, засвоєно найжорстокіші, найболючіші уроки.

Українська земля заливалася кров'ю своїх кращих синів, багато з них іще навіть не встигли подарувати їй нове покоління українців. Безглуздо, дико, несправедливо відійшли у розквіті власних сил кращі українські герої, не шкодуючи ані життя молодого, ані гірких сліз своїх матерів. А скільки ще могли зробити для розбудови Української держави! Сумно через Крим, знищений Донбас, через тисячі передчасно й несправедливо обірваних українських життів, які для когось – статистика. Один із найважливіших чинників для української справи – це час. Ми маємо проявити велике національне терпіння. Не треба дивитися на людину, яка живе у Донецьку, говорить чужою мовою, і думати, що вона не є українцем. І вона теж є українцем. І не можна вимагати від неї вчити українську мову. Але, попри все, є набагато важливішим, щоб державною мовою говорили її син чи онук, а українська мова, врешті, звільнилася б із лінгвістичної в'язниці.

Україна через свої патріотичні Небесні Сотні і героїв АТО несе нині нові смисли буття уярмлених народів, концепти міжнародних відносин, що ґрунтуються на засадах християнської моралі та паритетного двовалентного захисту і людини, і нації, а не на ідеологемах облаштування імперій за рахунок анексій чужих земель і вбивства туземного люду. Україна думає глобально, діє патріотично і разом з тим – синергійно творить «хоч синам, як не собі, кращу долю в боротьбі».

Сучасність – це час інформації, і тому твори, здебільшого, дуже динамічні й інформаційні. Рідко, коли сучасний читач може собі дозволити відвести достатньо часу, щоб насолодитися неквапливим читанням книг. Здебільшого це читання у транспорті чи пізно увечері, за рахунок сну. Це може бути історична література, бо ми прихильники теорії, що історичний процес є спіралеподібним і має циклічний характер. Історичні події можуть підказати можливі варіанти розвитку сучасності. Навіть історичні постаті час від часу з'являються дуже схожі на своїх попередників, які жили за сотні років до того. Це помітили навіть античні автори – зокрема, Плутарх, який писав портрети римських імператорів, полководців, проводячи аналогію з давньогрецькими. А Революція Гідності, на наш погляд, має багато схожого з Великою французькою революцією.

Тому постає нагальна проблема – створити унікальні портрети

українців, в абсолютності багатограння – у побуті, мові, інтерв'ю, споминах, епістолярії тощо – в нашому житті, в минулих століттях, показати жіночий феномен, різноманітні інородні впливи – представити унікальну колекцію збірного портрета українця в літературній біографії ці. Наша мета – не кількісно це зробити, а знайти те суттєве, що відрізняє українця, і, навпаки, що є схожого.

Ось таким, здебільшого, неоднозначним постає перед світом українець. Чого у ньому більше – плюсів чи мінусів – часом, ми й самі утруднюємося в такій оцінці. Тому працюємо над собою далі і наполегливо. Ми тільки зробили початок до осмислення й аналізу героїв нової літератури.

І. Франко наголошував: «Маємо стати організмом, здатним до суверенного політичного й культурного життя... живою одиницею між інших народів».

Французький письменник і філософ Анрі-Леві Бернар, виступаючи на Київському Майдані у лютому 2014 р. переконаний у тому, що наша боротьба – це боротьба не лише за українську, а й європейську ідею, цінності: «Ви даєте плоть європейському проекту. Ви повертаєте йому сутність і програму. Ви надаєте не тільки чистіший, а й точніший і багатіший смисл слову й ідеї Європи» [32].

«Ваша мрія – це Європа. Не Європа фінансистів, а Європа цінностей. Не бюрократична, а духовна Європа. Не та Європа, що втомила від самої себе й сумнівається у власному призначенні, а жива, вируюча, героїчна Європа. Через те європеець, який потрапляє сюди з охопленої сумнівами Європи, що не уявляє, хто вона така і куди їй іти, відчуває, здавалося б, забуті почуття, коли бачить тут оцей вогонь. Ви показуєте нам, яким дивом може бути Європа, якщо розвіяти те, що німецький філософ і ворог нацизму Едмунд Гуссерль назвав «прахом великої втоми» [33].

Ось таким, здебільшого, неоднозначним постає перед світом українець. Чого у ньому більше – плюсів чи мінусів – часом, ми й самі утруднюємося в такій оцінці. Тому працюємо над собою далі і наполегливо. Ми тільки зробили початок до осмислення й аналізу героїв нової літератури.

І. Франко наголошував: «Маємо стати організмом, здатним до суверенного політичного й культурного життя... живою одиницею

між інших народів».

Список використаних джерел та літератури:

1. Чижевський Д. Гегель у Росії // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. – К. : Смолоскип, 2005. – Т.4. –VIII + 376 с.
2. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво в «духовній ситуації» своєї доби: синергетичний вимір // Слово і час. – 2012. – № 3. – С. 23.
3. Мойсеїв І. Післямова (Природа Духу) // Кульська І., Мойсеїв І. Щоденники ХХ століття: Першодруки з фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України; Невідомий театр авангарду; Конспіративна «захальна»; Недрукабельна творчість. – К.: Самміт-Книга, 2013. – 352 с.; іл.
4. Рева Л. Спроба біографічного дискурсу Віталія Коротича – письменника та публіциста // Світова література на перехресті культур і цивілізацій: Зб. наук. пр. : Вип. 7. – Част. II. – Сімферополь: Кримський Архів, 2013. – 368 с. – [С. 251-265].
5. Рева Л. Українська літературна біографіка: Досвід та філософія шістдесятників // Мова і культура: Наук. ж-л. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип. 17. – Т. VI (174). – 336 с. – [С. 29-30].
6. Історія української літератури ХХ століття: В 2 кн. – Кн. 2: Ч.2: 1960–1990-ті рр. – К.: Либідь, 1995. – С. 29.
7. Сізова К. Людина у дзеркалі літератури: Трансформація принципів портретування в українській прозі XIX поч. – ХХ ст. : монографія. – К.: Наша культура і наука, 2010. – 356 с.
8. Наєнко М.К. «Потепління» в 60-х роках і спроба чергового відродження науки про літературу наприкінці 80-х років // Наєнко М. Історія українського літературознавства. – К., 2001. – С. 266-318. – [С. 336].
9. Шерех Ю. Третя сторожа. – К., 1993. – 590 с.
10. Касян Л. «Спогади і роздуми на фінішній прямій» Івана Дзюби в контексті автобіографічно-мемуарного дискурсу українських шістдесятників // Слово і час. – №7. – 2013. – С. 55.
11. Тарнашинська Л. Екзистенціально-аксіологічна модель бути / здаватися як дихотомічне поле самопрезентації шістдесятників // Слово і час. – 2013. – № 3. – С. 35.

12. Рева Л. Франція – Делон – Україна: особа в мистецтві та творчості // Інформаційний вестник Форуму русистів України: Вип. 16: «Русистика: синтетическая наука или форма идеологии. – Симферополь: Крымский архив, 2013. – 356 с. – [С. 318-327].
13. Поезія Радянської України (1981 — 1985): Бібліогр. покажч. / Упоряд.: Рева Н.М., Рева Л.Г.; Добр. т-во любителів кн. Укр. РСР. – К., 1987. – 164 с.
14. Маленький І. Неосвячений храм майбутнього: «Обітована» Івана Козаченка // Слово і час. – 2005. – №4. – С. 38-42.
15. Лебединцева Н. Поезія 90-х: новий рівень усвідомлення // Слово і час. – 2000. – № 10. – С. 41-45.
16. Гончар О. Щоденники. – Т.3. – С.457-458.
17. Кравчук Л. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми / Л. М. Кравчук. – К.: Століття, 2002. – 392 с.
18. Жулинський М. Слово і доля: Навч. посібник. – К.: А.С.К., 2002. – 640 с.: іл.
19. Рева Л. Тарас Григорович Шевченко: Людина, Поет, Пророк, Символ України: до 200-ліття від дня народження: 3б. наук. статей. – К.: Фенікс, 2014. – 112 с.
20. Вовканич С. Пес небезпечний спереду, кінь – ззаду, а москаль – з усіх боків // Україна молода. – 2014. – 8 жовт.
21. Рева Л. Молитва за Україну: Майдан – Гібридна війна. Героїка особистості в літературній біографії // Наук.-інформ. вісн. АН ВО України. – 2016. – № 1 (96). – січ.-берез. – С. 101-117.
22. Рева Л. Реліз літературної біографіки сучасної України // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie. – Łódź, 2015. – № 3 (11) / 2015. Wrzesień. – 384. – [С. 251-257].
23. Reva L. Release of literary biographyka of modern Ukraine // Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie. – Łódź, 2015. – № 3 (11) / 2015. Wrzesień. – 384. – [С. 258-264].
24. Атипова література // Україна молода. – 2015. – 17 берез.
25. Є. Бистрицький. Конфлікт культур і філософія толерантності // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К., 2003. – С. 3-11; С. 77-96.

26. 14. 04. 1942 ; Довженко О. Україна в огні: щоденник, кіноповість, оповідання. – Х.: Фоліо, 2010. – 351 с. – с. 39.

27. Жук О. Чому Сталін? Величання або замовчування радянської доби в музеях призводить до проблем у суспільстві та війни у країні // Україна молода. – 2015. – 4 лют.

28. Шістдесят поетів шістдесятих років: Антологія нової української поезії / Упоряд.: Б. Кравців. – Нью-Йорк: Пролог, 1967. – 299 с.

29. Никуленко Т. Бывший начальник космодрома «Плесецк» генерал-полковник Иван Олейник... // «Бульвар Гордона». – 2015. – № 14.

30. Современная теория сновидений. – К.: Рефл-бук ; М.: АСТ, 1999.

31. Рева Л. Платон Микитович Воронько: 1913–1988: До 100-ліття від дня народження : монографія. – К.: Альтерпрес, 2014. – 204 с.

32. Бернар А.-Л. Ми всі українці [Електронний ресурс] / А.-Л. Бернар. – Режим доступу: [http // www.3republic.org. ua /ua/analytics/12687](http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/12687).

33. Бернар А.-Л. Україна носить ідею Європи [Електронний ресурс] / А.-Л. Бернар. – Режим доступу: [http // www.hromadskeradio.org/2015/02/20/ Bernar-Anri- Levi- Ukraina – nosit – ideyu- Yevropi](http://www.hromadskeradio.org/2015/02/20/Bernar-Anri-Levi-Ukraina-nosit-ideyu-Yevropi).

The author focused on the Ukrainian mentality that most clearly expressed during the Revolution Advantages and Hybrid war in the east of Ukraine. It is also an attempt to explore the evolution of man, awakening her dignity which became the sixties. Tracing the works of E. Hemingway, foreign classics, journalism in recent years, periodicals, the author focuses on the resurgence of patriotism on the rise as the average person in the conditions of an undeclared war.

Key words: *E. Hemingway, personality, a person mentality, poetry, literature.*

УДК 903.7+219:(477.43)–033

С. О. Семенчук,
старший викладач
(м. Хмельницький)

КАМ'ЯНИЙ АНТРОПОМОРФ З ЛІТОПИСНОГО ГУБИНСЬКОГО ГОРОДИЩА

У публікації висвітлено результати археологічних досліджень кам'яної антропоморфної скульптури експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на території літописного Губинського городища в 2016 році, учасником якої був автор публікації.

Ключові слова: Губин, городище, скульптура, антропоморф, ідол.

Старокосянтинівщина як складова частина Болохівської землі віддавна цікавила дослідників і була актуальною темою для наукових досліджень. Вперше цей політичний організм, як його назвав у своєму монографічному дослідженні «Скарби Болохівської землі» (2013 р.) В. І. Якубовський [1, с. 12], згадано в літописі 1150 року [2, с. 398].

Одним із перших, хто зацікавився цією проблематикою, був історик кінця XIX ст., професор Київського університету М. П. Дашкевич [3]. Слідом за ним історія Болохівщини була у сфері наукових інтересів фахівців М. І. Петрова, М. І. Городецького [4, с. 11], А. С. Петрушевича [5, с. 5-55], П. А. Іванова [6, с. 10-77], М. С. Грушевського [7, с. 2], Д. Я. Самоквасова [8, с. 1-99], Н. Квашнина-Самаріна [9, с. 22] та інших. До цієї теми зверталися і провідні дослідники радянського періоду: О. М. Андріяшев [10], В. П. Пашуто [11, с. 245], М. Н. Тихомиров [12, с. 245], Б. Д. Греков [13, с. 10-13], М. О. Тиханова [14], П. О. Рапорт [15], О. М. Приходнюк [16], М. Й. Ягодзінський [17, арк. 7-18], І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський [18] та ін.

Кам'яна скульптура є однією із форм монументального мистецтва, що існувало в давні часи в окремих етнокультурних спільнотах та мало широке розповсюдження [19, с. 5] не тільки на території лівобережжя Середньої Подністрянщини, а й на суміжній – Південно-Східній Волині, зокрема.

Кам'яні скульптури з огляду на їх морфологічні особливості та розташування учені поділяють на такі групи: 1) стели; 2) антропоморфні стели; 3) фалоподібні камені; 4) менгіри; 5) ідоли [20, с. 118].

Відомий український мистецтвознавець Р. В. Забашта за образною і стилістичною структурою поділяє їх на кілька відмінних типів: а) абстрактні стовпи, стели; б) стовпоподібні ідоли з вирізьбленими людськими обличчями (одним чи декількома); в) стовпоподібні ідоли з чітко вимodelюваними головами; г) статуї-напівфігури; д) зображення богів, фігури яких відтворено повністю [21, с.38–39].

Досить цікавою та рідкісною знахідкою є антропоморфна скульптура, виявлена на території давньоруського літописного городища у с. Губин Старокостянтинівського району Хмельницької області. У червні 2016 р. експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка під керівництвом В. І. Якубовського, учасником якої був й автор, довелося виявити означену скульптуру у південно-східній частині південного укріпленого сектора Губинського городища (рис. 1).

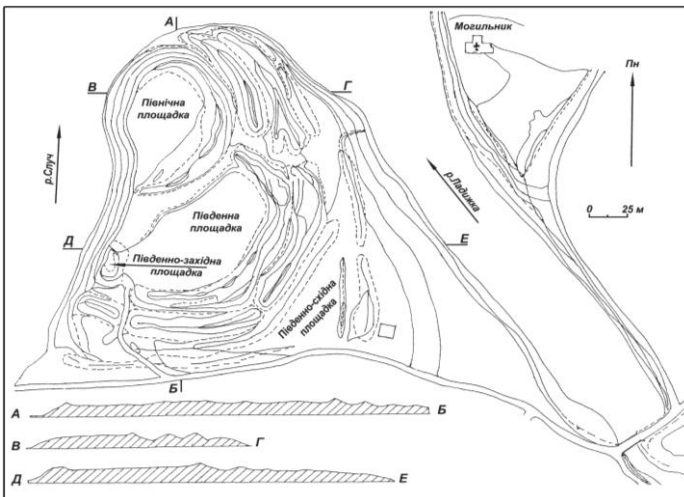

Рис. 1. Джерело [23, с. 167]

Досліджуючи площу ділянки LV, у квадраті 3 – Б, В, вже на глибині 0,13 м від поверхні, було розчищено виступ громіздкого кам'яного виробу.

У подальших роботах, пов'язаних з вийманням ґрунту з площі ділянки LV на глибину 0,65 м від поверхні та пошаровими горизонтальними і вертикальними зачистками, вдалося повністю розкрити і дослідити кам'яну знахідку, зафіксовану у напрямку зі сходу на захід. Причому її західна частина, що демонструвала собою загострений верхній кінець скульптури (голова), була нахилена до рівня материка (глибина 0,65 м від поверхні), а східна, підпрямокутна частина, майже досягала сучасної денної поверхні (0,13 м від поверхні) [22, с. 241].

Обстеживши знахідку з усіх сторін, дослідники виявили на лицевій площині зображення півфігури, створеної у карбованій техніці низького рельєфу (скульптурна композиція, виконана на площині і пов'язана з тлом).

Означена пам'ятка являє собою кам'яну скульптуру висотою 1,69 м. Поперечний розріз її підпрямокутний, донизу трохи звужується, маючи підквадратну форму розміром 0,50х0,43 м. Голова – з гостроверхою шапкою рельєфно відділена від тулуба і трохи нахилена в сторону грудей. Помітно викарбовано волосся, яке лягає на добре промодельовані плечі. Обличчя плоске, на якому помітними штрихами, у техніці карбування, позначено очі, ніс, рот та бороду. По всіх площинах скульптури спостерігаються нерівності. В місці від плечей до живота на межі бокових площин чіткими заглибленими лініями прокреслено руки. Характерним є також залом у місці шиї, вказуючи ним ознаки прикраси, можливо, шийної гривни. У перерізі нижній кінець скульптури виявив скошений профіль, що засвідчує про відсутність значної частини кінця скульптури, який в минулому, очевидно, був призначений для вкопування у землю [23, с. 167] (рис. 2).

**Рис. 2. Кам'яний антропоморф на Губинському городищі.
Фото з архіву автора**

Уродженець с. Ладиги, що неподалік від с. Губин, кандидат історичних наук О. І. Журко повідомив, що скульптуру було закопано в землю одним із місцевих священників, тому що тамтешні мешканці на Зелені Свята навколо ідола здійснювали язичницькі обряди. Донині спостерігається деяка двоякість у релігійних поглядах селян, яка проявляється в особливостях поведінки в певних життєвих ситуаціях [24].

За версією старожила с. Губин Д. З. Грищука: «у 50-х роках ХХ ст. габаритний кінець кам'яної скульптури, виступаючи більше як на половину із землі, слугував його ровесникам своєрідною штангою футбольних воріт» [25].

На думку дослідника В. І. Якубовського, скульптура походить, власне, з території городища, оскільки досить велика вага була не під силу жодній людині транспортувати її з далекої відстані. З певних міркувань, у недалекому минулому, з невідомих причин скульптуру витягли із культурного шару і залишили на вказаному місці городища.

На час проведення археологічних робіт 2016 року нижній кінець антропоморфа повністю погрузився у землю, не виявляючи жодних поверхневих ознак. Тому, якщо умовно взяти за основу розрахунки середніх показників входження скульптури у землю зі швидкістю 0,13–0,20 м кожних 50-х років, то, таким чином, старт втоплення її у ґрунт припадає на останню чверть XIX ст. На думку дослідника, кам'яний антропоморф з'явився на поверхні Губинського городища приблизно 150 років тому [23, с. 167-168]. У своїх працях він відносить губинську пам'ятку до четвертої класифікаційної групи скіфських кам'яних скульптур VI–V ст. до н.е. [22, с. 243].

Автор публікації погоджується із думкою В. І. Якубовського про те, що місце знаходження капища, на якому в давні часи стояла описана скульптура, знаходиться десь поблизу, можливо, не виключено, що й на території самого укріпленого центру. Але варто зазначити, що у 2009 р. експедиція дослідила скіфське капище округлої форми неподалік с. Губин в урочищі Попова сіножать. Можна припустити, що скульптура знаходилася саме там. Хоча п'єдесталу, де міг би стояти ідол, або ями, куди він міг бути вкопаний, знайдено не було. Однак автор схиляється до думки щодо присутності на ідолі ознак фалічності і не виключає версії датування скульптури давньоруським часом.

Нині кам'яний антропоморф поповнив фонди історико-культурного заповідника «Самчики» та є окрасою його паркового ансамблю.

Отже, знахідка Губинського кам'яного антропоморфа є важливим джерелом для пізнання дохристиянських вірувань на території Болохівської землі. Тому, сподіваємось, більш детальні наукові дослідження ідола дадуть ширший спектр іконографічних, семантичних та атрибутивних особливостей.

The publication highlights the results of archaeological research of the stone anthropomorphic sculpture of the expedition of Kamenets-Podilskyi Ivan Ogienko National University in the territory of the annalistic Gubynsky settlement in 2016, the participant of which was the author of the publication.

Key words: Gubin, settlement, sculpture, anthropomorph, idol.

Список використаних джерел та літератури:

1. Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі: Наук. видання. – Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М. І.), 2003. – 159 с.
2. ПСРЛ, Т. 2. Ипатьевская летопись. Фототип. изд. 1908 г. – М., 1962. – XVI. – 938 с.
3. Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории // Труды III Археологического Съезда в Киеве. – К., 1876. – Т. 2. – С. 69-13.
4. Батюшков П. Н. Подолия. Историческое описание. – Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1891. – 406 с.
5. Петрушевич А. С. Дополнения ко Сводной галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год. – Львов, 1891. – 939 с.
6. Иванов П. А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до к. XIV в. – Одесса, 1895. – 328 с.
7. Грушевський М. С. До Болохівщини: Губинське городище // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Львів: Світ, 1896. – Т. 10. – С. 1-3.
8. Самоквасов Д. Я. Сборник топографических сведений о курганах и городищах России. Волынская губерния. – СПб., 1880. – 203 с.
9. Квашнин-Самарин Н. По поводу Любецкого синодика // Чтения в императорском Обществе истории древностей российских при Московском университете. – 1873. – Кн. 4. Отд. 5. – С. 213-226.
10. Андріяшев О. М. Літописне Болохово: Болохівські князі // Записки історичної секції Всеукраїнської Академії наук. – К., 1929. – Т. XXXII. – С. 20-31.
11. Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950. – 333 с.
12. Тихомиров М. Н. Древнерусские города. – М., 1956. – 442 с.
13. Греков Б. Д. Киевская Русь. – Л., 1953. – 569 с.
14. Тиханова М. А. Разведка в районе верхнего течения р. Горынь о докладах и полевых исследованиях // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – 1967. – Вып. 87. – С. 46-53.

15. Раппопорт П. А. Города Болоховской земли // КСИИМК. – 1955. – Вып. 57. – С. 52-59.

16. Приходнюк О. М. Підсумки археологічних досліджень Хмельницького обласного краєзнавчого музею за 1964–1965 роки // Матер. II Подільської іст.-краєзн. конф. – Львів, 1968. – С. 131-132.

17. Спр. 1971/52. Звіт про археологічні розвідки в межах Хмельницької обл. проведених Ягодзінським Михайлом Йосиповичем протягом 1958–1971 рр. – 39 арк.

18. Винокур І. С., Журко О. І., Мегей В. П., Якубовський В. І. Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля: за матеріалами археол. дослідж. 1997-2003 рр.: До 80-річчя Губина. – Київ, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Старокостянтинів, 2004. – 206 с.

19. Ольховский В. С., Евдокимов Г. Л. Скифские изваяния VII–III вв. до н. э. – Москва: МТО Метео, 1994. – 158 с.

20. Історія українського мистецтва у п'яти томах / Г. Скрипник (гол. ред.), Дзюба, І. Драч та ін. – Київ, 2008. – Т. 1: Мистецтво первісної доби та стародавнього світу / ред. кол.: Р. Михайлова, Р. Забашта. – 710 с.

21. Забашта Р. В. До питання еволюції й формально-образної структури монументальної скульптури слов'ян-язичників // VII Подільська іст.-краєзн. конф. Секція археології: Тези доповідей / ред. кол.: Л. В. Баженов, І. С. Винокур, (відп. ред.) О. М. Завальнюк, М. Г. Кукурудзяк, А. Ф. Суровий, О. О. Чехівський. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 38-40.

22. Якубовський В. І. З історії археологічних досліджень губинського городища у 2016 р. // Князі Острозькі в історії Центрально-Східної Європи: минуле і сучасність: Наук. зб. за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. м. Старокостянтинів, 25–27 трав. 2017 р. / Редкол.: А. Г. Філінюк, докт. іст. наук. проф. (голова); О. М. Завальнюк, докт. іст. наук. проф. (заст. голови); В. І. Якубовський, канд. іст. наук. доц. (наук. ред.); В. Г. Байдич, канд. іст. наук; О. П. Григоренко, докт. іст. наук, проф.; М. С. Мельничук; С. А. Тимків (відп. секретар). ФОП Бицик Ю. В., 2017. – С. 237-243.

23. Якубовський В. І. Губинська кам'яна скульптура – важливе джерело стародавньої історії краю // Матеріали наукової історико-

красназавчої конференції з міжнародною участю «Хмельниччина: історія та сучасність» / Ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Єсюнін С. М. (співголова, відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2017. С. 166-169.

24. Архів автора. Записано від Олексія Журка, 1953 р. н., м. Хмельницький.

25. Архів автора. Записано від Дмитра Грищука, 1935 р. н., с. Губин, Старокостянтинівський р-н Хмельницька обл.

В. М. Синицін,
кандидат мистецтвознавства, доцент
(м. Вінниця)

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВИМІР АКСІОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду історичних витоків міфологічної природи походження сучасної моралі в освітянському просторі та можливостей її реформування у межах духовних реалій християнської культури і цивілізації.

Ключові слова: *дух, мислення, пізнання.*

Поширений вислів: «*Мислення є екзегезою реальності*» у різні часи мав різноманітну пізнавальну спрямованість відносно простору пізнання. Тому доцільно, на наш погляд, розглянути деякі міфологічні моделі тлумачення сенсу людського буття, бо вони не втратили свого впливу до цього часу.

У дохристиянський період, коли у духовному світі панували такі життєві важелі, як *сила, мудрість та краса*, існував свій період бурхливих змін та пошуків, що припадає на шосте століття до Різдва Христового. Саме у цей час в культурних центрах сходу і заходу з'являються такі видатні історичні постаті, як Лао-Цзи, Гаутама та Піфагор.

Перший з них є автором «Дао Де Цзин» (Канона Шляхутаюго Благої Сили). Згідно з його переконанням досягнення Благодатної

життєвої Сили здійснюється через Дао – поняття, що означає конкретний життєвий *шлях*. В більш широкому розумінні він є *втіленням процесуальної сутності буття*, але, перш за все, це *філософія оптимального життєвого шляху*. Це парадоксальне усвідомлення незалежної волі особистості – через відмову від її самості. Свідченням тому є наступні рядки Лао-Цзи:

«Всі люди тримаються за своє «я»,
Лише один я відмовився від цього».

Дао, або *Шлях* для Лао Цзи – це альтернатива конфуціанському гуманізму того часу, що породив жорстку морально-нормативну систему відношень у суспільстві в межах антропоцентричної концепції мислення. На думку Лао Цзитака, система тільки посилює проблеми, бо немає можливості їх вирішити без насилля. З цього приводу він відзначає: «Коли відмовились від великого Дао, тоді з'явилась «любов до людини» та «справедливість». Коли відмовляться від «людинолюбства» і «справедливості», тоді народ повернеться до шанування батьків, до батьківської любові». Цікаво, що вся ця історія з міфом про «людинолюбство» та «справедливість» майже через дві тисячі років буде мати продовження в період європейського ренесансу. Зрозуміло, що саме цю епоху вважають епохою відродження ідеї антропоцентризму, яка

сформувалася у язичницькі часи.

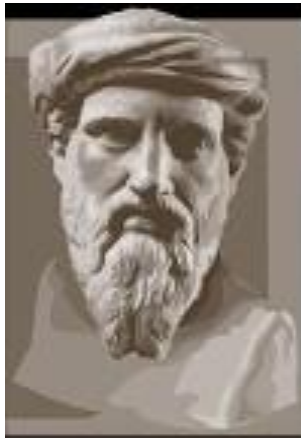
У тому ж шостому столітті до Різдва Христового виникає вчення про «дхарму» або «дхамму» (мовою палі). Поняття має походження від дієслова dhar – «тримати». Переклад слова dharman означає «захист», «закон», «порядок». З часом воно конкретизується у значенні *істини*, пошук якої в усі часи ототожнювався з пошуком сенсу буття.

Гаутама, що увійшов в історію під назвою Будда (який пізнав *істину*), все своє життя присвятив благородній цілі позбавлення людини від страждання. Майже науковий стиль його мислення має причинно-наслідковий характер: «Існує страждання, існують причини страждання, існує припинення страждання». Він часто казав, що *істин* так багато, як листя в лісі і *істина*, яку він відкрив людям, не більш ніж купка такого листя.

Інструментарій, за допомогою якого Гаутама будує свою концепцію пошуку *істини* має таку ієрархічну послідовність: *ум, розум, мудрість, стриманість*. Він вважає, що саме стримання думки є тим *благом*, що призводить до *щастя*. *Міф про щастя* майже один з самих поширених в історії світової культури.

Шосте століття до н.е. в Греції пов'язано з розвитком орфічної *теософії* – еклектичного сплаву мислення до складу якого входять: *міф, окультизм та містика*. В цю орфічну епоху з'являється одна з ключових фігур, з якою традиційно пов'язують виникнення поняття *філософії* – науки, що досліджує *цінності життя*.

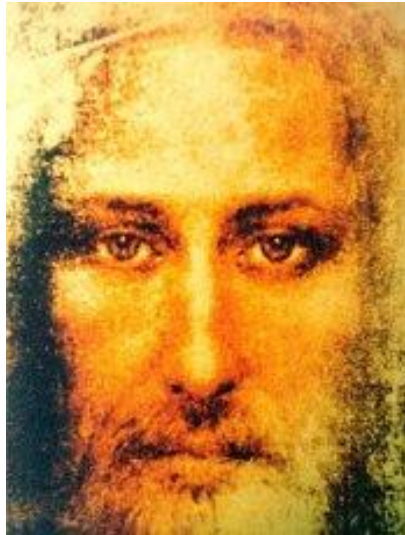
Давньогрецький філософ Піфагор – видатний релігійний діяч, математик, музикант вважав, що зрозуміти закономірність *гармонії життя* можливо за допомогою чисел, які мають особливий сакральний характер. Саме в цей час і народжується міфпро залежність *життя* від магії чисел. Такий своєрідний сплав релігії і науки об'єднав окультний образ мислення філософа з математичним методом пізнання за для створення ідеальної суспільної моделі *життя*. Відомо про особливе ставлення Піфагора до музики як до інструменту цілісного пізнання *життєвих процесів*. Кожен день він починав зі співу однієї з пісень Гомера. Звідси бере початок культ краси у європейській культурі. З часом ця тенденція сформує широко відому міфологічну тезу: «Краса рятує життя».

Таким чином головні важелі дохристиянського світу: *сила, мудрість* та *краса* у складний перехідний період трансформуються у конкретні напрямки. Поняття «*Благої Сили*» у Лао-Цзи асоціюється з правильно обраним *шляхом*. Головним завданням *мудрості* у Гаутами (Будди) є пошук *істини*. *Краса* в уявленні Піфагора являється основою для побудови ідеальної моделі *життя*.

Шість століть поспіль на суді у Понтія Пілата пролунає запитання язичницького світу: «Що є істина»? Історична відповідь відома. У християнській культурі і цивілізації *істина* поняття не

матеріальне, а духовне. Більш того, вона персоніфікована і пов'язана з певним історичним образом. Тому носієм конкретної істини виступає не що, а хто.

Вищезазначені пошуки *шляху, істини та життя* нарешті отримують відповідний духовний статус. Блага звістка про це прозвучить з вуст Спасителя: «*Я є Шлях, Істина і Життя*».

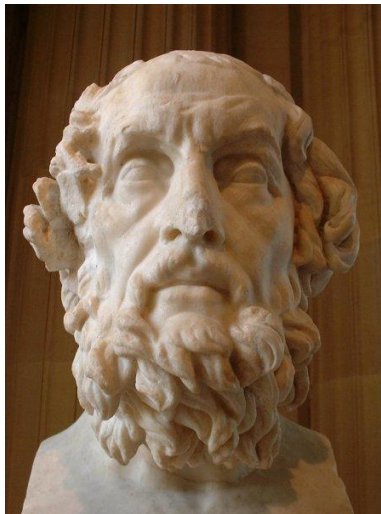
Саме в цьому полягає чудо втілення Бога в людину за для зцілення ветхого Адама від смерті. Сучасники тих подій мали можливість бачити реальну *Істину*, ходити поруч з нею її *Шляхом*, приймати її серцем як сенс *Життя*. Щоб ця можливість не згубилась у просторі і часі Спаситель використовує самий дієвий засіб пізнання духовного світу – *притчу*, яка приходить на зміну пізнавальній моделі язичницької мудрості поширеної у вигляді *байки*.

Якщо *байка* влучно узагальнювала життєвий досвід на основі простого невеличкого оповідання де головна роль належала логічному висновку – *моралі*, тобто коротенькому *правилу* відповідної поведінки, то *притча* поєднувала проблеми земного життя з вимогами *духовного закону*, що відкриває людині шлях до вічності.

До цього часу *притча* є неперевершеним дидактичним місточком між небом і землею, які за своєю природою по свідченню Святителя Василя Великого «відрізняються як душа від тіла».

Матеріальна складова життєвих обставин *байки* суттєво обмежує можливості її використання конкретними умовами причинно-наслідкового характеру. Тому існує так багато *різновидів моралі*: суспільної, індивідуальної, світської, релігійної, професійної, подвійної і т. п.

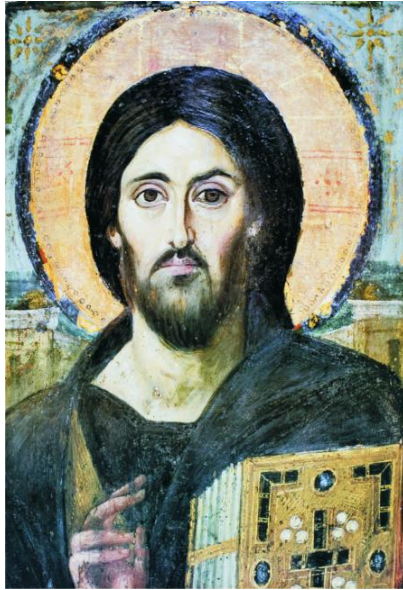
Цікаво, що в європейській культурі *басня* поширюється у античній Греції саме в кризовий перехідний період за шість століть до Різдва Христового у творчості Езопа, бо *моралізування* це типова реакція язичницького світосприйняття на небажані зміни.

Використання тварин, як головних героїв у байках Езопа, це своєрідний відгук на існування стародавніх тотемних вірувань, де тваринний світ наділявся людськими якостями: волею, розумом, логічним мисленням, вмінням критично оцінювати життєві обставини. Таким чином язичницька мудрість створювала відповідні *моральні правила* віртуальної поведінки людини, що формувалась за *принципом аналогу*.

На відміну від байки єдність *притчі* базується не на правилах обмежених можливостями людського досвіду, а на повноті *одкровення Закону Божого*. Влучно визначив співвідношення та перспективу існування *Закону і правила* В.Фаворський: «Закони живуть, правила – нерухомі». Тому *абсолютна природа* походження *закону* у християнській культурі та цивілізації є непреложною базою для духовного розвитку людини, а договірні, *відносно* певних життєвих обставин *правила*, при зміні цих обставин перестають працювати.

Отже, *притча* актуалізує для людини безмежність пізнавального простору Закону Божого, що веде до Його одвічного Царства. Сам процес пізнання не дається в ній у вигляді готової тези, а потребує наполегливої духовної праці для її розв'язання у власному житті. У четвертій главі Євангелія від Марка Спаситель у промові до учнів пояснює: «Вам дано *пізнати* таємниці Божого Царства, а тим, що за вами, усе відбувається в притчах» (Мк.4, с. 48).

Саме в цій главі знаходимо і перше тлумачення *притчі* про

пізнання таємниці Царства Божого – притчі про сіяча: «Сіяч сіє слово. А котрі край дороги, де сіється слово, – це ті, що як тільки почують, то зараз приходить до них сатана, і забирає слово, посіяне в них. Так само і посіяні на кам'янистому ґрунті, – вони, як почують те слово, то з радістю зараз приймають його, та коріння не мають у собі й непостійні; а згодом, як утиск або переслідування наступає за слово, вони спокушаються зараз. А між терен посіяне, – це ті, що слухають слово, але клопоти цього світу й омана багатства та різні бажання ввіходять та заглушують слово, – і плоду воно не дає. А посіяне в добру землю – це ті, що слухають слово й приймають, – і родять у тридцятєро, у шістдесят і в сто раз» (Мк.4, с. 49).

Язичництво ніколи не здавало свої позиції. Діалог між двома системами пізнання: *практичним моралізмом байки та духовним одкровенням притчі* продовжується до цього дня. Від того, що оберє сучасна система освіти залежить її майбутнє. Про це попереджає нас і послання святого апостола Павла до Тимофія: «Настане бо час, коли здорової науки не будуть триматись, але за своїми пожадливостями виберуть собі вчителів, щоб вони їхні вуха влещували. Вони слух свій від правди відвернуть та до байок нахилияться» (Тим., с. 246).

Аксіологічна проблема сучасної освіти у тому і полягає, щоб позбутися тимчасової побутової прагматики з її моральними коливаннями у віртуальному виборі між меншим і більшим злом шляхом оптимальної соціалізації в межах узгоджених «правил гри», а якраз навпаки повернутися до одвічних цінностей християнського буття: справжнього *«Шляху, Істини і Життя»*.

Тому перехід аксіологічної стратегії від мотивації корисної для суто зовнішніх узагальнених проблем певної соціальної моделі суспільства, як це було в свій час у випадку з «моральним кодексом будівника комунізму», до глибоко внутрішніх духовних потреб розвитку кожної реальної особистості на засадах безпосередньої присутності в її житті реального досвіду спілкування з Богом – безумовною основою всього сущого на землі, є одним із актуальних завдань сьогодення.

А. А. Трембіцький,
історик, краєзнавець

А. М. Трембіцький,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

ПОДВИЖНИК ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА – ЄВГЕН ДАНИЛОВИЧ НАЗАРЕНКО (ДО 80-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Відомий подільський краєзнавець, історик, педагог, знаний фахівець із геральдики Євген Данилович Назаренко народився 18 жовтня 1938 року в селі Будилка Лебединського району Харківської (нині – Сумської) області в родині вчителів сільської школи. Батько працював директором місцевої школи. На його дитинство та юність припали воєнне лихоліття 1941–1945 рр. і важкі повоєнні роки.

В 1941 р. батько пішов на фронт і по завершенні Другої світової війни залишився служити офіцером. В 1952 р. він був переведений до Проскурівського танкового училища, а незабаром сюди переїхала й уся сім'я. Так, 14-річний Євген опинився у місті над Бугом, де закінчив середню школу № 3. Ще під час навчання у школі, десь у восьмому класі, він зацікавився історією нашого краю, тобто знаходить своє покликання і далі вже йому не зраджує. Пізніше Євген Данилович згадував, що «ще в шкільні роки був певен, що стану істориком... захоплювався історичними творами, без розбору читав все, що потрапляло під руку». Тому на вибір професії, без сумніву, вплинули шкільні екскурсії до Кам'янець-Подільської фортеці, стародавнього Меджибожа з його замком, на поле Пилявецької битви тощо.

Після закінчення школи Євген вступив на історичний факультет Чернівецького державного університету (нині – національний університет імені Юрія Федьковича). Після успішно закінчення в 1962 р. університету все своє подальше життя, аж до пенсійного віку, пов'язав з учительством. Працював учителем у

Хмельницькій школі № 8, але шкільні програми з історії, що мали загальний, а часто й недостовірний, характер, не могли задовольнити молодого історика. Він, вже в перші роки роботи на освітянській ниві, прагнучи пожвавити уроки історії з їхнім «стиснутим» програмним компонентом, розпочав активну дослідницьку роботу, збирав матеріали з історії Поділля й Південно-Східної Волині. До цього його спонукав цілком природний сумнів: «невже усі події важливі для суспільства, людства, ніби уже відбулись і пролетіли повз Проскурів, наче нашого міста й не було на історичній карті?, невре територія Хмельниччини у 20 тисяч кілометрів не має своїх світочів, яскравих зразків поезії, проявів духовної культури?».

Для молодого шкільного історика результати перших досліджень були з розряду сенсаційних і вже в 60-тих рр. XX ст. з'являються перші його публікації.

Далі молодий дослідник зацікавився тими видатними постатями, особливо письменниками і поетами, що народились, мешкали чи перебували хоча б короткий час на подільській чи волинській землі. Свої знахідки, а це матеріали майже про діяльність півтисячі славних земляків і не земляків, Євген Данилович використовував на уроках і лекціях, що робило виступи педагога цікавими, багатшими за змістом, прищеплювали молоді любов до рідного краю.

Тривалий час Євген Назаренко викладав історію в Хмельницькому технікумі радянської торгівлі (нині – *торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету*), в професійно-технічному училищі № 8 (нині – *ПТУ № 18*), Хмельницькому технологічному інституті побутового обслуговування (нині – *Хмельницький національний університет*). Його лекції завжди викликали правдиве зацікавлення, адже молодий дослідник щедро ділився зі своїми студентами власними знахідками, розповідав їм про історію рідного краю, яку віддано любив і намагався якомога глибше пізнати. Своїми здобутками Євген Данилович ділився й зі своїми колегами-учителями міста та області, в середовищі яких вони мали жвавий відгук. Їхня палка підтримка заохотила дослідника до публікацій статей і повідомлень у пресі, зокрема, у рубриці «Орбіта красзнавця»,

що впродовж 60–80-тих рр. велася на сторінках «Радянського Поділля» (нині – «Подільські вісті»).

Невдовзі Є. Д. Назаренко поставив справу своїх краєзнавчих пошуків на наукову основу й проводив копітку та системну роботу в архівах, де знайшов багато цікавих фактів. Під час роботи в редколегії книги «Реабілітовані історією», як науковий консультант і член редколегії, виявив слідчі справи незаконно репресованих більшовиками: історика Євфимія Сіцінського, композитора Михайла Косака, письменника Тодосія Осьмачки. Наслідком вивчення цих документів стали його вагомі статті в книзі «Великий терор на Поділлі», журналі «Дивокрай», газеті «Літературна Україна» та багатьох інших.

Багато зусиль Євген Назаренко віддавав дослідженням і популяризації різних аспектів історії та культури подільської землі, однак, історія обласного центру була однією з провідних тем у дослідженнях краєзнавця. Творча спадщина цього універсального історика та краєзнавця нараховує більше півтисячі книг, краєзнавчих нарисів, розвідок, наукових і публіцистичних статей, присвячених різним періодам історії Поділля та Південно-Східної Волині, місцевій геральдиці, видатним особистостям, долі яких так чи інакше були пов'язані з подільським краєм. Серед них важливо відзначити книгу «Вогняні роки», де він прослідкував долі багатьох учасників Проскурівського підпілля, якому, на думку автора, «не пощастило», адже не мало свого Фадєєва, а діяло значно довше, ніж Молода Гвардія у Краснодарі, та й членів мало набагато більше.

Наслідком прагнення дослідника простежити родовід Миколи Васильовича Гоголя стала його книга «Подільський полковник Остап Гоголь» (1995), присвячена його предку, козацькому ватажку, полковнику Остапу Гоголю, який понад 30 років очолював найзахідніший козацький Подільський полк. Євген Данилович переконливо довів, що славетні письменники Микола Гоголь та Юрій Яновський мали свої корені на Поділлі, а їхній родовід походить від подільського полковника, наказного гетьмана Остапа Гоголя.

В цілому діапазон дослідницьких інтересів Євгена Даниловича справді вражає: це, зокрема, його Шевченкіана, яка розпочалась із розвідки присвяченої проскурівчанину Аркадію Венгжиновському,

другу Шевченка. Роками краснавець скрупульозно збирав відомості про подолян, стосунки з якими були для Кобзаря важливими, про обставини перебування поета на Поділлі. Цілком природно, що в 2003 р. він представив зібрані та ґрунтовно досліджені факти й події в окремій книзі нарисів «Тарас Шевченко і подоляни», де висвітлив перебуванню Шевченка у Кам'янці-Подільському та його зустрічі з подолянами, а також розкрив проблеми вшанування Кобзаря на Поділлі

Значну увагу він приділяв і красназнавчому літературознавству. Зокрема, висвітлив поетичні освідчення в любові до Кам'янця-Подільського Костянтина Батюшкова та Юзефа Крашевського; відомого українського поета Степана Руданського («До скелі притулився Кам'янець убогий»); соціальні контрасти, що їх побачив у місті в 1930 р. Драй-Хмара («Але поглянь у темні очі веж – там жах середньовіччя, і кров, і гвалт, і заграви пожеж»); гостру поетичну сатиру відомого культурного діяча ХІХ ст., нащадка старовинного молдавського роду, старшого учителя російської словесності та логіки в місцевій гімназії Олександра Хиждеу; долю подолянина Мауриція Гославського (1802-1834), представника «української школи» у польській літературі, перу якого, зокрема, належать поема «Поділля» та ґрунтовна праця «Обряд народного весілля на Поділлі разом з піснями».

Також він приділив увагу перебуванню інших видатних постатей в регіоні, опублікувавши біографічні розвідки про Павла Жолтовського, Костя Копержинського, Володимира Герасименка, батька та сина Димінських, книговидавця Герасима Смотрицького, поетів Себастьяна Кльоновича та Адама Чагровського тощо. Розкрив обставини перебування на Поділлі Тадеуша Костюшка та Михайла Грушевського. Звернув увагу на різноманітні хроніки та описи про Поділля й Південно-Східну Волинь, на події Визвольної війни українського народу середини ХVІІ ст. в краї, на описи Проскурова в роки Другої світової війни.

Свої статті він періодично публікував у багатьох красназнавчих збірниках, журналах «Людина і світ», «Слово і час», «Журналіст України» (Київ), центральній та обласній пресі – «Подільських вістях», «Проскурові» та інших часописах Хмельниччини.

Важливо зауважити, що його статті, опубліковані в геральдичному часопису «Знак» (Львів), включені до бібліографічного переліку найпотужнішого світового Інтернет-сайту з вексилології. Він безпосередньо був причетним до справжнього «геральдичного подвигу», тобто до спеціального випуску журналу «Гербовед» (Москва), майже повністю написаного хмельничанами та присвяченого геральдиці м. Хмельницького. Невтомний краснезнавець ще планував систематизувати результати своїх багаторічних досліджень та видати книгу «Подільські силуети», присвячену видатним постатям та яскравим епізодам історії Поділля, але вона так і залишилася в рукопису, місце знаходження якого досі не відомо.

Впродовж 1967–2007 рр. Євген Данилович Назаренко брав активну участь у різноманітних наукових форумах, зокрема, II–XII Подільських історико-краснезнавчих конференціях, інших наукових форумах у Городку, Житомирі, Ізяславі, Кам'янці-Подільському, Крем'янці, Лісоводах, Луцьку, Меджибожі, Новоград-Волинському, Полонному, Старій Синяві, Старокостянтинові, Харкові, Хмельницькому, Черкасах, Шепетівці та багатьох інших містах України. Також був активним учасником всеукраїнських науково-практичних конференцій «Місто Хмельницький в контексті історії України» (Хмельницький, 1991–2008), двох геральдичних конференцій у Львові і Москві, міжнародного круглого столу «Історія релігій в Україні» тощо.

Зокрема, в 2006 р. Євген Данилович входив до складу організаційного комітету наукової конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України», в збірнику матеріалів якої були видруковано його матеріали, присвячені діяльності таких відомих постатей м. Хмельницького (Проскурова), як: власник Плоскирова Станіслав Влодек, на кошти якого у 1599 р. у м. Львові було видруковано латинською мовою книгу «Епітапаміон»; декабрист Павло Дунцов-Вигодовський, відомий своєю дружбою з Тарасом Шевченком; Аркадій Венжиновський; знаний філософ і психолог Василь Зінківський; художник Григорій Верейський та ін.

Євген Данилович упродовж 1991–2004 рр. очолював Хмельницьку міську організацію Всеукраїнської спілки краснезнавців, входив до складу президії обласної організації Всеукраїнської спілки

красзнавців, керував клубом краєзнавців в обласній універсальній науковій бібліотеці імені Миколи Островського, активно співпрацював із Центром дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, а в жовтні 2009 р. був одним із фундаторів Хмельницької міської організації Національної спілки краєзнавців України. Також був членом Українського геральдичного товариства і безпосередньо причетний до діяльності обласного та міського Товариств охорони пам'яток історії та культури, що проіснували біля третини століття та припинили свою діяльність у 1999 та 2003 рр. відповідно. Він, зокрема, є автором тексту до 27 меморіальних дощок, присвячених проскурівському підпіллю, які встановило міське товариство охорони пам'яток історії та культури. Впродовж 1991-2007 рр. Є. Назаренко був членом експертної комісії з найменування та перейменування вулиць міста.

Значну допомогу Євген Данилович Назаренко надавав організації Хмельницького міського краєзнавчого музею (*нині – музей історії міста Хмельницького*). Так, він у своїх публікаціях проаналізував поступове перетворення давнього Плоскирова з села на доволі жваве містечко, яке вже з 1578 р. мало дарований польським королем Стефаном Баторієм привілей на проведення двох щорічних ярмарків та щотижневих торгів, а з кінця XVIII ст. отримало від його власників Замойських право обмеженого самоуправління.

Євген Данилович одним із перших на шпальтах місцевої преси підкреслив важливість виявлення київським істориком В. Михайловським найдавнішої писемної згадки про Плоскирів (1431). Значну увагу дослідник приділив й тому періоду історії міста, коли після другого поділу Польщі та утворення Подільської губернії Проскурів стає повітовим центром. Краєзнавець і водночас добрий знавець геральдики, він зауважив, що в основу герба повітового центру Проскурова був покладений вже звичний для всіх герб «Еліта», який належав Замойським ще з 1665 р. У своїх розвідках простежив особливості забудови Проскурова та зростання чисельності його мешканців упродовж XIX ст., детально охарактеризував перші вибори до міської думи, що відбулись 14 січня 1880 р.

Євген Данилович Назаренко, як один із провідних сучасних дослідників рідного краю, за вагомий внесок в дослідження історично-

культурної спадщини краю відзначений міськими преміями імені Богдана Хмельницького (1995) та імені Михайла Орловського (2008). А за значні досягнення в галузі історичного краєзнавства та збереження пам'яток минувшини отримав обласну премію імені Юхима Сіцінського (1998). Нагороджений медалями.

4 грудня 2009 р. трагічно обірвалося життя відомого дослідника і популяризатора історії та культури Поділля й Південно-Східної Волині, ветерана-подвижника краєзнавчого руху Хмельниччини, члена Національної спілки краєзнавців України, дійсного члена Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України Євгена Даниловича Назаренка.

Євген Данилович Назаренко назавжди запам'ятався усім, хто його знав, працелюбністю, ерудованістю знань, наполегливістю й глибиною досліджень, як палкий патріот міста Хмельницького та подільської землі. Він залишив яскравий слід у тисячах своїх учнів-вихованців, серцях колег науковців і краєзнавців, у поділлєзнавстві. Його ім'я внесено в багато енциклопедично-довідкові видання, присвячені знаним краєзнавцям України.

Різномпланова творча спадщина Євгена Даниловича Назаренка налічує, але це не остаточна цифра, 504 наукових і науково-популярних публікації. Його науково-краєзнавча діяльність і життєві шляхи, його безкорисливе, віддане служіння регіональній історії й досі є предметом досліджень подільських істориків і краєзнавців та потребує подальшого глибокого осмислення й наслідування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баженов Л. Назаренко Євген Данилович / Л. Баженов, В. Савчук // Краєзнавці України. Довідник. – Київ ; Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2003. – Вип. I. – Т. I. – С. 149.
2. Дячук Н. Планета в 20 тисяч кілометрів / Н. Дячук // Ділове Поділля (Хмельницький). – 1993. – № 5. – черв.
3. Євген Данилович Назаренко [Некролог] // Краєзнавець Хмельниччини: Щоквартальний бюлетень Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України. – Кам'янець-Подільський ; Хмельницький : [б. в.], 2010. – № 1. – С. 71-72.
4. Лізавенко К. Якою є історія двадцяти тисяч квадратних

кілометрів? / К. Лізавенко // Подільські вісті (Хмельницький). – 2003. – 25 лип. – С. 4.

5. Мальована В. Історія не може бути повісю. Інша справа деякі історики... / В. Мальована // Хмельницький вечірній (Хмельницький). – 1998. – № 85-86. – 23 жовт. – С. 4.

6. Назаренко Євген Данилович [Коротка бібліографічна довідка] // Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський : [б. в.], 1993. – С. 292-293.

7. Назаренко Євген Данилович. Біобібліографічний покажчик / уклад.: Олійник І. В. – Хмельницький : [б. в.], 2008. – 48 с.

8. Олійник І. В. Подвижник подільського краєзнавства – Євген Данилович Назаренко / І. В. Олійник // Видатні постаті міста Хмельницького (Матер. II наук.-практ. конф. «Місто Хмельницький в контексті історії України»). – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2007. – С. 48-54.

9. Сваричевський А. Щедрий ужинок краєзнавця / А. Сваричевський // Подільські вісті (Хмельницький). – 1998. – 20 жовт. – С. 6.

10. Трембіцький А. М. Євген Данилович Назаренко – подвижник подільського краєзнавства (до 80-річчя з дня народження) / А. М. Трембіцький // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2018 рік: реком. бібліогр. довід. / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін. ; Хмельниц. міська орг. НСК України, Хмельниц. ОУНБ. – Хмельницький : ФОП Цюпак А. А. – 2017. – С. 169-174.

11. Alma mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – початку XX століть). Наукове видання. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2005. – 416 с. / про Є. Назаренка – с. 339, 355, 359.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ПОДОЛЯНИН, ЯКИЙ ЗАКОХАНИЙ У ГУЦУЛЬЩИНУ

У статті простежені життєві шляхи, педагогічна та мистецька діяльність члена Національної спілки художників України, Заслуженого художника України, доцента кафедри образотворчого мистецтва Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв, художника і педагога, подолянина Анатолія Миколайовича Калитка.

Ключові слова: *художник, педагог, Поділля, Гуцульщина, Анатолій Калитко*

Український етнокультурний регіон, край українських верховинців – волелюбних і доброзичливих гуцулів, Гуцульщина, завжди приваблювала своєю чарівністю багатьох українських мистців, у т. ч. й відомих мистців і мистецтвознавців, які народилися на теренах краси України, Поділлі, Дивосвіт краси Гуцуллі вони бачили в усьому, що зустрічалося їм у їхніх мандрівках гірськими стежками Українських Карпат. У своїх мистецьких творах вони втілювали незбагненний, проте близький і хвилюючий світ Гуцульщини.

Талановитий український мистець і педагог, подолянин Олекса Новаківський (*14.03.1872, с. Слободо-Ободівка (нині – Ободівка Тростянецького р-ну, Вінницької обл.) – †29.08.1935, Львів) щороку виїжджав з учнями власної мистецької школи (Львів) на літні студії на Гуцульщину, де «мальовничі гірські краєвиди, багатючий рослинний світ, захоплюючі історії з життя гуцулів, фольклор і народні традиції робили ті студії справжньою філософсько-мистецькою школою». Його особливо захоплював образ Олекси Довбуша і десять років працював над картиною «Довбуш» (1931), змінюючи ескізи з кожним новим фактом зібраним мистцем про ватажка опришків. Його славнозвісна «Дзвінка» «змальована» з дочки відомого українського письменника, публіциста, культурно-громадського діяча і дослідника Гуцульщини

Михайла Ломацького (*1886 – †1968) [32, с. 29].

Свій внесок у творчу спадщину Гуцульщини зробив, колишній учень мистецької школи Новаківського (*Львів*), відомий український художник, майстер сакрального мистецтва, графік і педагог, подолянин Василь Дядинок (*01.01.1900, с. *Лучинець (нині – Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл.)* – †21.01.1944, *Відень, Австрія*), що працював у дусі українсько-візантійського стилю [31]. Так, він у 1939-1944 рр. мешкаючи в Коломиї, створив і видрукував в «Українському видавництві» у Кракові, серію поштових листівок, серед них «Ангел пастирям мовив...», «Втеча до Єгипту», «Тріє царі володарі...», «Тріє царі несуть дари...» (1940), «Воскресіння Христа» та «Писанки» (1941), що дають можливість сьогодні «по-новому сприйняти Гуцульщину в минулому та сьогодні, її історію, людей, їх спосіб життя та побут, великі здобутки у народно-прикладному мистецтві» [7, с. 84]. Мешкаючи в Коломиї часто відвідував терени Гуцульщини під час яких писав шкіци своїх майбутніх робіт, зокрема, в 1942 р. створив олією на полотні портрет «Гуцул» [34], що вперше експонувався «на маргінесі виставки» Спілки українських образотворчих мистців у Львові (1943), присвяченої 25-річчю заснування Київської Академії Мистецтв, під назвою «Гуцул з Криворівні» [19].

Творчий слід на теренах Гуцульщини також залишив відомий український архітектор, графік, мистецтвознавець, краєзнавець і етнограф, подолянин, Володимир Січинський (*24.06.1894, м. *Кам'янець-Подільський* – †25.06.1962, *Патерсон, США*), який опублікував серію праць про Гуцульщину. Серед них, «Хатне будівництво» (*Львів*, 1935), де зробив огляд деяких типів будов на Гуцульщині, Поділлі та Східній Україні [27]; «Гончарство в околиці Карпат» (*Львів*, 1937), де подав характеристику керамічних виробів на Гуцульщині і Закарпатті [20]; «Українські надгробні пам'ятники» (*Вінніпег*, 1958), де подав історична характеристику нагробних пам'ятників і хрестів в Україні, зокрема на Гуцульщині та Поділлі, звернув увагу на необхідність зберігання цвинтарів [26]; «Гуцульщина: історія, назва, етнографія, архітектура, мистецтво» в словниковій частині «Енциклопедії Українознавства» (*Париж-Нью-Йорк*, 1955) [21]. Однак найбільш цінною його працею про

Гуцульщину є «Етрусський дім і гуцульський оседок», яка вперше як реферат була виголошена на 2-му з'їзді слав'янських географів і етнографів (2-12 червня 1927 р., *Краків*), де основну увагу автор зосередив на не випадковій подібності етрусського дому та спеціального типу гуцульської хати (*хати-фортеці*) – гуцульського оседку [22]. В подальшому ця праця була опублікована в «Працях Українського високого педагогічного інституту» (*Прага*, 1929) [25], а також вийшла окремим виданням (*Прага*, 1930) [24]. Зважаючи на її значну цінність, для популяризації творчої спадщини подолянина Володимира Січинського вона перевидана в 2016 р. (*Хмельницький*) [23].

До особистостей для яких Гуцульщина стала другою батьківщиною, які роблять свій значний внесок у її творчу спадщину, невтомно створюючи «багатоликий живописний портрет чарівної природи й талановитих людей краю» [13, с. 44], варто віднести й члена Національної спілки художників України, заслуженого художника України, доцента кафедри образотворчого мистецтва Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв, художника і педагога, подолянина Анатолія Миколайовича Калитка. Він є добре знаним на Гуцульщині, де став визначним мистцем і педагогом, однак і досі є маловідомою особистістю на Поділлі, де народився й де пройшли його дитячі та юнацькі роки.

Мистецький доробок **відомого майстра пейзажу і натюрморту, доброго портретиста** відображено в альбомах «Анатолій Калитко. Живопис, графіка» (*Дрогобич*, 2002 [16]; *Маріуполь*, 2007 [1]) та в книзі В. Молинь і В. П'ясецької «Мелодія живопису Анатолія Калитка» (*Івано-Франківськ*, 2012) [18]. Значними публікаціями про його життєві шляхи і мистецько-педагогічну діяльність стали праці Валентини Молинь, зокрема, «Творчий шлях художника Анатолія Калитка» (2002) [16], «Із любов'ю до Гуцульщини» (2016) [13], «Успіхи митців Косівщини» (2016) [17] та «Мистецька галерея – Калитко Анатолій» [14], Катерини Сусак «Художник-живописець, педагог Анатолій Калитко» (2012) [28], Анатолія Трембіцького (2017) [29; 30], Вікторії Яремин [33] та багатьох інших. Короткі гасла про мистця, його чималі творчі

здобутки та участь у численних виставках подано в енциклопедично-довідкових виданнях [3; 7; 10] і на Інтернет сайтах [5; 6; 8; 9].

Калитко Анатолій Миколайович. 2017 р.

Талановитий український мистець-живописець **гуцульського краю** «із вагомим мистецьким доробком» і досвідчений художник-педагог [5; 13, с. 44] Анатолій Миколайович Калитко народився 13 липня 1942 р. у подільському, розташованому у великому природному видолінку та горбках по обидва береги річки Жванчик, лівої притоки Дністра, містечку Оринин (нині село – Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.) [8; 10; 13, с. 44; 14]. В 1959 р., після закінчення місцевої середньої школи, маючи непогані здібності до малювання, розпочав свою трудову діяльність оформлювачем у Кам'янець-Подільському районному будинку культури. Після строкової

військової служби (1961-1964), яку проходив у Білорусії, працював у далекому Заполяр'ї (1964-1967) [5; 14].

У 1967 р. вступив на художньо-педагогічний факультет Київського державного художнього інституту (нині – *Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури*) [5; 10; 13, с. 44; 14], який закінчив у 1971 р. за спеціальністю «малювання і креслення», здобув кваліфікацію «художник-педагог, викладач малювання і креслення, методист художнього виховання» [6; 8]. Серед його вчителів були провідні українські живописці. Зокрема, народний художник України, професор Карпо Трохименко, професор Олександр Сиротенко, відомі українські живописці Анатолій Пламенийкий, Юлій Ятченко та Віктор Присталенко [5; 8; 14].

Ще в період студентських років він створив цикл живописних робіт, серед яких цікавими є «Вид на Дніпро», «Тарасова гора. Канів» (1968), «Володимирська гірка» (1969), «Стежина додому. Оринин» (1970) та «Автопортрет» (1971), який хоча і «єтюдний, але виконаний в кращих традиціях вітчизняного мистецтва. Масштабність зображення, гордовито піднесена у трьох четвертному повороті голова, уважний вивчаючий погляд очей, активний, з використанням широкого мазка колорит визначають подальший творчий шлях. І надалі в кожному творі буде відчуватися ця уважність і спостережливість до вибраного сюжету, той своєрідний камертон, яким настроюється звучання його мистецтва». Серед його акварельних робіт 1970-х рр. також варті уваги «красиви Ленінграда, болгарські та кримські аркуші». «Легкістю, прозорістю барв і гармонійним поєднанням кольорів відзначаються акварелі» «Курорт Албена. Болгарія», «Міська гора. Косів», «Сад цвіте», «Ялта. Ранок» [14].

Після закінчення інституту попросився у Косівський технікум народних художніх промислів ім. В. Касіяна (з 1993 р. *коледж, а з 2000 – Косівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва*). Його педагогічна і творча біографія й досі пов'язані з Косовом, зі столицею народного мистецтва Гуцульщини, і Косівським інститутом прикладного та декоративного мистецтва [5; 8; 13, с.44], де мистець викладає рисунок і живопис [8]. Саме тут, на Гуцульщині, щасливо склалася доля Анатолія Калитка, де він зростав

як педагог (*викладач фахових дисциплін, завідувач відділу, завідувач кафедри*), де потужно розкрився його талант живописця – майстра реалістичного живопису [13, с. 44], де в 2016 р. отримав вчене звання – доцент [5; 17], тут, – як пише В. Молинь, – «повниться багатоголоссям його живописна мелодія Гуцульщини» [12].

Відомий мистець і педагог Анатолій Миколайович Калитко постійно працює творчо, не зупиняючись на досягнутому. Живописні та графічні роботи, цього творчо активного мистця, до речі єдиного художника-живописця у Косівській регіональній організації НСКУ [5; 14], постійно представляють Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва й Косівську регіональну організацію Національної спілки художників України на різноманітних художніх виставках – міжнародних, всеукраїнських («Осінній салон» (1997), «Осінь» (1999), «Різдвяна» (2011, 2012) [18, с. 9]), регіональних та обласних, на звітних виставках творчих робіт викладачів і студентів навчального закладу. Мистець постійно бере участь у роботі вітчизняних і міжнародних пленерів та симпозіумів [5; 6; 8; 13, с. 44; 14]. Зокрема, він учасник Всеукраїнських виставок-пленерів художників України (*Миколаїв, 2007; Львів, Одеса, Ялта, 2008; Седнів, 2009*), III Міжнародного симпозіуму живопису і графіки (*Гурзуф, 2007*), Міжнародного пленеру «Карпатський хребет» (*Яремче, 2008*), симпозіуму художників України в Сухумі (*Грузія, 2010*) та Міжнародного симпозіуму в Стамбулі (*Туреччина, 2010*) [8; 12; 18, с. 9], де виставляв свої чудові пейзажі [28, с. 248]. Мистець неодноразово на запрошення проводив майстер-класи для школярів у Бердянську, Кам'янці-Подільському та Маріуполі [12].

Загалом творча діяльність мистця спрямована на пропагування українських культурних традицій, однак у його творчому доробку природа і люди далекого Заполяр'я, краєвиди Болгарії та Грузії, акварелі Санкт-Петербурга, пейзажі Криму, етюди Седнева, живописні аркуші древнього Львова, Кам'янця-Подільського, Хотина [11; 12]. Однак найбільше і надзвичайно плідно презентує він свій реалістичний живопис – образотворче мистецтво гуцульського краю на пересувних виставках в Україні та світі (*Польща, Росія, Румунія, Сполучені Штати Америки, Угорщина*) [6; 28, с. 248]. В цілому його творчий здобуток нараховує понад 500 станкових живописних творів:

пейзажі, натюрморти, портрети, це саме ті жанри, в яких найповніше виявилася творча індивідуальність мистця, які набувають матеріальності і разом із тим духовної сили. Його твори – це вічна спокійна любов до природи і людей, що його оточують [14].

Дуже важливим набутком у творчій, духовній та громадсько-виховній діяльності мистця є персональні виставки його творів, через які він широко доносить свій творчий доробок до глядача. Зокрема, за період своє творчої діяльності він мав більше 20 персональних виставок у різних містах України та за її межами [5; 6; 8; 13, с. 44; 18, с. 9; 28, с. 248], щоразу представляючи нові твори. Перші персональні виставки мистця-початківця відбулися в Центральному будинку культури м. Норильськ (*Росія*, 1965, 1967). В подальшому персональні та звітні виставки відбувалися в с. Соколівка (*Косівський р-н*, 1984, 1986), Івано-Франківському краєзнавчому музеї (1986, 1996), Косівському музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини (*Косів*, 1990, 1995, 1998, 2001, 2002, 2004, 2008, 2015), «Традиції народного мистецтва і сучасність» (*Київ*, 1997), Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського (*Коломия*, 2002, 2017), Косівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (2002, 2007, 2015), «Автентика і час» (*Київ*, 2003), Картинній галереї Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (2006), Центральному Будинку художника Національної спілки художників України (*Київ*, 2007), Українському фонді культури (*Київ*, 2007, 2010), Представництві Посольства України в США (*Вашингтон*, 2007), Міжнародній пересувній виставці (*Миколаїв, Ялта, Одеса*, 2007-2008), Товаристві «Сила духу» (*Філадельфія*, 2008), Міжнародній виставці в галереї сучасного мистецтва «Обрій» (*м. Хуст, Закарпатська обл.*) (2008), Культурному центрі України в Москві (2008), Ханті-Мансійському автономного округу Російської федерації (*Тюмень, Сургут, Нефтеюганськ*, 2009-2010), художньо-меморіальному музеї Василя Касіяна в Снятині (*Івано-Франківська обл.*, 2010), Косівській регіональній організації НСХУ (2012) [6; 8; 10; 11; 12; 14; 28, с. 248]. Всі ці експозиції зазвичай включають від тридцяти до більше сотні живописних полотен, які розкривають мистця в повному обсязі його творчих уподобань [18, с. 9] і, варто зауважити, що кожна чергова

експозиція мистця складається з нових полотен [2].

Так, організована восени 2002 р. у п'яти залах Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського персональна виставка, з нагоди 60-річчя від дня народження Анатолія Миколайовича Калитка, на якій було представлено 105 живописних і графічних робіт мистця, стала великим мистецьким звітом тридцятилітніх надбань і творчих уподобань художника [12; 14].

Першим, особливо відповідальним і, на жаль, поки що єдиним, творчим звітом Анатолія Миколайовича на батьківській подільській землі стала велика персональна виставка сімдесяти живописних карпатських краєвидів і подільських етюдів у залах картинної галереї міста Кам'янець-Подільського (2006), які розкрили високу майстерність мистця, тонке сприйняття ним природи та сам характер майстра. Через тематику мистецьких творів, манеру їх виконання, поміж мазків пензля досить чітко висвітлився спокійний і лагідний характер мистця, народженого на Поділлі, а залюбленого в Гуцульщину [12; 14].

Восени 2007 р. у Києві відбулися дві персональні виставки мистця – у виставковому залі Центрального будинку художника Національної спілки художників України, з нагоди 65-річчя від дня народження мистця; в Українському фонді культури. На цих виставках він, зрозумілою і доступною мовою мистця розкрив вічну спокійну любов до природи і людей, представивши столичним глядачам живописні краєвиди Гуцульщини, розмаїття натюрмортів, портрети талановитих людей краю, найповніше виявивши свою творчу індивідуальність [12].

У Косівському музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини часто відбуваються різноманітні виставки образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Оригінальне вирішення побудови всієї музейної експозиції, змістовні екскурсії, консультації фахівців і любителів народного мистецтва дають можливість краще та глибше пізнати самобутню історію культури та мистецтва чарівного Карпатського краю. Так, у червні 2008 р. тут, у його музейних залах, відбулася персональна виставка – творчий звіт участі провідного мистця-живописця Анатолія Миколайовича

Калитка, а вірніше своєрідного стажування й творчого спілкування з мистцями багатьох країн, під час III-го Міжнародного симпозіуму живопису і графіки, що проходив на базі будинку творчості імені художника К. Коровіна у Гурзуфі (2007). Лейтмотивом творчості відомого майстра пейзажу і натюрморту є карпатські краєвиди та багатоваріантні композиції квітів. Як добрий портретист він створив чималу живописну портретну галерею талановитих людей Гуцульського краю, зокрема, подивував відвідувачів виставки новою роботою з портретного жанру, виставивши портрет знаної письменниці Марії Влад (2008). Особливістю цієї персональної виставки стала експозиція з п'ятнадцяти кримських пейзажів та етюдів талановитого мистця «Бахчисарай», «Ведмідь-гора», «Гурзуф. Вечоріє», «Гурзуф. Причал», «Гурзуф. Сонце сідає», «Каміння», «Холодний день», а також невеликих розмірів етуди «Балаклава», «Сонце заходить. На морі», які виконані вправною рукою професійного мистця в техніці олійного живопису та «сповнені щирості та доброти автора». «Міняються мотиви і сюжети, а почерк майстра, – зауважує В. Мотиль, – залишається незмінним». Однак на цій виставці були відсутні чотири творчі роботи мистця, виконані ним під час пленеру в Гурзуфі, які в той час експонувалися на пересувній виставці у містах Причорномор'я відкритій в грудні 2007 р. у Миколаєві, згодом у Ялті, а потім – в Одесі [11].

Влітку 2008 р. у Виставковому залі Культурного центру України на Арбаті в Москві відбулася персональна виставка мистця на якій експонувалося більше сорока живописних краєвидів Гуцульщини та натюрмортів [12].

Мистецький набуток Анатолія Калитка і твори російського скульптора українського походження Миколи Янчака (колишнього випускника Косівської мистецької школи), експонувалися в 2009-2100 рр. на спільній виставці «З любов'ю до України» в Ханті-Мансійському автономного округу Російської федерації (Тюмень, Сургут, Нефтеюганськ), приуроченій святкуванню року української культури в Росії. За підсумками виставки Анатолій Миколайович відзначений дипломом Посольства України в Росії [12].

Наприкінці весни 2010 р. у «Білому» і «Золотому» залах Українського фонду культури (Київ) відбулася виставка нових

мистецьких надбань династії мистців, зокрема, мистця-живописця Анатолія Миколайовича Калитка та його трьох онуків: Марини, Анатолія і Володимира Коваленків. Із виставлених 100 робіт, переважна більшість, безумовно належить відомому мистцю реалістичної школи, майстрові пейзажу Гуцульщини та Криму Анатолію Калитку. Варто зауважити, що його внуки вже є неодноразовими учасниками, лауреатами і дипломантами різних виставок, зокрема, Всеукраїнського огляду-конкурсу «Нові імена України» (2009, 2010), Міжнародної виставки дитячих робіт, приуроченої 100-річчю від дня народження Марії Приймаченко (2009), Всеукраїнського конкурсу дитячого малюнку «Україна – європейська держава» (2009), районного конкурсу «Таланти багатодітної родини» у номінації «Образотворче мистецтво» (2010), а Анатолій і Володимир ще й лауреати VII Всеукраїнського конкурсу-фестивалю «Таланти багатодітної родини» (2010) [2; 12].

Великим творчим звітом художника, з нагоди 70-річчя, стала персональна виставка, організована 2012 р. у виставковій залі Косівської регіональної організації Національної спілки художників України. Експозиція об'єднала твори мистця за 40-літній період і представила його в повному обсязі творчих уподобань. Одночасно з відкриттям виставки відбулася презентація книги-альбому «Мелодія живопису Анатолія Калитка» [13, с. 44].

У травні 2015 р., один з найвідоміших живописців Прикарпаття, репрезентував дві свої персональні виставки творів живопису під девізом «З любов'ю до Гуцульщини» у Косівському інституті прикладного та декоративного мистецтва та в Косівському музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини, де представив свої найновіші твори: пейзажі, натюрморти й портрети [13, с. 44]. Варто зауважити, що виставка з ліричною назвою «З любов'ю до Гуцульщини» «демонструє жанрове розмаїття творчості мистця», але головним джерелом натхнення для мистця все ж завжди залишається природа Гуцульщини, хоча він народився на Поділлі. Зокрема, такі експоновані твори мистця, як «Косів зимовий» (2014), «Осінь в Яворові» (2014), «Соколівський пейзаж з церквою» (2010), «Сонячна Снідавка» (2014) та інші, визначають образ його мистецтва, його темперамент і захоплення красою природи, гармонія кольорів та

чистота повітря Карпатського краю. В жанрі натюрморту мистець не перестає дивувати нас тонким відчуттям природи Гуцульщини, зокрема, представлені на виставці полотна «Квіти жасмину» (2013), «Травневий бузок» (2014), «Чорнобривці» (2005), «передають красу кольорів та ніжну чуттєвість таких рідних для кожного українця квітів». Серед представлених на виставці портретів, особливо увагу привертає портрет «Христіна» (2015), який віддзеркалює те унікальне відчуття кольору та світла, яким наділений художник. Недарма відвідувачі поетично назвали «циганочка» [33].

Новим творчим звітом доцента кафедри образотворчого мистецтва, відомого художника Анатолія Калитка, стала персональна виставка його найновіших творів живопису «З любов'ю до Гуцульщини», яка пройшла в січні-грудні 2016 р. у Косівському інституті прикладного та декоративного мистецтва. В експозиції виставки було представлено 21 творчу роботу – пейзажі, натюрморти й портрети, виконані мистцем упродовж 2012-2015 рр. Загалом, як зауважила при відкритті виставки в. о директора КПДМ ЛНАМ Галина Юрчишин, саме Анатолієві Миколайовичу, який більше сорока років відданий праці мистця і педагога в цьому навчальному закладі, надано по праву першість у влаштуванні таких тривалих виставок-звітів саме у залах інституту [15; 17].

У Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського (*Коломия*) в липні 2017 р. відбулася персональна виставка мистецьких здобутків заслуженого художника України, доцента кафедри образотворчого мистецтва Косівського інституту декоративно-прикладного мистецтва, подольянина Анатолія Калитка «З любов'ю до Гуцульщини», присвячена 75-літтю від дня народження мистця та 45-річчя його професійної діяльності. На виставці мистця, який працює в стилі реалістичного станкового живопису, були представлені краєвиди Гуцульщини, натюрморти та портрети видатних людей краю [4].

Анатолій Калитко завжди приділяє належну увагу композиції своїх творів, як при вирішенні багатопланових пейзажів, так і при виконанні портретів. Хоча він і працює різними рисувальними та живописними матеріалами, однак найулюбленішою впродовж багатолітньої творчої практики все ж залишається техніка олійного

станкового живопису. Пастозністю широкого живописного мазка позначені його ранні живописні роботи «Зимовий день», «Перші бруньки. Весна» [14]. Цілий пласт живописних краєвидів Бабина, Бистреця, Буківця, Верховини, Космача, Косова, Криворівні, Пістиня, Річки, Соколівки, Шешорів, Яворова, які мистець обходив з етюдником у різні пори року, розкриває величну красу природи Гуцульщини. Це своєрідний багатогранний портрет карпатського краю і живописне освідчення мистця в любові до нього [13, с. 44]. Для своїх пейзажів мистець завжди обирає характерні, переконливі мотиви природи (*багрянець осені, буйне розмаїття весни, вічнозелені і стрункі смерічки, Карпатські гори, водоспади, гірські стежини та дороги, містки через стрімкі гірські потічки*) [14]. Зокрема, це домінує у таких його пейзажах, як: «Барви Карпат», «Біла церкви в Соколівці», «В затінку під вербою», «Весна» (2004), «Весна в Криворівні», «Весна на Гуцульщині» (2009), «Весна у Верховині», «Вечір на Дністрі», «Водохрестя», «Гора Михалкова» (1999), «До церкви с. Пістинь», «Дорога в горах», «Дорога в селі Річка» (2003) «Дорога на Верховину» (2001), «Дорога на Снідавку», «Зима у Косові» (1999), «Зима в Соколівці», «Зима в Яворові», «Золото Карпат» (1997), «Карпатська осінь», «Козацька церква. Седнів», «Космач», «Літо в Космачі» (2010), «На Великдень», «На Писаний камінь», «Осіннє мереживо гір», «Осінь у Чорногір'ї» (2009), «Перший сніг у горах», «Полонини Буківця» «Ранок у Криворівні», «Ранок у горах» (2003), «Річка Бистрець», «Седнівська тиша», «Село в горах», «Сонце сідає. Верховина» (1983), «Сонячний день» (2002), «Теплий день. Бистрець», «Туман стелиться», «Хатки» та багатьох інших. Звертався мистець й до пам'яток історії, зокрема написав такі картини, як «Старий млин. Оринин», «Хотинська фортеця», «Церква на Карвасарах» [Кам'янець-Подільський – А. Т.], «Фортеця, м. Кам'янець-Подільський», «Стара фортеця, м. Кам'янець-Подільський», в яких мистець будує простір чітко вираженими об'ємними планами [3, с. 1-12; 6; 10; 12].

Анатолій Калитко. Карпатська осінь. 2010 р.

Незважаючи на повторення весняних, осінніх або зимових мотивів, «не виникає відчуття одноманітності, бо в кожен з них вкладено частку душі художника, розкрито щось нове, своєрідне». Для А. Калитка Карпати стали постійною насагою художнього творення і «від картини до картини, від образу до образу створюється панорама Карпат, як своєрідна нескінченна пісня». Майже в кожному невеликому за розмірами полотні мистець зосереджує свою увагу «на обраному чи то портретному чи то пейзажному образі». Його живопис – це «оповідь про вічність і неповторність величного і разом із тим трепетного організму природи. Тут, у передгір'ї та самих Карпатах, мабуть як ніде в Україні відчуваєш і розумієш наскільки Природа має свою потаємну, глибинну сутність, що залишається недосяжною для людини, як би вона не намагалася її змінити або підкорити» [14]. До речі, 1-12 сторінки досить цінного мистецько-краєзнавчого видання «Гуцульський календар – 2017» також прикрашають 12 картин Анатолія Калитка [3].

Карпатські натюрморти Анатолія Миколайовича, це «найближче природне оточення людини. Вони своєю красою цвітіння і кольоровою яскравості, довершеністю форм залучають у світ природи, стверджуючи її вічність» [14]. Після уважного огляду кожного твору мистецької галереї мистця під умовною назвою «Калитчині квіти», серед яких «Бузок», «Бузок з писанками», «Гуцульський натюрморт», «Жоржини», «Квіти арніки», «Квіти з полонини», «Лісові квіти» (2006), «Маки» (2005), «Натюрморт біля вікна», «Натюрморт з півоніями», «Натюрморт із грибами», «Натюрморт із шипшиною», «Незабудки», «Ніжність», «Осінній натюрморт», «Півники», «Півонії», «Ромашки з маками», «Соняшники», «Чорнобривці», «Чорнобривці з яблуками», Яблуневий цвіт» (2006) та інші [6; 10; 12], «розумієш, скільки вкладено мистцем у кожний натюрморт». Врівноважена композиція його натюрмортів, вдало підібраний ним мотив та яскраво соковитий колорит дають емоційне уявлення про мистця [14], який в своїх натюрмортах відображає найближче природне оточення людини, яке, – на думку В. Молинь, – «своєю красою цвітіння і кольоровою яскравості, довершеністю форм залучають у світ природи, стверджуючи її вічність» [12]. Карпатські красиви і натюрморти мистця зберігаються в багатьох музеях і в приватних колекціях його шанувальників в Україні (Івано-Франківську, Києві, Коломиї, Косові, Львові) та за кордоном (Англії, Канаді, Німеччині, Польщі, Росії, США) [12; 13, с. 44; 14].

Портретна галерея, створена мистцем упродовж років, велика і різноманітна. Він, як художник-живописець не піддався у творчості суспільно-політичним впливам [11, с. 44; 14], а «працює у руслі тяжіння власних езотеричних знань, набутих через дотримання звичаїв роду, сім'ї, навколишнього буття, де він виростав і формував свій світогляд. Його творчість інспірується роздумами про пережите особисте життя, життя рідних». Чільне місце в своїй портретній галереї мистець відводить своїм рідним [28, с. 246], і неодноразово писав портрети онуків, донечок, дружини, матері, батька [12; 16, с. 5], прагнучи якомога глибше проникнути у внутрішній світ портретованих. Серед них «Внучка Маринка» (2006), «Голова натурщиці», «Гуцулка з села Річка» (2004), «Донечка Оксаночка»

(1996), «Дочка Маринка» (1997, 2005), «За читанням», «Натурщик», «Оксанка-школярка» (1984), «Портрет батька», «Портрет брата», «Портрет дружини» (1983), «Портрет матері», «Студентка», «Христинка» [10; 14]. «Проникаючи у внутрішній світ їхніх образів, художник розкриває спільність помислів, взаємну повагу й любов, родову тяглість духовних надбань» [28, с. 247].

Виразно вловимою лінією творчості Анатолія Калитка «є романтико-оптимістична спрямованість духу. Він пише людину доброю і щасливою, ніби розкриваючи її внутрішню духовність. Індивідуальна досконалість, яка розвивається в людині від блага її власного буття, радості спілкування з природою, людьми, самореалізації у творчій праці, чітко простежується у портретах» [28, с. 247], зокрема у портреті «Гуцулочка» [13, с. 45].

Значну частку портретного доробку мистця займають портрети людей, з якими близько знайомий, відомих особистостей Гуцульського краю: різьбярів і майстрів-художників Володимира Гуза, Миколи Грепиняка (1980), Василя Девдюка, Миколи Девдюка, члена Національної спілки художників України Степана Бзунька, заслуженого художника України Івана Кочержука, голови товариства «Просвіта», косівського поета Богдана Радиш, вишивальниці Ганни Герасимович (1982), педагога, заслуженого вчителя України Івана Михайлюка, художника Миколи Салиги, живописця Юрія Касьяненка, заслуженого працівника освіти України Катерини Сусак, мистецтвознавця Олексія Соломченка та багатьох інших [12; 13, с. 45; 28, с. 247]. Мистецтвознавець К. Сусак характеризує портрети мистця, пише, що розглядаючи портрет лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка ткалі Ганни Василяшук (1973), «відразу акцентується увага на високе чоло, що символізує мудрість. Опущені донизу брови обрамляють проникливі ніжно-голубі очі, на перший погляд дещо зажурені, та благородно усміхнені, риси обличчя розвіють це сприйняття – в очах не смуток, а глибока задума, актуалізація творчого пошуку» [12; 28, с. 247].

Загалом же, Анатолій Миколайович, своєю постійною насущною індивідуальною працею, «споглядаючи красу одвічного світу Природи, дарованої нам Господом», «віддзеркалює побачене через призму власного сприйняття в такому ракурсі, що в глядача

виринає відчуття, ілюзія чуттєвої вірогідності зображення». Живописні твори мистця, «є прикметно духовними, глибиною національними», адже містять душевне «відчуття у своєму естві, безміру краси рідного довкілля, споконвічних символів рідного краю» [28, с. 247]. Народний художник України Л. Жоголь, споглядаючи та аналізуючи творчість мистця, зауважує, що він «достойний, могутній співець краси карпатського краю», а його «живописні полотна розкривають цю красу в різні пори року» [18, с. 6]. Кожен його твір – «це поезія рідної природи, розчулює душу, спонукає в ній поклик до духовного чину» [28, с. 248]. Мистецтвознавець Дія Ульянова стверджує, що Анатолій Калитко, це творець «класичного українського національного мистецтва» «із великої літери. Він колорист, який продовжує коротке життя кольору, продовжує його багатогранністю пейзажів, натюрмортів і надзвичайно тонко, психологічно вивірених портретів. Це вдумливий, талановитий і яскравий живописець» [18, с. 115].

Творчість Анатолія Миколайовича Калитка високо поцінують художники, мистецтвознавці, мистецькі та науково-освітні державні структури України. За свою творчу діяльність і за активну благодійницьку діяльність на ниві відродження та розвитку національної культури мистець отримав нагороди державних і творчих установ. Він лауреат Косівської районної премії ім. Ю. Шкрібляка, лауреат декількох Міжнародних гуцульських фестивалів, зокрема XII Міжнародного гуцульського фестивалю в номінації «Образотворче мистецтво», нагороджений знаком Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» (2002), відзнакою Міністерства культури й туризму України «За багатолітню плідну працю в галузі культури» (2011), ювілейною медаллю «Українському фонду культури – XXV», Почесним дипломом Президії Національної Академії мистецтв України, дипломом Національної спілки художників України (2012), Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України та Президії Українського фонду культури (2007, 2010) [6; 13, с. 44; 28, с. 248-249]. За значні творчі здобутки, високу професійну майстерність, багатолітню творчу і педагогічну діяльність йому присвоєно державне почесне звання «Заслужений художник України»

(2013) [5; 6; 28, с. 250].

В 2002 р. мистець Анатолій Миколайович Калитко став членом Національної спілки художників України [6]. Він також плідно працює в галузі вищої художньої освіти України, адже його особливою рисою власного Его «є дар педагога». Володіючи дбайливо набутою і професійно сформованою методикою Київської художньої школи, він у педагогічній праці «синтезував її з надихаючою силою мистецтва, яку відкрила й дарувала йому Гуцульщина, та особистим творчим потенціалом» [28, с. 249]. Мистець усе своє зріле життя присвятив вихованню молодого покоління українських мистців, здійснивши за роки педагогічної діяльності фахову підготовку понад сотню мистців, визнаних в Україні, педагогів, викладачів спецдисциплін мистецьких навчальних закладів України [6; 13, с. 44].

Значний творчий доробок мистця множитьсся успіхами його вихованців, серед яких багато відомих мистців – художники-живописці і викладачі мистецьких навчальних закладів – Микола Грималюк (*Львівська національна академія мистецтв*), Ігор Мельничук (*Українська академія образотворчого мистецтва і архітектури, Київ*), Орест Пасіка (*реставратор творів мистецтва, працює в Мексиці*), членів НСХУ, провідних спеціалістів мистецьких навчальних закладів Києва, Косова, Львова тощо [14]. Загалом же, сотні випускників-мистців завдячують Анатолієві Миколайовичу за надані глибокі професійні знання, який своєю педагогічною практикою довів одвічну мудрість: «Педагог повинен не тільки мати глибокі професійні знання, а володіти майстерністю навчати». Важливо зауважити, що методика викладання доцента А. Калитка, який своєю працею і педагогічним доробком сприяв створенню на базі Косівського коледжу прикладного та декоративного мистецтва в 2000 р. Косівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва [28, с. 250], і який опублікував 16 наукових і навчально-методичних праць, де «висвітлює важливі питання методики навчання живопису, композиції, рисунка», «ґрунтується на власних уміннях та досвіді й поєднується з традиційними засадами українських тенденцій образотворчого мистецтва» [6].

Щасливо склалася доля талановитого подолянина, мистця-живописця, члена НСХУ Анатолія Калитка, який ось уже понад

чотири десятки літ впевнено крокує складним шляхом мистця і педагога, твори якого виконані зі щирою любов'ю до рідної української землі. Анатолій Миколайович надзвичайно скромний і працелюбний мистець-професіонал із вагомим творчим доробком, що «належить до тих людей, які постійно й наполегливо працюють, не ганяючись за славою та визнанням» [13, с. 44].

Список використаних джерел та літератури:

1. Анатолій Калитко. Живопис, графіка: Альбом / Автори-упорядники Молинь В., Пясецька В. – Маріуполь, 2007. – 96 с., іл.
2. Виставка робіт династії // Гуцули і Гуцульщина : літературно-мистецький і громадсько-суспільний часопис (Косів). – 2010. – Вип. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gig.kosiv.biz/55>.
3. Гуцульський календар – 2017. Спецвипуск 22 журналу «Гуцульщина» / Упорядник Роман Клим. – Верховина, 2016. – 120 с.
4. «З любов'ю до Гуцульщини»: у Коломиї відкриють виставку заслуженого художника Анатолія Калитка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dzerkalo.media/z-lyubov-yu-gutsulshhini-u-kolomiyi-vidkriyut-vistavku-zasluzhenogo-hudozhnika-anatoliya-kalitka>.
5. Калитко Анатолій Миколайович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Калитко_Анатолій_Миколайович.
6. Кафедра образотворчого мистецтва та академічних дисциплін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kipdm.com/kafedru/obrazotvorchoho-mystetstva-ta-akademichnykh-dystsyplin/vikladachi-kafedri.html>.
7. Ковтун В. Гуцульщина – перлина українських Карпат : Науково-популярне видання / упоряд.: Валерій Ковтун ; автори текстів : Микола Савчук, Ярослав Ткачук, Іван Монолатій. – Коломия : Вік, 2009. – 128 с.
8. Косівський художник-живописець і педагог Анатолій Калитко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://art-kipdm.if.ua/2013/02/18/1055>.
9. Косівський художник-живописець Анатолій Калитко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sverediuk.com.ua/kosivskiy-hudozhnik-zhivopisets-anatoliy->

kalitko.

10. Кочержук С. І. Калитко Анатолій Миколайович / І. С. Кочержук, С. Г. Крижевська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=10548.

11. Молинь В. Анатолій Миколайович Калитка – митець рідного краю / Валентина Молинь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kosivart.if.ua/2008/06/11/40>.

12. Молинь В. Живописна мелодія Гуцульщини (з нагоди 70-ліття художника Анатолія Калитка) / Валентина Молинь // Гуцули і Гуцульщина : літературно-мистецький і громадсько-суспільний часопис (Косів). – 2012. – Вип. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gig.kosiv.biz/638>.

13. Молинь В. Із любов'ю до Гуцульщини / Валентина Молинь // Гуцульський календар – 2017. Спецвип. 22 журналу «Гуцульщина» / упоряд.: Роман Клим. – Верховина, 2016. – С. 44-45.

14. Молинь В. Мистецька галерея – Калитко Анатолій / Валентина Молинь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.artkarpaty.com/uk/gallery/category/22-Kalytko%20Anatoliy.html>.

15. Молинь В. Новий творчий звіт художника Анатолія Калитка / Валентина Молинь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gk.kosiv.org/news/3875-novy-tvorchy-zvit-khudozhnyka-anatoliia-kalytk.html>.

16. Молинь В. Творчий шлях художника Анатолія Калитка / Валентина Молинь // Анатолій Калитко. Живопис, графіка: Альбом / Автор-упор. В. Молинь. – Дрогобич : Добре серце, 2002. – 64 с., іл.

17. Молинь В. Успіхи митців Косівщини / Валентина Молинь // Гуцульський край (Косів). – 2016. – № 40. – 14 жовт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://art-kipdm.if.ua/2016/10/16/1176>.

18. Молинь В. Мелодія живопису Анатолія Калитка / В. Молинь, В. П'ясецька. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 128 с., іл.

19. Попри воєнну хуртовину ... (На маргінесі виставки СПУОМ у Львові) // Український вісн. : орган Українського Національного об'єднання (Берлін). – 1943. – № 4. – 21 лют. – С. 7.

20. Січинський В. Гончарство в околиці Карпат / Володимир Січинський // Нова хата (Львів). – 1937. – № 7. – С. 3.

21. Січинський В. Гуцульщина: історія, назва, етнографія, архітектура, мистецтво / Володимир Січинський // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 1993. – Т. 2. – С. 469-470.

22. Січинський В. Етруський дім і гуцульський «оседок» [Реферат виголошений на 2-му з'їзді слав'янських географів і етнографів, 2-12 червня 1927 р., м. Краків] / Володимир Січинський // Pamiętnik II Zjazdu słowiańskich geografów i etnografów w Polsce w r. 1927. Т. II. – Kraków, 1930. – С. 210-212.

23. Січинський В. Етруський дім і гуцульський оседок / Володимир Січинський; обкл. і кінцівка арт.-мал. Миколи Кричевського; фототипне видання; передм. та підгот. до друку А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 15 с.; іл.

24. Січинський В. Етруський дім і гуцульський оседок / Володимир Січинський / Обкл. і кінцівка М. Кричевського. – Прага, 1930. – 15 с.; іл. – (Українська архітектура).

25. Січинський В. Етруський дім і гуцульський оседок // Праці Українського високого педагогічного інституту. – Прага, 1929. – Т. 1. – С. 370-381.

26. Січинський В. Українські надгробні пам'ятники / Володимир Січинський // Календар «Українського голосу» на 1959 р. – Вінніпег, 1958. – С. 1119-1231.

27. Січинський В. Хатне будівництво / Володимир Січинський // Нова хата (Львів). – 1935. – № 1. – С. 4-5; № 2. – С. 5-6; № 5. – С. 5.

28. Сусак К. Художник-живописець, педагог Анатолій Калитко / Катерина Сусак // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – 2012. – Вип. 23. – С. 246-251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2012_23_27.

29. Трембіцький А. М. Заслужений художник України Анатолій Калитко – подолянин, що закоханий в Гуцульщину / А. М. Трембіцький // Матер. XV Подільської наук. іст.-красн. конф. присвяченої 100-річчю Української революції 1917-1921 рр., 100-річчю заснування Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка] / [редкол.: Копилов С. А. (співголова), Реєнт О. П. (співголова), Баженов Л. В. (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2017. – С. 452-457.

30. Трембіцький А. М. Заслужений художник України Анатолій

Калитко – подоланин, що закоханий в Гуцульщину / А. М. Трембіцький // Матер. наук. іст.-краєзн. конф. з міжнар. участю «Хмельниччина: історія та сучасність» / Ред. кол. Баженов Л. В. (гол.), Єсюнін С. М. (відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2017. – С. 362-368.

31. Трембіцький А. М. Мисткиня Ольга Дядинюк-Козакевич знана у світі, але майже невідома на Поділлі / А. М. Трембіцький // Матер. Всеукр. наук.-краєзн. конф. «Хмельниччина в контексті історії України» / Ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Єсюнін С. М. (співголова, відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2012. – С. 400-406.

32. Флис С. Він малював великого митрополита / Світлана Флис // Гуцульський календар – 2017. – Спецвип. 22 журн. «Гуцульщина» / упоряд.: Роман Клим. – Верховина, 2016. – С. 28-29.

33. Яремін В. Анатолій Калитко – «З любов'ю до Гуцульщини» / Вікторія Яремін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://huculia.info/anatolij-kalytko-exhibition-kosiv-hutsul-museum>.

34. Vasyl Diadyniuk [Василь Дядинюк] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oseredok.org/ucec/sites/main.asp?P=5D8B39OSD96>.

РЕЗОЛЮЦІЯ

ХІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір»

(до 1030-річчя Хрещення Київської Русі)

27 квітня 2018 року у Хмельницькому інституті імені Митрополита Київського і всієї України ВОЛОДИМИРА Міжрегіональної Академії управління персоналом відбулася ХІІ Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія, культура та освіта: християнський вимір», організаторами якої виступили Хмельницька єпархія Української Православної Церкви і Хмельницький інститут МАУП.

Конференція зібрала більше ніж 50 учасників із різних регіонів України. У спільній роботі брали участь духовенство, вчені-джерелознавці, краєзнавці, фахівці з історії України та історії Церкви, педагоги, представники Духовних шкіл, духовенство, викладачі і студенти вузів України.

Учасники та гості вченого зібрання у своїх доповідях підтвердили факт, що саме Православна Церква була і залишається консолідуючою силою українського народу, силою, яка в усі часи сприяла утвердженню у суспільстві високої моралі та духовних цінностей.

Учасниками вченого зібрання окремо було розглянуто причини, перебіг та наслідки Хрещення Київської Русі. Вплив християнства на розвиток та становлення української культури та освіти.

Також було зазначено, що співпраця Церкви та вищої школи налагоджує конструктивний діалог у справі пастирської опіки молоді, а також встановлює партнерські стосунки з діячами освіти, науки і культури, громадськими організаціями, що розширює позитивний

вплив Православ'я на різні сфери діяльності людини та на суспільство у цілому, спонукаючи людей змінювати своє життя та намагатися йти у слід за Христом.

Дякуючи Богові за спілкування та плідну співпрацю, організатори, учасники та гості конференції постановили і у майбутньому докладати зусиль для подальшого дослідження духовної і культурної спадщини краю, ствердження Православної духовності у суспільстві та інтеграції християнських цінностей в освіту.

Учасники конференції винесли щиру подяку керуючому Хмельницької єпархії Української Православної Церкви – Високопреосвященнішому Митрополиту Хмельницькому і Старокостянтинівському АНТОНІЮ за благословення, участь у вченому зібранні та сприяння його проведенню.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Бондаренко Геннадій Васильович – кандидат історичних наук, професор, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації НСКУ (м. Луцьк).

Варавкіна-Тарасова Надія Петрівна – кандидат мистецтвознавства, викладач-методист відділу «Теорія музики» Хмельницького музичного коледжу ім. В.І. Заремби (м. Хмельницький).

Гуменюк Антоніна Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Дацюк Валерія Олександрівна – студентка IV курсу відділу «Оркестрові струнні інструменти» Хмельницького музичного коледжу ім. В. І. Заремби (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, кандидат богослов'я, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Коцюк Володимир Дмитрович – кандидат історичних наук, декан гуманітарно-економічного факультету Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Коцюк Наталія Володимирівна – викладач циклової комісії з туристичного обслуговування Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Лобик Олеся Орестівна – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського МАУП (м. Львів).

Моршинєв Євген Іванович – доктор наук в галузі права, професор, академік Міжнародної Кадрової Академії, завідувач кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського МАУП (м. Львів).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Олійник Юрій Васильович – кандидат історичних наук, начальник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький).

Оліх Галина Іванівна – голова циклової комісії фінансових та облікових дисциплін Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук, член-кореспондент Академії наук вищої освіти України, член Національної спілки краєзнавців України (м. Київ).

Семенчук Сергій Олександрович – історик, старший викладач кафедри гуманітарної підготовки і туризму ПВНЗ «Хмельницький економічний університет», член НСКУ (м. Хмельницький).

Синицін Володимир Михайлович – кандидат мистецтвознавства, доцент Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, чл.-кор. Міжнародної академії креативної педагогіки АМСКП (м. Вінниця).

Трембіцький Андрій Анатолійович – магістр, історик, краєзнавець (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО.....	3
--	----------

Білий Л. Г. ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	6
--	----------

Адамський В. Р. ЧАСОПИС «ВЕСТНИК КАМЕНЕЦЬ-ПОДОЛЬСЬКОГО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПОДІЛЛЯ (БЕРЕЗЕНЬ – ТРАВЕНЬ 1917 Р.).....	9
---	----------

Блажевич Ю. І. ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ КОНФЕСІЙ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ.....	22
--	-----------

Бондаренко Г. В. ВОЄННА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ І КРАЄЗНАВСТВО: АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНИ.....	39
---	-----------

Варавкіна-Тарасова Н. П. ДУХОВНІ СИМВОЛИ У ПРОСТОРІ МУЗИЧНОГО ТЕКСТУ («ГІМН УКРАЇНИ» М. ВЕРБИЦЬКОГО НА СЛОВА П. ЧУБИНСЬКОГО).....	45
--	-----------

Винарчик Л.

ФІЛОСОФІЯ СИЛИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ.....	53
---	----

Гуменюк А. Ф.

УКРАЇНА ДО МАЙДАНУ ТА ПІСЛЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ.....	65
---	----

Дацюк В. О.

УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНС, ЩО ЗБАГАТИВ ДУХ ЄВРОПИ.....	71
---	----

Дацюк О. А.

ОСМИСЛЕННЯ СЕНСУ ПОНЯТТЯ ПРАВОСЛАВ'Я В ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ.....	77
--	----

Коцюк В. Д., Коцюк Н. В.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	85
---	----

Моршнєв Є. І., Лобик О. О.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ СОЦІАЛЬНЕ ТА ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ.....	97
--	----

Никитюк С. І.

ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СИСТЕМІ ЗАОЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ..	111
---	-----

Олійник В. В.

ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАДАХ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ....	115
--	-----

Олійник Ю. В.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В УШИЦЬКОМУ ПОВІТІ В 60–90-Х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	117
--	-----

Оліх Г. І. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ЧАСІВ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	120
Рева Л. Г. ГЕРОІКА ВТРАЧЕНОГО/НЕВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ: ЕРНЕСТ ХЕМІНГУЕЙ – ШІСТДЕСЯТНИЦТВО – МАЙДАН – ГІБРИДНА ВІЙНА: ПАРАЛЕЛІ.....	127
Семенчук С. О. КАМ'ЯНИЙ АНТРОПОМОРФ З ЛІТОПИСНОГО ГУБИНСЬКОГО ГОРОДИЩА.....	164
Синицін В. М. ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВИМІР АКСІОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	171
Трембіцький А. А., Трембіцький А. М. ПОДВИЖНИК ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА – ЄВГЕН ДАНИЛОВИЧ НАЗАРЕНКО (ДО 80-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ).....	179
Трембіцький А. М. ПОДОЛЯНИН, ЯКИЙ ЗАКОХАНИЙ У ГУЦУЛЬЩИНУ.....	187
РЕЗОЛЮЦІЯ.....	208
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	210
ЗМІСТ.....	213

*Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 8. –
Хмельницький, 2018. – 216 с.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 73 Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 1030-річчя Хрещення Київської Русі) : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во XI МАУП, 2018. – Вип. 8. – 216 с.

*Технічний редактор
Валентина Олійник, Валентина Парандій
Художнє оформлення
Валентина Парандій*

*На обкладинці використано фото пам'ятника Князю Володимиру (м. Київ) та на
внутрішній обкладинці малюнок Десятинної церкви, що була знищена у 1240 р.
(автор невідомий)*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.*

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 71-66-15, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

**Здано в набір 11 квітня 2018 р. Підписано до друку 23 квітня 2018 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**

*Історія не має умовного способу.
Святий Рівноапостольний Князь Володимир
зробив свій вибір на користь Православ'я.
Православ'я сформувало нашу культуру та
допомогло формуванню нашої державності.*

*Митрополит Володимир,
23.07.2013 р.*

